

DİN NEDEN GEREKLİDİR?

Vahiy ve Peygamberliğin Gerekliliğinin
Teolojik, Felsefi, Psikolojik ve Ahlâki
Temelleri Üzerine Bir İnceleme

EMRE DORMAN

Eser Adı: Din Neden Gereklidir?

Yazar: Emre Dorman

İletişim: emredorman@yahoo.com

www.emredorman.com

emredorman

Kapak Tasarım: Yunus Karaaslan

Sayfa Düzeni: ademsenel.com

ISBN: 978-605-64417-4-5

Baskı: Eriha Basım Yayın Matbaa

Kitap ve Telif Ajansı LTD. ŞTİ.

Alemdar Mah. Ticarethane Sk. No:11/21 Fatih-İstanbul

Matbaa Sertifika No: 35238

1. Baskı: Şubat 2015

19. Baskı: Mart 2020

Genel Dağıtım

İstanbul Yayınevi

Cağaloğlu Yokuşu Evren Han No:17 Kat:1 Daire:33

SİRKECİ – İSTANBUL

Tel: (0212) 519 62 72 - 522 22 26

www.istanbulyayinevi.net

bilgi@istanbulyayinevi.net

Fuar ve imza günü duyuruları için bizi takip edin.

DİN NEDEN GEREKLİDİR?

Vahiy ve Peygamberliğin Gerekliliğinin
Teolojik, Felsefi, Psikolojik ve Ahlâki
Temelleri Üzerine Bir İnceleme

EMRE DORMAN

Dr. Emre Dorman, Acıbadem Üniversitesi'nde öğretim üyesidir. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslâm Bilimleri Kelâm Bilim Dalı'nda hazırladığı **Tanrı'nın Varlığının Kanıtlanmasında Kullanılan Modern Deliller: İnsancı İlke Örneği** başlıklı tezi ile yüksek lisans, **Deizm ve Eleştirisi: Tarihsel ve Teolojik Bir Yaklaşım** başlıklı tezi ile de doktora çalışmasını tamamladı.

Emre Dorman, Acıbadem Üniversitesi'nde **Felsefeye Giriş ve İslâm Felsefesi**, Bahçeşehir Üniversitesi'nde ise **İslâm Felsefesi ve Din Felsefesi** dersleri vermekte, ilâhiyat, felsefe ve din-bilim ilişkisi alanlarında çalışmalarını sürdürmektedir.

Yayımlanmış Eserleri

- İnsanlar Uyurlar Ölünce Uyanırlar (2011)
- Modern Bilim: “Tanrı Var” (2011)
- Kur'an-ı Kerim'deki Temel Emirler ve Yasaklar (2011)
- People Are Asleep They Wake Up When They Die (2012)
- Duanız Olmasa Ne Öneminiz Var? (2013)
- Dini Konularda Kendini Kandırmanın 40 Yolu (2014)
- Din Neden Gereklidir? (2015)
- Allah'a Öğretilen Din (2016)
- Allah'ın Parmak İzi (2016)
- Kendini Kınayan Nefis (2017)
- İslam Ne Değildir (2018)
- Ayetler ve Dualar İle Allah'ın Rahmeti (2019)
- Teolojik ve Felsefi Açıdan Din Bilim İlişkisi (2019)
- Teolojik ve Felsefi Açıdan Din Ahlak İlişkisi (2019)

İÇİNDEKİLER

Giriş	9
Dinin Önem ve Gerekliği	17
Dini Buyrukları Yok Sayma: Dünyevileşme	24
İnsanın Doğası ve Ahlâkî Yapısı Dine İhtiyaç Duymayacak Kadar Yeterli Midir?.....	36
Dinden Bağımsız Bir Ahlâk Mümkün Mü?.....	47
Allah Yoksa Objektif Ahlâkî Değerler ve Görevler Yoktur!.....	51
İyi ve Kötü Kavramları İle İlgili Bilgi İçin Dine İhtiyaç Vardır!.....	54
Allah Yoksa Ahlâkî Eylemlerin Rasyonel Bir Temeli Yoktur!.....	56
Ahlâkî Değerler Kendiliğinden Oluşabilirler Mi?.....	59
İyi ve Kötü Kavramlarının Kaynağı İnsan ya da Doğa Olabilir Mi?.....	69
Ahlâkî Değerler Biyolojik Evrimin Bir Sonucu Olarak Kendiliğinden Oluşabilir Mi?.....	84

Ahlâki Farkındalık Öylece Kendiliğinden Ortaya Çıkabilir Mi?	88
Ateist Oranının Yüksek Olduğu Ülkeler Daha Mı Gelişmiş, Ahlâklı ve Özgürlükçüler?	92
Faydacı ve Hazcı Ahlâk Anlayışı	107
Dinden Bağımsız Ahlâk Anlayışının Sonuçları: Nietzsche Örneği.....	116
Din Dışı Kişisel Ahlâki Kabul ve Tutumlar	127
Peygamberlik ve Vahyin Gerekliliği	132
Vahyin Örnek Modeli: Peygamberler	151
İslâm Düşünürlerinin Peygamberliğin Gerekliliği Hakkındaki Görüşleri.....	162
Ahiret Motivasyonu İçin Dinin Gerekliliği.....	184
Kulluk Bilincine Varabilmek: Psikolojik ve Sosyolojik Açıdan Dua ve İbadetin Önemi.....	199

EK

Dinin Gerekliliğine Karşı Getirilen Bazı İddiaların Değerlendirilmesi	211
--	-----

Sevgili Kızım Ebru'ya...

Aşağıdaki kodu kullanarak Emre Dorman'ın kitabın konusuyla alakalı videosunu izleyebilirsiniz.

Giriş

İnsanın din¹ ile olan ilişkisi, varlık sahasına adım attığı bu dünya ile olan ilişkisinin başlaması kadar eskiye dayanır. Din, Allah ile insan arasındaki bağı kuran ilâhî bir bildirimdir. Allah'ın yaratmış olduğu kulları içinden seçtiği elçiler ile birlikte çeşitli sahife ve kitaplar göndermesi yoluyla gerçekleşen bir iletişimdir. Allah insanı dine inanma ihtiyacı üzerinde yaratmış; bu yüzden de dini buyruklar ile bildirimlerde bulunmuştur. Madem din, insan hayatı için vazgeçilmez bir değerdir, o halde dinin insan hayatındaki yeri ve insanın seçimlerini belirlemesindeki rolünün ne olduğu sorgulanmalıdır.

Şayet din insan varlığı için zaruri bir gereklilik olarak algılanmıyorsa dinin kayda değer bir anlam ve değeri yoktur ama varlığımızın anlam kazanması din yoluyla oluyorsa, işte bu noktada din ile aramızda zorunluluk arz eden ontolojik bir bağ var demektir. Gerek içinde bulunduğumuz evren gerekse hayatımızın içindeki her şey Allah'ın varlığı ile anlam kazanır. Bu yüzdendir ki tüm hak inançların ontolojik merkezinde Allah bulunmaktadır. İşte din bu noktada Allah ile kul arasındaki irtibatı sağlamada ilâhî bir araçtır.

1 Din kelimesi metin boyunca teist dinler kastedildiğinde ilahi vahiy ile aynı manada kullanılacaktır. İslâm dini açısından da dinden kastedilen, her türlü yorumun üstünde ilahi vahiy yani Kur'an-ı Kerimdir.

Allah insanı dine inanma ve ona ihtiyaç duyma yaratılışı üzerine var etmiş ve bu ihtiyaca cevap vermek üzere dinler göndermişse insanın dine inanarak onu, varlığının vazgeçilmez bir parçası yapması, yaratılışına uygun bir davranış olacaktır. İnsanı tam anlamıyla diğer canlılardan ayıracak ve insanlık onuruna yaraşır davranmasını sağlayacak şeyin, yaratılışına uygun davranmak olduğunda şüphe yoktur. Dolayısıyla insan varsa din de vardır. İnsanın varlığı din ile tamamlanır; anlam kazanır. İnsan tabiatı dini buyrukları içselleştirir. İnsan, akıl ile idrak, kalp ile tasdik, gönül ve beden ile itaat eder. Ancak dinin insan hayatındaki tek işlevi ona doğru ile yanlış ayırt ettirmek ya da hangi ibadetlerle Yaratıcısına olan teslimiyetini ifade edeceğini öğretmek değildir.

Din aynı zamanda insana Allah'ın varlığı, hayatın anlamı, yeryüzündeki varlık sebebi gibi temel metafiziksel gerçekler hakkında da makul ve rasyonel bildirimlerde bulunur. “Kimim ben?”, “Neden varım?”, “Varlığımın bir amacı var mı?” “Varlığım sonsuz olmadığına göre öldükten sonra bana ne olacak?” gibi temel soru ve meseleler hakkında insanı aydınlatır. Bu ve benzeri sorular insanlık tarihi boyunca sorulmuş ve cevabı aranmış en temel sorulardır. Ancak bu gibi sorulara insanın sadece kendi aklından hareketle tatmin edici cevaplar bulması mümkün değildir. İşte bu noktada insanüstü ilâhî mesaj devreye girerek insan aklına ve yaratılışına uygun cevapları sunar. Din aynı zamanda Allah'ın varlığı, birliği, kudreti, sıfatları, Allah-evren-insan ilişkisi, inanç ve ibadet esasları hakkında bilgilendirmelerde bulunurken

bir yandan da, dünya ve ahiret arasındaki dengenin nasıl kurulacağını öğreterek, dünya hayatının geçiciliği ile ölüm gerçeğini hatırlatarak ve insanın kişiliğini kuvvetlendirerek ona sağlam bir karakter kazandırma işlevini de görür. Bunun yanında doğru-yanlış, iyi-kötü gibi ahlâki değerleri belirleme, teslimiyet, itaat, güven ve kulluk bilincini kazandırma ve hem beşeri hem de toplumsal ilişkileri düzenleme noktasında da insana kılavuzluk eder.

İnsan sadece etten ve kemikten oluşmuş biyolojik bir varlık olmadığına göre insanı diğer tüm canlılardan ayıran temel nitelikler, akıl, iman ve değerlerdir. Ne tek başına akıl ne de tek başına iman yeterlidir. İlahi bir dinde akıl ile iman birlikte ve uyum içindedir. Dolayısıyla akıl ile iman arasında bir çatışma olması söz konusu değildir. Dinde aklın sınırlarını aşan gerçekler olabilir -ki vardır. Ama söz konusu gerçekler akla aykırı değildirler. Bu nokta son derece önemlidir çünkü kişiyi iman etmek için aklın bir kenara bırakılması yanılığısından kurtarır. İlahi bildirimde hem akla hem de imana yeterince yer vardır. Bunlardan biri ile hareket etmek diğerinin terk edilmesini zorunlu kılmaz. Din, ilâhî bir bildirim olması sebebiyle insanüstüdür. Ancak buna rağmen muhatabı insan olduğu için, beşer ile ilgili gerekli olan hiçbir şeyi dışarıda bırakmamıştır. İncanın içinde akıl varsa gerçek bir imandan söz edilebilir. Gerçek imana sahip kişi; akıllıdır.

İnsanı diğer canlılardan ayıran tek başına akıl değildir. Tarihe düşülen bir not olarak insan sadece düşünen bir hayvan değildir. İnsan akıl melekesi ile birlikte aynı zamanda özgür iradeye de sahiptir. İlahi mesajın

doğrudan insanı muhatap alması, ahlâki değerler başta olmak üzere insana çeşitli yükümlülükler getirmesi de insanı diğer canlılardan üstün kılan önemli bir noktadır. İnsan sahip olduğu özgür iradesi ile ilâhî buyruklara uymakta ya da bu buyrukları dikkate almadan yaşamaktadır. Bu yönü ise onu, güneşe dönmekten başka bir seçeneği olmayan bitkilerden ayırmaktadır.

İnsanlar seçimlerini Allah'ın varlığına inanıp inanmamalarına göre belirlerler. Ya da en azından belirlemeleri gerekir. Bu yüzden Allah'ın varlığına inanan kişi için ilâhî buyruklara teslimiyet esastır. Allah'ın varlığına inanılmasına rağmen ilâhî buyruklarını dikkate almadan yaşamak kendi içinde büyük bir çelişkiyi ortaya çıkarmaktadır. Şayet ilâhî buyruklar var ise bu buyruklara uymak kul için kaçınılmazdır. İlahi buyrukların dikkate alınmaması ya da kabul edilmemesi durumunda ise insan yaşamının oyun ve eğlenceden ibaret olması kaçınılmaz olacaktır. Dolayısıyla din var ise kula düşen o dini en doğru şekilde öğrenerek buyruklarını en güzel şekilde yerine getirmektir. Dini buyrukların en güzel şekilde yerine getirilmesi, Allah'a inanan ve inancının gereklerini yerine getirenlerle, Allah'a inanmayan ya da inanmasına rağmen inancının gereklerini yerine getirmeyen insanlar arasındaki ayrımı gösteren önemli bir ölçüdür.

Her ne kadar -dünya hayatına fazla kapılıp doğasını bozduğu için- çoğu zaman farkında olmasa da insan, yaratıcısına kulluk etmeye ihtiyaç duyan bir varlık olarak yaratılmıştır. Bu sebeple Allah'a kulluk etmek insan için bir eziyet değil aksine içten içe arzu edilen bir şeydir. Ama

din olmadan kişinin Allah'ı gerektiği gibi takdir etmesi de hayatı gerektiği gibi anlamlı kılması da mümkün değildir. Hayatında dine yer vermeyen kişi gözü bağlı bir şekilde düzgün yürümeye çalışan biri gibidir. Muhtemel ki bu kişi bir müddet yol alacak; ancak kısa bir süre sonra bir yerlere çarparak kendine zarar verecektir. Din insanın ışığıdır. Din yoksa insan hiçbir zaman yeterince aydınlanamayacaktır.

Allah evreni ve yaşamı yaratırken hiçbir masraftan kaçınmayan bir sanatçı gibi cömert davranmıştır. Her şey tam da olması gerektiği gibi hassas ve zarif bir yaratılışa sahiptir. Yarattığı pek çok şeyi insanın emrine amade kılmış ve insanın ihtiyaç duyacağı her şeyi ona vermiştir. İhtiyaç duyacağı her şeyi insana veren Allah'ın, insanın en çok ihtiyaç duyacağı rehberi yani dini insana vermediğini düşünmek aklın ve vicdanın sınırlarının dışına çıkmak demektir. Yarattığı sayısız güzellik ile insana lütufta bulunan Allah, yaratılmışların en yücresi olan insanın aşağılık bir duruma inmemesi için dini bildirimlerde bulunarak kullarını uyarmıştır. Dolayısıyla din insan için son derece gereklidir ki Allah insanlara din göndermiştir.

Günümüz insanının en öncelikli inanç problemi bir yaratıcının varlığı yokluğu meselesinden çok yaratıcının gerektiği gibi takdir edilememesidir. Yani Allah'ın varlığına inanılmasına rağmen Allah yokmuşçasına yaşanılmasıdır. Bu durum da en az yaratılışın bunca mucizevi deliline rağmen bir yaratıcının varlığının inkâr edilebilmesi kadar insanı hayrete düşüren bir durumdur. Allah'ın varlığının yaşamımız üzerinde kayda değer bir etkisinin

bulunmamasını, birilerinin bir yerlerde bulunuyor olması gibi Allah'ın da öylesine bir yerlerde bulunuyor gibi algılanmasını anlamak mümkün değildir.

Allah ya var ya da yoktur. Yoksa zaten mesele yoktur. Değişen ya da değişmesi gereken bir şey söz konusu değildir. Ama varsa ve buna inanılıyorsa sanki yokmuş ya da varlığı önemsizmiş gibi davranmak insanın çok derin bir gaflet içinde olduğunu gösterir. Allah bazen var bazen yok ya da sadece kendisine ihtiyaç duyulduğu anlarda var, insanın kendisine yettiğine inandığı, Allah'a ihtiyaç duymadığı zamanlarda yok olmaz. Allah varsa Allah'tan daha önemli hiçbir şey yoktur hayatta. Olamaz. Tüm yaşam hatta alınan her bir nefes o yaşamı ve nefesi verene göre yaşanır. İnsan için dünya hedeflerinin en büyüğü Allah'ın rızasının en güzel şekilde kazanılmasıdır. Tüm planların bir gün yok olacaklar üzerine kurulması son derece anlamsızdır. Ancak Allah varsa anlam vardır. Değer vardır. Her şey Allah'ın varlığı ve rızasıyla anlam ve değer kazanır.

Allah'ı gerektiği gibi yani şanına yaraşır şekilde kavrayıp takdir edebilmenin yolu âlemlere hidayet rehberi olarak göndermiş olduğu kutsal mesaj yani Kur'an'ı en güzel şekilde anlayıp yaşamaktan geçer. Kur'an bize peygamberlerimizi örnek almamızı söyler. Peygamberler insanlığın iftihar tablosudurlar. Peygamberane bir yaşamın yolu da yine Kur'an'ın en doğru ve en güzel şekilde içselleştirilmesiyle mümkün olabilir. Allah'ı gerektiği gibi takdir edebilmiş bir kul için Allah'a kulluk ve ibadet etmek,

tüm yaşamı boyunca sahip olabileceği en yüce mevkii, en şerefli görevdir.

Nasıl ki insan olarak beğenilmek, beğenmek, sevilmek ve sevmek istiyorsak, sevdiğimiz insanları hoşnut etmek bizi mutlu ediyorsa tüm bu duygu ve isteklerin içimizde olmasının bir sebebi vardır. Bu ve benzeri duygulara sahip olmamızın sebebi sevmeye, hoşnut edilmeye, takdir edilmeye en layık olan yüce Allah'ı gönülden sevip takdir edelim ve Onu hoşnut edecek davranışlar sergileyerek rızasına talip olalım diye verilmiştir. Şöyle bir soralım kendimize. Allah'ın bize karşı iyi, merhametli, hoşgörülü ve cömert olmasını bekliyorken acaba biz bu beklentilere uygun yaşıyor muyuz? Ya da örneğin faturalarımızı, yatırımlarımızı, gelecek kaygımızı hafta sonu oynanacak derbi maçını veya perdelerimizin renginin mobilyalarımızla uyumunu düşündüğümüz kadar Allah'ı düşünüyor muyuz? Bir şeylere ya da birilerine güvendiğimiz kadar Allah'a güvenip dayanıyor muyuz? Sorsalar Allah'ı çok sevdiğimizi söyleriz ama acaba eylemlerimiz sözlerimizi doğrulayabiliyor mu? Karşımıza çıkan ilk fırsatta Allah'ın kurallarını hiçe sayarak mı seviyoruz Allah'ı? Rahatımız yerindeyken en son aklımıza gelen ama sıkıştığımızda ilk aklımıza gelenin Allah olması son derece utanç verici değil mi? Aldığımız nefesi geri verebilme garantimizin dahi olmadığı şu fani dünyada soruyorum size Allah'tan başka kim var bizi koruyabilecek gerçek manada?

Allah'ın kullarından istediği hangi şey kulun yararına değil bir düşünelim. Allah'ın buyruklarından tek bir tane

gösterilsin ki bu hem dünyevi hem de uhrevi anlamda kula fayda verecek bir şey olmasın. Tek bir buyruğu gösterilsin ki bu, insan yaratılışına, tabiatına ve aklına aykırı olsun. Bir anlamda insanın bünyesi kaldıramıyor olsun bu buyruğu. Yaratan yarattığını bilmez mi? (Mülk Sûresi 14). Şüphesiz yarattığını en iyi bilen Allah'tır. Allah rahmet sahibi olduğu için kulunun sapmasını değil doğru yolda olmasını ister. Bu sebeptendir ki kuluna bir takım yükümlülükler getirir. Allah kullarına eziyet etmek için değil aksine onları sevdiği için yükümlülük getirir. Dolayısıyla dini bildirimler sayesinde insan en başta Allah'a, sonra da Allah'ın tüm yarattıklarına karşı görev ve sorumluluklarını öğrenir.

Dinin Önem ve Gerekliliği

Gariptir ki, modern insan bütün ruhi faktörleri realitenin haricinde bırakmıştır. Kendisine tamamen maddi bir çevre yaratmıştır. Bu çevre ise kendisine uygun değildir. Bu âlem onu soysuzlaştırıyor.²

Modern çağın en yaygın inanç problemlerinin başında dinin önem ve gerekliliği hakkında şüphe duyma ve çoğunlukla bu sebepten ötürü dini dikkate almama problemi gelmektedir. Bu anlayışa göre artık modern insanın dine ihtiyaç duymadığına, din olmadan da insanların iyi ve güzel davranışlar sergileyerek ahlâki bir yaşam sürebileceklerine inanılmaktadır. Üstelik söz konusu iddia sahiplerinin önemli bir kısmını Allah'ın varlığına inanan insanların oluşturduğu görülmektedir. Allah'ın varlığına inanmasına rağmen dine ihtiyaç duymadığını iddia eden kişiler açısından belki de en fazla belirsizlik taşıyan şeyin Allah-insan ilişkisi olduğu söylenebilir. Çünkü evrenin ve yaşamın Allah tarafından yaratıldığına inanmalarına rağmen bu kişiler, Allah ile yaratmış olduğu evren ve insan başta olmak üzere diğer

2 Alexis Carrel, **İnsanlar Uyanın**, çev: Leylâ Yazıcıoğlu, Arif Bolat Kitabevi, İstanbul, s. 176.

canlılar arasında nasıl bir ilişki bulunduğunu net bir şekilde ortaya koyabilmiş değillerdir.

Dine ihtiyaç olmadığına iddia edilmesinin ardındaki temel nedenler birkaç başlıkta toplanabilir. Muhtemelen bu nedenlerin ilki Allah'ın gerektiği gibi takdir edilememesi ve dolayısıyla dinin insan için ne kadar önemli olduğunun kavranamamış olmasıdır. İnsanlar din olmasaydı da şu an evrensel olarak kabul ettikleri pek çok ahlâki ve insani değer kendiliğinden bilineceğini sanırlar. Bununla birlikte dinin doğrudan kaynağından yani Kur'ân-ı Kerîm'den öğrenilmemiş olmasının pek çok insanın kafasında karışıklığa sebep olduğu da bir gerçektir. Rivayet kültürü ile aktarılan bir yığın yanlış ve temelsiz dini bilgilere sahip olan insanlar söz konusu problemler nedeniyle din hakkında şüphelere düşmektedirler. Yani başka bir ifade ile dinin doğru bir biçimde öğrenilmemesi ve doğrusunu öğrenmek için de çaba sarf edilmemesidir. Şüphesiz dini konulardaki temel tartışmalar ve farklı yorumlar da insanların dine bakışları üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bununla birlikte dini gereksiz gören insanların önemli bir kısmının dini kuraların kişisel tercihlerine bir şekil ve sınırlama getiriyor olması sebebiyle de dini önemsemediği ve hatta dinin gereksiz olduğunu iddia ettiği görülür. Yine çoğu insan dini doğru bir şekilde öğrenip anlamaya çalışmadığı için, gerek seküler eğitim sisteminin gerekse dünyadaki her türlü savaş, kargaşa ve problemi dine fatura eden zihniyetin etkisinde kalmakta ve bu yüzden dinin gereksiz olduğuna inanmaktadır. Kimi zamanda modern insanın

artık bilimin öncülüğünde hareket etmesi gerektiği şeklindeki hatalı ve ayrıştırırmacı zihniyetin de bazı insanların dine bakışı üzerinde olumsuz etkiler yarattığı görülür. Son olarak tüm dinlerin özünün iyilik olduğu ve ahlâklı ve erdemli bir yaşam için dine ihtiyaç bulunmadığının da iddia edildiği görülmektedir. Her ne kadar örnekleri çoğaltmak mümkünse de genel itibariyle dini gereksiz gören insanların temel gerekçelerinin bu tarz kabullere dayandığı söylenebilir.

İnsanlar robotlar gibi kendisine yüklenen programa göre hareket etmezler. İnsan, akıl, irâde ve çeşitli duygulara sahip, biyolojik ve psikolojik ihtiyaçları olan bir varlıktır. İhtiyaç içinde ve çeşitli açılardan âciz olarak yaratılmış bir varlığın, her türlü âcizlikten uzak olan yaratıcısıyla ilişki içinde olmadığının düşünülmesi mümkün değildir. Dine gerek olmadığına inanan insanların büyük çoğunluğu insanın Allah ile ilişkisi kesilmiş ve yeryüzünde kendi haline bırakılmış bir varlık olduğunu düşünmez. Ama dine gerek olmadığına inananların, Allah ile insanoğlu arasında ne şekilde bir ilişki olduğu noktasında makul yaklaşımlara sahip oldukları da söylenemez. Bu kişiler Allah'ı sadece aşkın ve her türlü iyilik ve güzelliğin kaynağı olan tek ve yüce bir varlık olarak tasavvur ederek, yalnızca O'nun varlığının ve birliğinin tasdik edilmesi, söz konusu iyilik ve güzelliklere uygun bir hayat yaşanılması, yani âdil, ahlâklı, yardımsever, kısacası toplum açısından iyi bir insan olunması gerektiğini savunarak dini sadece iyiliğe indirgemiş ve bu yolla sadece Allah'ı değil aynı zamanda Allah ile

insan arasındaki ilişkiyi de sınırlandırmışlardır. Bu sebeple söz konusu kişiler tarafından belirli ilkelere indirgenmiş bireysel bir din anlayışının benimsenmiş olduğu görülmektedir. Oysa çoğunlukla gözden kaçan bir gerçek vardır ki bu da en başta Allah hakkında sahip olduğumuz tüm bilginin dine yani Allah'ın buyruklarına dayanıyor olduğudur. Allah hakkındaki bilginin nereden geldiğini bir düşünelim. Şayet vahiy olmasa Allah hakkında ne türlü tasavvurlarımız olabileceğini bir hayal edelim. Dolayısıyla din yani vahiy sadece doğru ve erdemli bir yaşamın yolunu göstermekle kalmaz aynı zamanda yaratıcımızı bize tanıtarak nasıl bir varlığa kul olduğumuz bilincini kazanmamızı sağlar. İnsan ancak vahyin bildirdiği yaratıcı varlık tasavvuru ile tam anlamıyla gönülden kulluk yapabilir ve kulluk etmesinin gerekçelerini anlamlı kılabilir.

İnsan yeryüzünde tek başına yaşamamaktadır. Onun diğer insanlarla da ilişki içinde olduğu ve bu ilişkilerden kaynaklanan pek çok durumun ortaya çıktığı gerçeği dikkate alınmalıdır. Şayet insan için ilâhî bir bildirim ve destek olmasaydı yani insan yaşam içinde kendi haline bırakılsaydı, toplumu düzenleyip bir arada yaşamalarını sağlayacak ortak ilkelerin belirlenmesinin zorluğu sebebiyle, yeryüzündeki yaşam içinden çıkılmaz bir kargaşaya sürüklenirdi. Her ne kadar ilâhî kaynaklı dinler, tarih boyunca kimi çevreler tarafından hatalı bir şekilde savaş, kargaşa ve insanlık suçlarının en önemli

sebebi olarak görölse de toplumsal ortak kuralların belirlenmediği bir yaşamın devamının sağlanması mümkün değildir.³

Din, insanların bir arada barış ve huzur içinde yaşamalarını sağlamakla kalmayıp, onlara dünya hayatının gerçeğini göstermek gibi yüce bir göreve de sahiptir. Ancak insanlar kendi çıkarları ve dünyevî tutkuları için hareket etmeye başladıkları zaman kargaşa ve problemlerin ortaya çıkması da kaçınılmaz olmaktadır. Bu ise dinden değil insan faktöründen kaynaklanır. İnsanlık tarihine bakıldığında hak bir din üzerinde olmadığı görülen pek çok medeniyetin, örneğin eski Yunan tanrılarına inanan toplumların ya da Moğolların savaş ve istilalar ile dünyayı nasıl bir kargaşaya srklediklerinin görülmesi mümkündür. Bu ise dinlerden kaynaklandığı iddia edilen problemlerin asıl nedeninin din değil, belki bozulmuş din duygusu olduğunu ve insanoğlunun kendi haline bırakıldığında neler yapabileceğini göstermektedir.

İnsanlık âleminin manevi ve zihni gelişmesinde dinin ne kadar geniş bir paya sahip olduğu medeniyet tarihi incelendiğinde hemen göze çarpmaktadır. İlâhî vahyin peygamberler tarafından telkin ve tebliğ edilmesiyle insanlar bir takım tutku ve alışkanlıklarından kurtularak daha asil ve daha ulvi fikirlere ykselebilmiflerdir. İnsanoğlunu manevi ve ahlâki alanda şimdiki duruma ulaştıran gelişmeler dinle mümkün olabilmifştir. Din

3 Bu konu ve iddia kitabın son bölümünde yer alan Ek kısmında 'Dinin Gerekliliğine Karşı Getirilen Bazı İddiaların Değerlendirilmesi' başlığı ve 'Dinlerin Savaş ve Kargaşa Sebebi Olduğu' alt başlığı içinde işlenecektir.

insan toplumunu her zaman kokuşmaktan, çürümekten, mahvolmaktan kurtaran bir medeniyet mimarıdır.⁴

Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinde insanların Allah'a sürekli olarak ihtiyaç duyduğuna ve Allah karşısında tüm insanların âciz, çaresiz ve yoksul olduğuna vurgu yapılır. İnsanoğlunun yaşam içinde yüz yüze geldiği pek çok duruma karşı yetersiz kaldığı, yardıma ihtiyaç duyduğu, sığınıp güvenebileceği bir kapı aradığı görülmektedir. Ancak çeşitli ihtiyaçlar içinde olan ve zor zamanlarında Yaraticısının yardımını arayan insanın bu âlemde bir başına bırakılmış olduğu düşünülemez. İnsan pek çok zorluk karşısında yetersiz ve çaresiz kalır. Bu durum ona acizliğini hatırlatır. Allah'a sığınıp güvenmekten başka bir çaresi olmadığını bilmesi, Allah karşısındaki konumunu da fark etmesini sağlar. İnsan yaratılışı itibariyle güç yetirebildiği oranda iyilik ve kötülük yapabilme kabiliyetlerine sahip bir varlıktır. Bu yüzden gücünün sınırlı olması kaçınılmazdır. Kur'ân âyetlerinde insanların Allah'ın yüceliği karşısındaki durumları şu şekilde tarif edilir:

Ey insanlar, siz Allah'a muhtaç yoksullarsınız! Allah ise mutlak Ganî, mutlak Hamîd'dir.⁵ Allah Ganî'dir; yoksul olan sizlersiniz. Eğer yüz çevirirseniz, Allah yerinize başka bir toplum getirir. Ve onlar, sizin benzerleriniz olmazlar.⁶

İnsan, Allah'a olan biyolojik ve fiziksel ihtiyacı yanında, sosyal ve psikolojik açılardan da O'na muhtaçtır. Mânevî yönü olan insanoğlunun yaratılışı itibariyle Allah'ı

4 Günay Tümer, 'Din', **DİA**, TDV İslâm Ansiklopedisi, cilt: IX, s. 317.

5 Fâtır Sûresi 35/15.

6 Muhammed Sûresi 47/38.

bilip O'na yönelme ihtiyacı içinde olduğu görülmektedir. İnsan kendisini yaratan yüce Allah'a karşı gönülden bir bağlılık, sevgi ve muhabbet içinde olmayı, O'na duâ etmeyi, çeşitli söz ve fiiller ile kulluğunu göstermeyi ister. Tüm bunları yapabilmesi için de Allah'ın kendisini duyduğunu, gördüğünü ve üzerinde her türlü tasarrufa sahip olduğunu bilmesi, O'na yakardığı zaman kendisine cevap verileceğini umması gerekir. Bu da ancak teist⁷ dinlerce ortaya konulan Allah tasavvuru ile mümkün olabilir. Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinde Allah'ın insana yakınlığının çeşitli şekillerde vurgulandığı görülmektedir:

Yemin olsun ki, insanı biz yarattık. Nefsinin ona neler fısıldadığını da biz biliriz. Biz ona, şah damarından daha yakınız.⁸ Görmez misin ki Allah, göklerde olanları da yeryüzünde olanları da bilir. Üç kişi, aralarında fısıldaşmaya görsün, dördüncüleri O'dur; beş kişi fısıldaşmaya görsün altıncıları O'dur. Bundan az da olsalar çok da olsalar, O mutlaka onlarla beraberdir; nerede bulunurlarsa bulunsunlar.⁹ Gözler O'nu idrak edemez; O ise bütün gözleri idrak eder.¹⁰ Allah her şeyi çepeçevre kuşatandır.¹¹ Bilin ki Allah kişi ile kalbi arasına girer ve O'nun huzuruna toplanacaksınız.¹²

7 Allah'ın din ve peygamber göndererek insanları uyardığı inancına dayalı görüş.

8 Kaf Sûresi 50/16.

9 Mücâdile Sûresi 58/7.

10 Enâm Sûresi 6/103.

11 Nisâ Sûresi 4/126.

12 Enfal Sûresi 8/24.

Dini Buyrukları Yok Sayma: Dünyevileşme

Hemen hemen iki asırdan beri din yavaş yavaş yerini menfaat ve ilim mezhebine bıraktı. Din, bütün halk okullarından sürüldü. Modern cemiyet hakikatte din-den tamamen bihaberdir. Fakat bu kadar gözden düşmesine rağmen din ölmekten uzaktır.¹³

Modernleşen dünyanın “modernleşen insanı” yeni bir prototip yarattı kendine. Katı bir anlayışla rasyonelizm ve sekülerizm (dünyevileşme) gibi bir takım izmleri benimseyerek; bireysellik, bencillik ve faydacılık gibi temeller üzerine inşa etti dünyasını. Şüphesiz rasyonel bakış açısına sahip olmak dini inanca sahip kişiler için de gerekli bir şeydi. Ancak bir amaç değil kökensel ve evrensel sorularımız için aradığımız cevaplara ulaşmamızda kullanmamız gereken bir araçtı rasyonel bakış açısı. Dıştan ışıltılı gözükken ama içten içe çürüyen ihtisamlı bir ağaç gibi içi boşaltılmış kütüklere döndü insanlar. Akıl ve inanç arasındaki o hassas bağı kuramadığı gibi maneviyata dair ne varsa soyup çıkardı üzerinden. Neydi peki bu dünyevileşme? Özetle, dinin bireyin ve

¹³ Alexis Carrel, **İnsanlar Uyandı**, s. 172.

toplumun hayatındaki etkisinin azalması ya da bir şekilde tamamen ortadan kalkması veya başka bir ifade ile dini olanın karşısını ifade ediyordu.

Dini, kutsallığından neredeyse tamamen arındırılmış kültürel bir etiket gibi gördü. Durum böyle olunca kendine ve yaşama dair tüm sorgulamaları da dünyalık ve yüzeysel olmaktan öteye geçemedi. Oysa rasyonel yönü kadar hatta çoğu zaman daha da fazla duygusal bir varlık olduğu gerçeği göz ardı edildi insanın. Tüm duygularına gem vuruldu. Sadece gördüğüne ve duyduğuna inanacak kadar pozitivist bir tornada törpüledi zihin dünyası. Varlığını sadece bu dünyadan ibaret sayarak ölüm ve ahiret gerçeğine kapadı tüm kapılarını. Paylaşımdan uzaklaşarak bencil ve faydacı duygulara esir oldu. Sonunda hata verdi bünyesi. İsyan etti hücreleri. Çünkü yaratılışı ile tutkunu olduğu maddi dünya arasında doku uyuşmazlığı vardı. Yeni arayış ve yeni beklentilere soktu bu uyumsuzluk onu. Sağdan soldan türlü şeylerle doldurmaya çalıştı içindeki koca boşluğu. Lakin hakikati yanlış yerde aradığı için bir türlü tatmin edemedi ruhunu.

Aydınlanma teorisini savunanlara göre bir süre sonra insanlar dini tamamen terk edecek ve dünyevileşerek farklı bir dünya bakışına sahip olacaklardı. Bilim ve teknolojinin ilerlemesinin insanın varlıksal ihtiyaçlarına cevap vereceğine inanıldı. Oysa geride bırakılan iki yüzyılın ve bu zihniyette yetiştirilen nesillerin sonunda, söz konusu teorisyenlerin çok büyük bir yanılıyla haksız çıktıkları görüldü. Çünkü insan yaratılışı gereği yaratıcısı ile kendisi arasındaki manevi bağı oluşturan dine muhtaç

yaratılmıştı. Hem kendi varlığına hem de bir parçası olduğu evrenin ve yaşamın varlığına dair kökensele ve temel sorulara mantıklı bir cevap bularak tüm bunları anlamlandırması gerekiyordu. Sonuçta din dışında tüm bunları anlamlandırabilecek makul ve rasyonel bir cevap ya da sistemin var olmadığı görüldü. İnsanların dine olan tabii ihtiyaçlarının yanında dinin hem beşeri hem de sosyal fonksiyonlarının her dönemde aynı olması da bu gerekliliğin önemini bir kez daha ortaya koymuş oldu. Bilindiği gibi Aydınlanma olarak ifade edilen dönemden beri pek çok sosyal bilimci aklın din karşısında zafer kazanacağını umuyordu. Özellikle sosyoloji, antropoloji ve psikoloji alanlarında Batılı pek çok entelektüel adeta söz birliği etmişçesine dinin zaman içinde ortadan kalkacağı tezini onaylıyorlardı. Örneğin Sigmund Freud, **The Future of an Illusion** (Bir Yanılsamanın Geleceği 1927) isimli çalışmasında dini bir illüzyon olarak ifadelendirmiş ve dinin nasıl ortaya çıktığı ve fonksiyonu üzerinde değerlendirmelerde bulunmuştu. Freud'a göre din yanlış bir inanç sistemiydi ve artık modern insan için dinin bir geleceğinin olması söz konusu değildi. Gerçek gelecek ise bilimle gerçekleşecek ve bilimin ilerlemesiyle birlikte din gerileyecekti. Oysa zaman, pek çok kişi gibi Freud'u da haksız çıkarmış ve Freud gibi düşünen sosyal bilimcilerin bir manada dinin geleceğini yanlış okuduklarını ortaya koymuştu. Sonuç olarak dinin insan ve toplum üzerindeki önemi ve gerekliliği üzerine çalışmalar yapan pek çok modern sosyologun, dinin değil aksine

dinsiz bir gelecek düşüncesinin illüzyon olduğunu ifade ettikleri görüldü.¹⁴

Günümüz okumuşlarının anlayışına göre din gerekli değildir. Ya onun yerini bilim alacak ya da çoktan aldı bile. Oysa tıpkı geçmişte olduğu gibi bugün de tek bir akli başında kişi dahi dinsiz yaşamamıştır ve yaşayamaz da. Akli başında kişi diyorum çünkü akli başında olmayan kişi tıpkı bir hayvan gibi dinsiz yaşayabilir. Akli başında bir varlık ise dinsiz yaşayamaz. Çünkü öncelikle ve sonrasında neyi yapması gerektiği konusunda ona hakikaten yol gösteren sadece ve sadece dindir. Din insana yaratılışı gereği verildiğinden akli başında hiçbir insan dinsiz yaşayamaz.¹⁵

Bilimin ilerlemesiyle dinin gerileyeceği tezi bilimin dine karşı konumlandırılmaya çalışılmasından kaynaklanan bir iddiaydı. Gerçek din ve gerçek bilim arasında çatışma olmayacağı şüphesizdi. Bununla birlikte pozitif manada bilimin, din tarafından ortaya konulan kökensel ve metafizik sorulara cevap veremeyeceği de. Bilim evrenin ve insanın nasıl var olduğunu açıklayabilirdi. Ancak bu açıklama insan için yeterli değildi. Çünkü insan nasıl var olduğundan çok neden var olduğunun ve öldükten sonra kendisine ne olacağının cevabını merak ediyordu. Dolayısıyla sosyolog Rodney Stark'ın ifadesiyle zamanla

14 Rodney Stark, William Sims Bainbridge, **The Future of Religion: Secularization, Revival and Cult Formation**, University of California Press, California (1985), s. 1-2.

15 Tolstoy, **Din Nedir**, çev: Murat Çiftkaya, Kaknüs Yayınları, İstanbul (2009), s. 11.

dünyevileşme teorisinin yalnızca aşağı doğru giden bir otel asansörü gibi kullanışsız bir teori olduğu anlaşıldı.¹⁶

İnsan tıbbi açıdan etten, kemikten ibaret maddi bir varlık gibi gözükse de herkes bilir ki insanı insan yapan ne eti ne de kemiğidir. İnsan, ruhu ya da başka bir ifadeyle manevi yönüyle insandır. Yine insan onu hayata kuvvetle bağlayan bir yönüyle hem yaşama hem de dünya nimetlerine karşı sınırsız istek ve ihtiyaç duyar. Oysa tabiatı itibariyle sınırlı ve ölümlüdür. İster erken ister geç olsun her insan hayatının bir evresinde mutlaka öldükten sonra kendisine ne olacağını düşünmek ile yüz yüze gelir. Ölümü düşünmeden yaşamaya çalışsa da zihninin bir kenarında bir gün öleceği düşüncesi tetikte bekler. Başına gelen bir kaza ya da son anda kurtulduğu bir olay belki de ölebilirdim dedirtir insana. Bu gerçek ise bir şekilde insanın din ile arasındaki bağı sağlar. İnsan bir anlamda bu gerçek ile yüzleşmek ve bu gerçeği dikkate alarak yaşamak için dine ihtiyaç duyar. Dini buyruklar insanın hem kendisini hem de yaratıcısını tanıyıp hayatı anlamlandırması noktasında farkındalık yaratır. İnsan dinin yönlendirmesi sayesinde hayatının merkezine Allah'ı koymanın ve tüm yaşamını Allah'ın buyruklarına göre ayarlamının rasyonel temellerini inşa eder. Din, insanın varlık amacının kapısını açan ve bu kapının ardındaki gerçeklerden hareketle hayatı anlamlandırılan bir anahtar gibidir. Öyle ki din olmadan tüm kapılar kapalı kalmaya mahkûmdur.

16 Rodney Stark, 'Toprağın Bol Olsun Sekülerleşme', çev: Ali Köse, **Sekülerizm Sorgulanıyor**, Ufuk Kitapları, İstanbul (2002), s. 66.

Tarih boyunca insanlığa gönderilen hak dinler incelendiğinde söz konusu dinlerin ortak bir takım mesajlar üzerinde buluştukları görülmektedir. Bunlardan ilki Allah'ın varlığı ve birliği, ikincisi ise dünya hayatının geçiciliği yani ahiret gerçeğidir. Kutsal metinler, hem evrenin hem de insanın yaratılışına dikkat çekerek bir anlamda insanın yeryüzündeki macerasından kesitler sunarlar. Bununla birlikte insanın yaratılış amacını ve nasıl bir hayat yaşaması gerektiğini ifade ederler. Söz konusu bu ortak mesaj açıkça bir gerçeğe dikkat çekmektedir aslında. İnsanın bu dünyadaki macerasının geçici olduğu ve bu dünyanın insan için sınama alanı olduğu gerçeği. İşte belki de modern çağın en önde gelen inanç problemlerinden biri, günümüzde pek çok insanın bu gerçeğin farkında olmadan yaşaması ya da yaşamaya çalışmasıdır. İnsanların ölüm gerçeğinin farkında olmaları ya da başka bir ifadeyle bu dünya hayatının bir sonunun olduğunu bilmeleri söz konusu bilgilerini pratik hayatlarına yansıtılmalarını gerektirse de ne yazık ki pratikte bu yeterince gerçekleşmemektedir.

Meşhur Rus yazar Tolstoy doğu kültüründe bilinen bir hikâye ile örnek vererek bu kadar açık olan ölüm gerçeği karşısında insanların dünya nimetlerinin derdine düşüp onlarla oyalanma gafletini çok anlamlı bir şekilde özetler. Çölde seyahat eden bir seyyah, yırtıcı bir hayvanın şerrinden kurtulmak için, kendini, yakınında bulunan bir kuyuya atar. Kuyunun içine düşerken can havliyle bir dala yapışır. Yukarıdaki yırtıcı hayvanın dehşetinden korkarak aşağı inmek ister ancak kuyunun dibinde bir ejderha

ağzını açmış avını beklemektedir. Yapacağı bir şey olmadığı için var gücüyle çalılara yapışmaktadır. Ancak bir de ne görsün, beyaz ve siyah iki fare bu çalıları kemirmektedir. Bu acayip hâl içinde iken her nasılsa çalıların üzerine bulaşmış bal damlalarını yalayıp bir kaç dakikalık da olsa zevk almaya çalışmakta, o korkunç hali görmezden gelmektedir. Bu şekilde temsili durumdan çıkıp gerçek hayata döndüğümüzde de söz konusu durumun pek değişmediğini görürüz. Açıkçası pek çok insanın bir aldaniş içinde geçirdiği hayatının bu örnekten bir farkı bulunmamaktadır. Her an ölebileceği gerçeğini göz ardı ederek hiç ölmeyecekmiş gibi maddi şeylere sarılmaya çalışan insanların az sonra kuyunun dibine düşerek ölecek olan birinden farkı yoktur.¹⁷

İnsanlar neden dünyevileşir? Neden ölüm yokmuş gibi yaşar? Neden sonsuz olana değil de geçici olana yatırım yapar? Sorular çoğaltılabilir ama muhtemelen bunun en öncelikli nedeni Allah'ın, yaşamın ve ölümün yeterince kavranamaması ve insanların büyük çoğunluğunun peşinen elde edilecek şeyleri tercih etmesidir. Durum böyle olunca doğal olarak kişilerin hayatları ile ilgili tüm kararlarını belirlemelerinde fayda zarar hesabı ve maddi unsurlar ön plana çıkmaktadır. Tüm değerlerini bu dünyadaki dengeler üzerine kurma sevdası çoğu kişiyi gaflet zindanlarında mahkûm etmekte, istek ve arzularının esiri kılmaktadır. Kur'ân ayetleri incelendiğinde bu konuda insanların açık bir şekilde uyarıldıklarına şahit olmaktadır. Ayetlerde dünya hayatının geçici ve tutkulu bir

17 Bakınız: Emre Dorman, **İnsanlar Uyurlar Ölünce Uyanırlar**, İstanbul Yayınevi, İstanbul (2011).

oyun ve eğlence olduğu, daha üstün ve varılacak gerçek yurdun ahiret olduğu ifade edilir:

Hayır, siz, dünya hayatını tercih edip üstün tutuyorsunuz. Âhiret ise daha hayırlı ve daha süreklidir.¹⁸ Bu dünya hayatı, yalnızca bir oyun ve eğlence türünde tutkulu bir oyalanmadır. Âhiret yurdu ise, asıl hayat odur. Bir bilselerdi.¹⁹

Bu insanların yaşam tarzı, hayata ve olaylara bakışı hep dünya penceresinin daracık ve buğulu camıyla sınırlıdır. Hayattan beklentileri oldukça sığdır. Gelip geçicidir. Oyalanmalıktır. Hevesler peşinde koşmakla geçen bir ömrün sonunda geriye dönüp baktığında üzerinde tek bir ot dahi bitmemiş çorak bir arazidir geride bıraktıkları yaşamları. Hayatı ve ne için var olduğunu bir kez olsun sorgulamayan insan kendi kendine var etmediği hayatındaki kurallarını kendi belirlemek ister. Dini kuralları hiçe saymayı modernlik sayar. Kendi inançlarını belirleyerek adeta yeni bir din yaratır. Yaratığı dinin merkezine ise kendisini koyar.

Dünyevileşme insanın hem biyolojik hem de ruhi tabiatına aykırıdır. Biyolojik tabiatına aykırıdır çünkü insan ölümlü bir varlıktır ve bir gün dünya hayatındaki yaşamı son bulacaktır. Manevi tabiatına aykırıdır çünkü içinde yaşadığı dünya alabildiğine zevk sürüp eğlensin diye yaratılmamıştır. Bu tarz bir yaşam ile insanın varlık amacı arasında doku uyumsuzluğu vardır. Gerçek manada inanan biri her ne kadar helal dairesi içinde dünyevi

18 A'la Sûresi 87/16-17.

19 Ankebut Sûresi 29/64.

nimet ve imkânlardan istifade etse de dünya nimetlerine bakışı gereksinimlerini gidermede bir amaç değil araç hükmündedir. Bu sebeple ahiretine yönelik işlerinin yanında dünya işlerinin hiçbir değeri yoktur. Gerçek huzur ve mutluluğu maddi şeylerde değil ruhunu tatmin edecek manevi şeylerde arar.

Dünyevileşmenin en fazla etkisinde kalan ülkelerin genellikle Batı Avrupa ülkeleri olduğu bilinmektedir. Bu ülkelerdeki insanların önemli bir kısmının Kilise tarafından öngörülen dinsel inançları olduğu gibi kabul etmekten ve özellikle cinsellik, evlilik ve aile kurmak gibi konularda dinî ilkeleri esas almaktan uzak bir yaşantıya sahip oldukları görülmektedir. Ancak buna rağmen yine de Avrupa insanının dünyevileşmesinin kurumsallaşmış dinden kaçış olarak anlaşılması yani bu sürecin dinin yok olması olarak değil, bir manada yer değiştirmesi olarak değerlendirilmesi gerektiği yönünde yaklaşımlar ve bunu destekleyen çeşitli veriler bulunmaktadır.²⁰ Dolayısıyla şayet dinin insanlar üzerindeki otoritesinde bir gerileme ya da zayıflama olduğu kabul edilecekse bu daha ziyade kurumsal boyutta yani Kilise ve papalık kurumunun insanlar üzerindeki otoritesinin zayıflaması olarak görülmelidir. Özellikle kültürel manada Hıristiyanlığın toplum içinde oldukça etkin bir yönü olduğu kesindir. Dünyevileşme düşüncesinin aynı zamanda Batı'yı örnek almaya çalışan ülkelerde Batı tarzı yüksek eğitim almış, özellikle sosyal bilimler alanındaki entelektüelleri tarafından temsil edilen bir alt kültürün bulunduğu ve sayıları

20 Peter L. Berger, 'Sekülerizmin Gerilemesi', çev: Ali Köse, **Sekülerizm Soruluyor**, Ufuk Kitapları, İstanbul (2002), s. 22.

az olmasına rağmen eğitim sistemi, medya ve yargı gibi önemli kurumları kontrol eden bu alt kültürün ilerici ve Aydınlanmacı düşüncenin inanç ve değerlerinin kendi ülkelerindeki bayraktarlığını yaptığına ve hemen her ülkede örneklerinin görülmesi mümkün olan bu insanların oldukça etkili ve sisteme hâkim bir konumda olduklarına dikkat çekilir.²¹ İnsanların dine duydukları ihtiyaç ile bu ihtiyacı görmezden gelerek onu yok etmeye yönelik yaklaşımların başarısızlığı ve insanoğlunun din olmadan ne denli anlamsızlaşacağı hususunda sosyolog Peter L. Berger'in yaklaşımı durumu oldukça güzel bir şekilde ifade etmektedir:

Dinî ihtiyaç ve bu dünyada tecrübe edilen kısıtlı varlık alanının ötesine yönelik bir anlam arayışı insanlığın hep var olan bir özelliği olmuştur. Bu iddia yalnızca teolojik bir ifade değil, aynı zamanda antropolojiktir. Hatta ateist bir düşünür bile bunun böyle olduğunu rahatlıkla kabul edebilir. Din ihtiyacını sonunda imha etmek, türlerin mutasyonu gibi bir şeyi gerektirir. Aydınlanma düşünürlerinin radikal olanları ve onların çağdaş entelektüel mirasçıları din konusunda işte böyle mutasyona benzeyen bir şey umdular. Ama bugüne kadar böyle bir şey olmadı ve yakın gelecekte de olması mümkün gözükmemektedir. Kısacası, yeniden canlanan dinî hareketlerin seküleriteye yönelttikleri tenkit şudur: Aşkınlıktan (semâvîlikten) yoksun bir insan varlığının gücü, kuvveti ve anlamı yoktur.²²

21 Peter L. Berger, 'Sekülerizmin Gerilemesi', s. 22-23.

22 Peter L. Berger, 'Sekülerizmin Gerilemesi', s. 26.

Sosyolog Rodney Stark'a göre toplumun zaman içinde tamamen dünyevileşeceği teorisi yaklaşık üç asırdır süregelen başarısız bir 'kehanet' olmuştur ve açık bir şekilde kabul edilmelidir ki artık dünyevileşme doktrininin başarısız teoriler mezarlığına defnedilme zamanı gelmiştir.²³ Rodney, sosyolog Peter L. Berger'den bir alıntı yapar:

Kendimin ve diğer birçok sosyologun 1960'larda sekülerleşme (dünyevileşme) üzerine yazdıklarının bir hata olduğunu düşünüyorum. Bizim o zamanki temel iddiamız sekülerleşme ile modernitenin paralel gittiği; daha çok modernleşmenin daha çok sekülerleşme getireceği şeklindeydi. Bu o kadar saçma bir teori değildi; bazı delilleri vardı. Ama sanıyorum özünde bir yanlışlık vardı. Bugün dünyanın çoğunluğu kesinlikle seküler değil, oldukça dindardır.²⁴

Sekülerizmi problemlili kılan en önemli yanı dinin getirdiği ahlâka alternatif bir ahlâk kuramamasıdır. Son iki yüzyıldır, Nietzsche'den bu yana modern seküler dünya bu alternatif arayışı içinde. Kant'tan, Habermas'ın İletişimsel Eylem'ine kadar tüm çabanın altında bu yatar. Burada iki boyutlu bir sorun var. Öncelikle Allah'ın reddedilmesi durumunda, dinin getirdiği ahlâkın yerini alacak ahlâkın kriterleri nasıl belirlenecek? İnsanlar neyin doğru olduğunu neyin yanlış olduğunu, neyin ahlâki neyin gayri ahlâki olduğunu nasıl anlayacak, nasıl belirleyecek? Billhassa antropolojinin, etnografyanın²⁵ gelişimi bize dünyada her konuda çok farklı hatta zıt ahlâki

23 Rodney Stark, 'Toprağın Bol Olsun Sekülerleşme', s. 67.

24 Rodney Stark, 'Toprağın Bol Olsun Sekülerleşme', s. 67.

25 Ulusları karşılaştırarak inceleyen, kültür oluşumlarını araştıran, kültür bilimi.

kuralların olduğunu gösterdi. Allah'ı reddeden bir insan ya da toplum hangi kavmin doğrularını doğru kabul edecek? Ya da Hitler'i düşünelim. O yaşlıları, özürhükleri, Yahudileri, çingeneleri gaz odalarında öldürürken topluma hizmet ettiğini dolayısıyla ahlâklı bir eylem gerçekleştirdiğini düşünüyordu. Dolayısıyla bu anlayışta tek bir ahlâktan söz etmek mümkün olmadığı gibi sekülerizm için objektif ahlâki ilkeleri belirleme işi büyük bir sorun olarak ortada durmaktadır.

İkinci sorun da en az birincisi kadar büyüktür. Neyin ahlâki neyin gayri ahlâki olduğunun belirlendiğinin hayal edildiği bir durumda, seküler insanı ahlâki davranmaya itecek olan gücün ne olacağı sorusu da büyük bir problem olarak makul bir cevap beklemektedir. Özellikle maddi çıkarlarıyla çeliştiğinde yine de ahlâklı davranmayı seçebilecek midir insanlar? Seçen birisi böyle bir durumda rasyonel davranmış olacak mıdır? Yani elektrikler kesildiğinde de insanların ahlâklı davranmaları nasıl sağlanabilir? Bu konu da seküler toplumun çokça karşılaştığı ve çözüm üretmede daha fazla zorlandığı bir sorudur. Şimdilik çözüm teknolojide, kameralarda aranmaktadır. Esasen bu durum bir anlamda insanlardan umudun kesildiğini göstermektedir. Kısacası bu sorunu seküler paradigma içinde çözmek pek mümkün gözükmemektedir.

İnsanın Doğası ve Ahlâkî Yapısı Dine İhtiyaç Duymayacak Kadar Yeterli Midir?

Ne irfandır veren ahlâka yükseklik ne vicdandır.

Fazilet hissi insanda Allah korkusundandır.

Mehmet Akif Ersoy

Ahlâki değerlere bakış açısının birkaç temel başlık altında toplanması mümkündür. Allah'ın varlığına inananlar açısından ikili bir ayırım yapılabilir. Bunların ilki Allah'ın varlığını ve ahlâki ilkelerin ilâhî bildirimler sonucu insanlara din yoluyla gönderildiğini kabul edenler (teist görüş), diğeri ise Allah'ın varlığının kabul edilmesine rağmen ahlâk için dine ihtiyaç olmadığını iddia edenler (deist görüş). Allah'ın varlığını inkâr edenler açısından da ahlâki değerleri iki temel başlıkta toplamak mümkün olabilir. Birincisi Allah'ın varlığını da ahlâki değerleri de inkâr edenler (amoralist ateist). Diğeri ise Allah'ın varlığını inkâr etmesine rağmen objektif evrensel ahlâki değerler olduğunu düşünenler (ateist moral realist). Ahlâk konusu açıldığında genellikle bunun teoloji ve felsefe ile alakalı bir konu olduğu düşünülür. Bu kısmen doğru bir yaklaşım olmakla birlikte aynı zamanda artık ahlâkın artan bir şekilde disiplinler arası bir çalışmaya

dönüştüğü gözlenmektedir. Felsefe ve teoloji dışında psikoloji, bilişsel bilimler, nöroloji, antropoloji, evrimsel biyoloji ve çocuk gelişimi gibi birçok alanda ahlâk konusu ele alınmaktadır.²⁶

İnsanın doğasını ahlâklı olmak için yeterli görenleri temelde iki başlık altında toplamak mümkündür. Birincisi Allah'ın varlığını kabul etmeyen ama ahlâki değerleri insani bir gereksinim olarak görenler. Bu kişilere göre ahlâk bireysel ve toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi adına insanlığın ortak mirası olarak var olagelmıştır. İkincisi ise Allah'ın varlığını kabul eden ancak ahlâkı Allah'tan, dolayısıyla dinden bağımsızlaştırırlar. İkinci görüşü savunarak ahlâki bir tutum için dine ihtiyaç olmadığını iddia edenler, insan doğasının, Allah'ın varlığını ve insanlardan neler istediğini bilecek özellikte yaratıldığını kabul etmektedirler. Bu kişiler insanın bu özelliğinden dolayı ona ayrıca bir bildirimde bulunulmasının gereksiz olduğunu iddia etmişlerdir.

Esasen Allah'ın varlığının doğal olarak insan aklı tarafından kavranıp bilinebileceği konusunda Yahudi-Hıristiyan dinleri ile İslâm düşüncesi içinde de benzer yaklaşımların bulunduğu görülmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın varlığının apaçık olduğunun ifade edilmesi için **“Gökleri ve yeri yaratan Allah'ın varlığında şüphe mi var?”**²⁷ şeklinde buyrulur ve bu konudaki açıklığa vurgu yapılmakta ve yine **“O halde sen yüzünü, bir hanîf (tektanrı) olarak dine, Allah'ın insanları üzerinde**

26 Caner Taslaman, **Ahlâk, Felsefe ve Allah**, Etkileşim Yayınları, İstanbul (2014), s. 14.

27 İbrâhim Sûresi 14/10.

yarattığı fitrata çevir.”²⁸ âyetiyle de Allah’ın insanı kendi varlığını bilip tanıyacak yetenekte yaratmış olduğuna dikkat çekilmektedir.

İslâm düşünürleri de benzer yaklaşımlarda bulunmuşlardır. Örneğin Mu’tezile’nin Allah’ın varlığının ancak akılla bilinebileceği tezini savunduğu bilinmektedir. Bu konuda Nazzâm’ın şu şekilde bir yaklaşımda bulunduğu aktarılır: “Akıllı bir insan şeriatın önce düşünce ile Allah’ın varlığını bilir”. Ebü’l’ Hüzeyl el-Allâf ise Allah’ın ve bütün bilgilerin ancak aklî zaruretle bilineceğini söylemiştir. İmâm Mâtürîdî’ye göre Allah’ın varlığı akılla, dinî teklif ise şeriatla (ilahi kanunlar bütünü) bilinir. İmâm Eş’arî ise bu konuda orta bir yol tutmuştur. Ona göre mârifetullah (Allah hakkında bilgi) önce akıl ile sağlanır. Sonra şeriatla vâcip (zorunlu) olur.²⁹ Ebû Hanîfe, Allah’ın varlığını ispat için hem naklî hem de aklî delillere başvurmakla beraber, daha çok inkârcılar ve bidat ehli ile muhatap olduğu için aklî delillerin kullanımına öncelik vermiştir.³⁰

Ancak konumuz açısından önemli olan Allah’ın varlığının akıl ile bilinip bilinemeyeceği değildir. Allah’ın doğru bir şekilde kavranıp buyruklarının neler olduğunun ya da hangi davranışların rızasına uygun olup olmadığına yalnız akıldan hareketle bilinebilmesinin mümkün olup olmadığıdır. Dine ihtiyaç olmadığı inancını

28 Rûm Sûresi 30/30.

29 İbrahim Ağâh Çubukçu, **İslâm Felsefesinde Allah’ın Varlığının Delilleri**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara (1971), s. 10.

30 Beyazîzâde, **İmam-ı Azam Ebû Hanîfe’nin İtikadi Görüşleri**, çev: İlyas Çelebi, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul (2000), s. 40.

taşıyanlar insanın doğal melekelerinin gücüne duydukları güvenin bir sonucu olarak ahlâkî davranışların da yine bu doğal melekelerden kaynaklandığı yani yaratılıştan verildiğine inanmışlardır. İnsan yaratılışının ahlâka uygun olduğunda hiç şüphe yoktur. Ancak insan aynı zamanda ahlâk dışı denilebilecek şeylere yönelme potansiyeli de taşımaktadır. Hatta insanı bilgilendiren ve sınırlayan bir kural yoksa şayet aklından çok nefesine göre hareket etmeyeceğinin bir garantisi de yoktur. Dini bildirimlere ihtiyaç olmadığına inananlar için akıl ahlâkî davranışları bilip belirlemek için bir ölçü kılınmıştır. Allah ile insan arasındaki ilişkinin ise çoğu zaman ahlâkî davranışlara indirgenmiş olduğu söylenebilir. Örneğin bu kişiler için Allah'a yapılacak ibadetin özü ahlâkî bir yaşam yani erdemli davranışlara dayalıdır. Bunun dışında ise Allah'ın insanlardan herhangi bir şey istemeyeceği, çünkü O'nun hiçbir şeye ihtiyacı olmadığına dikkat çekilir. Ahlâkî yaşam ise Allah tarafından bahşedilmiş olan nimetlere karşı teşekkürün bir ifadesidir. Ancak ahlâki kuralların Allah tarafından bildirilmemesi durumunda insanların oluşturdukları ahlâki değerlerden emin olmaları mümkün olmadığı gibi birileri tarafından belirlenmiş ilkelerin diğerlerini bağlayıcılığı da söz konusu değildir.

Tarih boyunca ahlâkın akıl ile temellendirilmeye çalışılmasına yönelik yaklaşımların bulunduğu bilinmektedir. Eski Yunan'da aklın insan yaşamının dizginleri olarak görülmesiyle o ana kadar din ile var olduğu kabul edilen ahlâk artık dinden bağımsızlaştırılarak akla dayanıdırılmaya çalışılmıştı. Örneğin Sokrat tarafından ortaya

konulan ahlâk felsefesinin dine dayandırılmadan ortaya konulan ilk rasyonel ve din dışı ahlâk anlayışı olduğu yönünde yaklaşımların görülmesi mümkündür.³¹ Kant'ın da ahlâkı temellendirirken dinden değil, akıldan hareket ettiği görülmektedir. Ona göre ahlâk, özgür olan ve aynı zamanda akıl vasıtasıyla kendini doğal yasalara tâbi kılan insan üzerine temellendirildiğinde insanın görev ve sorumluluklarını anlayabilmesi için kendi üzerinde başka bir varlık düşüncesine ihtiyaç duymayacağı gibi görevlerini yerine getirmek için de doğal yasalardan başka bir sebebe ihtiyaç duymayacaktır.³²

Ahlâkî davranışların yaratılıştan verilmiş olduğu düşüncesi dinin aleyhinde değil aksine dini destekleyen bir anlayıştır. Allah'ın, insanlardan ahlâkî bazı davranışlar isteyip erdemli olmalarını beklerken onları bu davranışlara uygunsuz bir yaratılış üzerine var etmiş olduğu düşünülemez. Bu sebeple dinî emir ve yasaklar sonucunda ortaya çıkan bir takım ahlâkî davranışlar insan fitratı ile uyum içinde olmalıdır. Akıldan hareketle ahlâkî davranışların bilinebileceğinin ileri sürülmesi de esasen dine aykırı değildir. Din tarafından ortaya konulan ahlâkî davranışlar akıl ve mantık ile de uyum içindedir. Buradaki kritik nokta ise aklın ve insan doğasının ilâhî bir bildirim olmadan tek başına ideal bir ahlâk anlayışına hükmetmeye yeterli olup olmadığıdır. İnsan, aklı ile hangi davranışın doğru ya da yanlış olabileceğine yönelik

31 Emile Boutroux, **Education and Ethics**, çev: Fred Rothwell, Williams&Norgate, London (1913), s. 2-4.

32 Immanuel Kant, **Religion Within The Limits of Reason Alone**, çev: Theodore M. Grene-Hoyt H. Hudson, Harper Torchbooks, New York (1960), s. 3.

çıkarımlarda bulunabilir ama yine de söz konusu çıkarımlar ancak ilâhî vahiy ile desteklenip doğrulandığında o davranışın gerçekten de doğru ve ideal bir davranış olduğuna hükmedilebilir. Yani bu değerlerden emin olunabilir. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın insan nefsini fitrattan biçimlendirerek ona bozukluğu ve korunmayı ilhâm ettiği yani insanın nefsinin kötülüklerine uyabileceği gibi o kötülüklerden korunabilecek bir kabiliyete de sahip olduğuna dikkat çekilir:

Andolsun nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirene. Ardından da ona bozukluğunu ve korunmasını ilham edene ki nefsini temizleyip arındıran, gerçekten kurtulmuştur. Onu kirletip örtense kayba uğramıştır.³³

İnsan özgür irâde sahibi bir varlık olduğundan genellikle kendi başına kötülüklerden korunabilme potansiyelini yeterince devreye sokamamış ve ancak ilâhî bir sevk ve bildirim ile doğru ile yanlış ayırt ederek gerçeğe ulaşabilmiştir. Bununla birlikte Kur'ân'da Allah'ın insanoğlundan kendisini Rab olarak tanıyacaklarına dair misak aldığı ve insanların buna tanıklık ettikleri ifade edilir:

Hani, Rabbin, Âdemoğullarından, bellerinden zürriyetlerini alıp onları kendi nefislerine şahit tutarak sormuştu: “Rabbiniz değil miyim?” Onlar: “Rabbimizsin, buna tanıklık ederiz.” demişlerdi. Kıyamet günü, “Biz bundan habersizdik” demeyesiniz.³⁴

33 Şems Sûresi 91/7-10.

34 Arâf Sûresi 7/172.

Ayette de görüldüğü gibi insan, yaratıcısını bilip tanıyabilecek bir fitrat üzerine var edilmiştir. Ancak nefsinin sahip olduğu özellikler göz önünde bulundurulduğunda, insandaki Rabbini bilip O'na yönelebilecek potansiyelinin ancak ilâhî bir sevk ile tam anlamıyla gerçekleşebileceği anlaşılmaktadır. Yani insanın fitratında bulunan doğru yola tâbi olma isteğinin ona doğru ile yanlışı gösterecek ilâhî bildirim ile ortaya çıkacağı söylenebilir. Aksi halde kişinin içinde bulunduğu çevresel faktörler kişiye yaratılıştan verilmiş olan bu saf ve doğal inanma duygusunu köreltip ortadan kaldıracabileceği gibi tarih boyunca pek çok örneği olan sayısız inanç ve öğretinin etkisiyle bu duyguyu saptırıp doğasını bozabilir. Kur'ân'ın bir sıfatı olan 'zikir' kelimesinin 'hatırlatıcı' anlamına da geldiği dikkate alındığında, ilâhî vahyin insana bilmediği şeyleri öğretmesinin yanında insan fitratına uygun ve uygunsuz olan şeylerin neler olduğunu hatırlatma işlevinin de olduğu bilinmelidir. Aksi halde insanın nefsi ile baş başa bırakılması halinde onun kendi tutku ve arzularının peşinden giderek kural tanımaz olması kaçınılmaz olacaktır. Bu durumun o kadar ileri boyutlara ulaşması mümkündür ki Kur'ân-ı Kerîm bu konuda şu şekilde bir tenkitte bulunmuştur:

Kendi istek ve tutkularını (hevâ) ilâh edineni gördün mü? Şimdi ona karşı sen mi vekil olacaksın?³⁵

Gerçekten de insanın en güzel biçimde yaratılmış olmasına rağmen nefsinin doymazlık ve bencillikleri

35 Furkan Sûresi 25/43.

sebebiyle ne kadar aşağı hallere düşebildiği görülmektedir. İnsanın yeryüzünde varlık sahasına çıktığı andan günümüze kadar pek çok insanın amaçsız, doyumsuz, bencil bir yaşam sürerek iğreti arzular peşinde koştuğu bir gerçektir. Bu gibi insanlar için sadece gündelik zevklerin önemi olduğu gibi onlar açısından dinî ya da ahlâkî yaptırımların herhangi bir değeri bulunmamaktadır. Demek ki insan Allah tarafından kendisine bahşedilen kabiliyetleri gereğince kullanmadığı ve varlık amacını sorgulamadığı zaman onun hayvanlar gibi bir hayat sürmesi kaçınılmaz olmaktadır. Bu durum Kur'ân-ı Kerîm'de şu şekilde ifade edilir:

Kalpleri vardır bununla kavrayıp anlamazlar, gözleri vardır bununla görmezler, kulakları vardır bununla işitmezler. Bunlar hayvanlar gibidir, hattâ daha aşağılıktırlar. İşte bunlar gafil olanlardır.³⁶

Bunun yanında insanların çoğunlukla bencil ve cimri olduğu, kendisine bir kötülük isabet ettiğinde hemen Allah'a yalvarıp yakardığı ancak o kötülüğün kendisinden uzaklaşmasıyla birlikte hemen eski haline dönerek nankörlüğe saptığı görülmektedir. Yine insanın kolaylık ve ferahlık zamanlarında Allah'ı unuttuğu, kendi kendisine yeterli olduğu zannına kapıldığı ve bu sebeple şirke varan sapkınlıklara düştüğü görülmektedir. Bu gibi sebeplerden ötürü insana Allah'ın hatırlatılması ve içinde bulunduğu sapkınlıktan kurtulabilmesi için de ilâhî buyrukların

36 Arâf Sûresi 7/179.

bildirilmesi gerekmektedir. İnsanın bu zayıf yönlerine Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinde şu şekilde işaret edilir:

Gerçekten, insan, 'bencil ve haris' olarak yaratıldı. Kendisine bir şer (kötülük) dokunduğu zaman feryadı basar. Kendisine hayır ve nimet ulaşınca ondan başkalarının yararlanmasına engel olur.³⁷ İnsana nimet verdiğimizde yüz çevirir, yan çizer. Kendisine şer dokununca, hemen duâya koyulur.³⁸

İnsana bizden bir rahmet tattırıp sonra onu ondan çekip alsak, insan elbette çok ümitsiz, çok nankör bir hale düşer. Ve eğer ona, kendisine gelip çatan bir zorluk ve kederden sonra bolluk ve nimet tattırırsak, hiç kuşkusuz şöyle diyecektir: "Tüm sıkıntı ve kötülükler benden uzaklaşmıştır." Bu durumda o, bir sevinç şımarığı, bir kendini beğenmiş olur.³⁹

İnsanlara zorluk dokunduğu zaman; yan yatarken, otururken, ayaktayken bize yalvarır. Ama sıkıntısını çözdüğümüzde, kendisine dokunan bir zorluk yüzünden bize hiç yalvarmamış gibi hareket eder.⁴⁰

Ünlü yazar Tolstoy'a göre dinsiz bir kişinin var olması, kalpsiz bir kişinin var olması kadar imkânsızdır. Zira Tolstoy dini, bir kişinin harici dünyayla veya onun

37 Mearic Sûresi 70/19-21.

38 Fussilet Sûresi 41/51.

39 Hüd Sûresi 11/9-10.

40 Yunus Sûresi 10/12.

kökünü ve ilk sebebiyle ilişkisi olarak tanımlar. Dolayısıyla aklı başında bir kişi bu şekilde bir ilişki içinde olmadan yapamaz.⁴¹

Din fertlerin mukaddes duygu, ortak şuur ve vicdan etrafında birleştiren bir amil olduğu gibi toplumları yükselten, onların gelişmesini sağlayan bir kurumdur. Din aynı zamanda ahlâki bir müessese olarak insanlara yön veren, en mükemmel kanunlar ve en sıkı nizamlardan daha kuvvetli bir şekilde kişiyi içten kuşatan, kucaklayan ve yönlendiren bir disiplindir. Dinin zayıflaması ahlâki ve hukuki suçların artmasına, giderek anarşizme yol açar. Çünkü din olmayınca ahlâk için yaptırım gücü kalmaz.⁴²

Hayatı tam manasıyla anlamlı kılan şey dindir. İlahi bildirim sayesinde insan hayata geliş nedenini, nasıl bir hayat yaşaması gerektiğini, Allah'a yaraşır kul olmanın gereklerini, ferdi ve toplumsal ilişkilerindeki ölçü ve dengeyi, ölümü ve ölümden sonrasını anlamlandırır. Vahiy, insanı karanlıklardan aydınlığa çıkaran bir ışıktır. Kişi ancak vahiy sayesinde şaşırmadan yol alabilir. Hayatının merkezinde Allah'ın olması ve tüm kararlarında Allah'ın rızasını gözetmesi gerektiğini vahiy sayesinde öğrenir. Hayra ve barışa yönelik işler yapmak, iyiliği emrederek kötülüklerden sakındırmak, ihlaslı, güvenilir, dürüst ve adil olmak konusundaki tüm motivasyonunu vahyin gücünden alır.

Ahlâklı ve erdemli yaşamayı, zorluklara karşı sabretmeyi, sadece iyi hallerde değil en olumsuz şartlarda

41 Tolstoy, **Din Nedir**, s. 81.

42 Günay Tümer, 'Din', **DİA**, IX, s. 317.

dahi şükretmeyi, her şeyde bir hayır görmeyi, karşılıksız iyilik etmeyi, öksüz, yetim ve düşkünlere merhamet etmeyi, yardımlaşmayı, paylaşmayı vahiy terbiyesinden geçerek öğrenir. Dünya hayatının geçiciliğini, kalıcı ve sonsuz yaşamın ahirette olduğunu, basit dünyevi çıkarlarını dini buyrukların önüne geçirmemeyi vahiy sayesinde öğrenir. Hiçbir şeyi ve kimseyi Allah'tan daha fazla sevmemeyi, ibadetlerinde gönülden ve titiz olmayı, dini gerçeklerden uzak kişileri bu gerçekler ile buluşturmayı, sadece ibadetleri ile değil özü, sözü ve insani ilişkileriyle örnek bir inanan olmayı vahiy sayesinde öğrenir. Vahiy olmadan insanın tam anlamıyla Allah'ın yüceliğine ve insanlık onuruna yaraşır bir birey olması mümkün değildir. Dolayısıyla vahiy olmadan insan eksik ve yetersizdir. Hayatı ise boş ve anlamsız kalmaya mahkûmdur. Boş ve anlamsız kalan hayatın ise herkesin kendi istek ve tutkuları doğrultusunda doldurulmaya çalışılması ve farklı anlam arayışlarının ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır.

Dinden Bağımsız Bir Ahlâk Mümkün Mü?

*Din dışında bir ahlâk tesisine teşebbüs etmek, hoşlandıkları bir bitkiyi yeniden toprağa ekmek isteyen çocukların onu köksüz bir halde koparıp, sonra da o haliyle toprağa dikmelerine benziyor. Köksüz bitki olmadığı gibi, dinî temeli olmayan gerçek ve uygulanabilir bir ahlâk da olamaz.*⁴³

Ahlâk konusunda inceleme yapıldığında ahlâk çeşitleriyle ilgili olarak, helenistik ya da estetik ahlâk, dinî ahlâk, modern ya da bilimsel ahlâk olmak üzere bazı sıralamaların yapılmış olduğu görülmektedir.⁴⁴ Tarih boyunca teist dinler tarafından ahlâkî kuralların dine dayandırıldığı bilinmektedir. Ancak ahlâkın temellendirilmesi problemi olarak bilinen konu dikkate alındığında, felsefe tarihi boyunca ahlâkî kuralların ‘din’ ve ‘din dışı’ olarak iki başlık altında incelendiği; ‘din dışı’ olarak kabul edilen temellendirmelerin ise genellikle ‘akıl’ ‘sezgi’ veya ‘duyu’ kavramlarına dayandırıldığı kabul edilmiştir.⁴⁵

43 Tolstoy, **Din Nedir**, s. 97.

44 Emile Boutroux, **Education and Ethics**, s. 1-2.

45 Recep Kılıç, **Ahlâkın Dinî Temeli**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara (1992), s. 14.

Ahlâk kavramının Arapça'daki 'hulk' kelimesinin çoğulu olduğu, bu kelimenin yaratılış, din, tabiat, insanın iç dünyasını (nefsini) ve dış dünyasını da ifade ettiği bilinmektedir. Dolayısıyla ahlâklı olmak, yaratılışa uygun davranmak/yaşamaktır. Tabiat ve fitrat mânasına da gelen hulk kelimesindeki tabiatın ahlâkın doğuştan gelen temel unsurları olarak kabul edildiği ve aynı zamanda sorumluluğun ön şartı sayıldığı 'huy'un ise tabiata sonradan ârız olan (ortaya çıkan) haller olduğu bilinmektedir.⁴⁶

Ahlâkî davranışların fitrattan verilmiş olan yönünün varlığı insanın bu davranışları pratik açıdan yerine getirmesi için yeterli değildir. Bu noktada fitrattan verilmiş olandan daha fazla dışsal etkiler ile oluşan ahlâk anlayışının insan üzerinde etkili olduğunun söylenmesi mümkündür. Tabii ki bu etki sadece çevreye bağlanmak zorunda değildir. İlahî bir vahyin buyrukları da insana dıştan gelen ancak içselleştirmekte zorluk çekmeyeceği bir takım bildirimlerde bulunabilir. Bu yönüyle de dışsal etkinin, özellikle vahyin insanın ahlâk anlayışını belirlemede oldukça etkili bir boyutu bulunduğu söylenebilir. Yine dikkat edilirse kazanılmış huyların açığa çıkmasında insanın özgür irâdesinin konu edinildiği görülmektedir. İradesi ile hareket eden bir varlık yanılmaya, kendi istek ve tutkuları doğrultusunda kararlar almaya meyledebilir. Ancak ilâhî bir bildirim o kişiye üzerinde bulunduğu şeyin doğru ya da yanlış olduğunu söyleyerek bu yanlışından vazgeçmesi ya da neden doğru olanı yapması gerektiği ile ilgili rasyonel bir gerekçe sunabilir.

46 Hüsameddin Erdem, **Ahlâk Felsefesi**, HÜ-ER Yayınları, Konya (2009), s. 13-14.

Aksi durumda, kişi meşrû olacak şeye uygun hareket etmekten çok irâdesi dâhilinde kendisine hoş gelen şeyleri meşrûlaştırma ve kendine göre bir ahlâk anlayışı geliştirme yoluna gidebilir.

Ahlâkçıların insan davranışları ile ilgili ahlâk tanımını şu şekilde yaptıkları görülür: “Ahlâk, nefiste (ruh) köklü bir şekilde yerleşip kendisinden fiil ve davranışların, tekrar tekrar düşünmeye, zorlamaya ihtiyaç duymadan, kolaylıkla meydana gelmesi ve istikrâr kazanmasına denir.”⁴⁷ Söz konusu tarifte de görüldüğü gibi, ahlâkî hal insan nefsinde köklü şekilde yerleşik bulunan bir durumdur. Bu halin akla ve dine uygun bir şekilde hayırlı ve güzel fiiller ortaya koyması ‘iyi ahlâk’, bu özelliklere sahip kişi ise güzel huylu olurken; kötü ve hayırsız fiillerin açığa çıkmasında ise ‘kötü ahlâk’; söz konusu kişi ise fena huylu olacaktır.⁴⁸

Bazı kişiler tarafından insanın ahlâkî davranışlara uyumlu bir doğa üzerinde var edildiği ve bu varlığı sebebiyle de ahlâklı davranması için âhiretteki ödül motivasyonu ya da ceza korkusuna gerek olmadığını iddia edildiği görülür. Oysa evrensel olduğu düşünülen ahlâkî kabullerin dinden bağımsızlaştırılmaları mümkün olmadığı gibi âhiret ile ilişkilerinin kesilmesinin de rasyonel bir temele dayanması mümkün değildir. Ahlâkın dine dayalı olduğu düşüncesi teist dinlerin en temel öğretilerinden biridir. İnsanlık tarihi boyunca gönderilen dinlerin ortak mesajları büyük oranda evrensel olan ahlâk

47 Hüsameddin Erdem, **Ahlâk Felsefesi**, s. 14.

48 Hüsameddin Erdem, **Ahlâk Felsefesi**, s. 14.

ilkelerinden oluşmaktadır. Ancak zamanla ahlâkî davranışların dinden bağımsız ve insanların ortak kabulleri gibi algılandıkları ve bu sebeple ahlâklı olabilmek için dine ihtiyaç bulunmadığı şeklinde bazı inanç ve kabul-ler ortaya çıkmıştır. Oysa dinden ve dolayısıyla da âhi-rette bağımsızlaştırılan ahlâkî bir davranışın rasyonel bir temele dayanması beklenemez. Bazı ateistlerin ahlâkî davranışları, dinler tarafından uydurulan ve insan davranışlarını sınırlandıran inançlar olarak tanımladıkları bilinmektedir.

Bununla birlikte ahlâklı olmak için Allah'a ve dine ihtiyaç olmadığı iddia edildiğinde Allah'tan ve dinden bağımsızlaştırılan bir ahlâk anlayışının kendi içinde pek çok tutarsızlığı barındırması kaçınılmaz olacaktır. Çünkü şayet Allah yoksa ve Allah tarafından gönderildiğine inanılan dini kurallar insan ürünü uydurmalardan ibaretse evrende iyi ve kötünün varlığından söz etmemiz de anlamsızlaşacaktır.

Allah Yoksa Objektif Ahlâki Değerler ve Görevler Yoktur!

İlk olarak Allah yoksa objektif iyi ya da kötü gibi kavramlar ile insani değerlerden söz etmemiz mümkün değildir. Bu durumu ‘Allah yoksa objektif ahlâki değerler ve görevler yoktur’ şeklinde ifade edebiliriz. Örneğin Allah’a ve dine inanmayan biri tecavüzün kötü bir davranış olduğunu neye dayanarak iddia edebilir? Şayet evren ve yaşam tesadüfler sonucu ortaya çıkmış şeylerse yani hem biz insanlar hem de evrendeki her şey amaçsız atomların rasgele bir araya gelmelerinden meydana gelmişsek neden değerler olsun? Ya da neden bir eylem iyi veya kötü kavramlarıyla tanımlansın? Burada dikkat çekilmeye çalışılan iyi ya da kötü görülen bir eylemin yapılıp yapılmaması değil, bilinçsiz atomlardan hareketle bu gibi kavramların oluşturulmalarının mümkün olmadığıdır. Örneğin ateist biri Allah yok ama ben iyi işler yapıyorum diyemez. Çünkü Allah yoksa iyi bir şey de yoktur doğada. İyi bir sıfattır; eyleme atfedilen bir isimdir. Yani objektif değildir. Bunun yanında ahlâki ilkelere Allah tarafından yaratılmıştır demek dindar insanlar daha ahlâklıdır demek değildir. Örneğin gözü Allah yaratmıştır diyen biri dindarların daha iyi gördüğünü iddia etmez. Bir ateist bir inanandan daha ahlâklı olabilir.

Ancak bir ateistin daha ahlâklı davranıyor olması ahlâkı Allah'tan bağımsızlaştırmayacağı gibi ateistin de tutarlı bir tavır sergilediğini göstermez.

Allah yoksa objektif ahlâki değerler ve görevler yoktur denildiğinde bu noktada objektif ve sübjektif arasındaki farka dikkat çekmekte fayda var. Bilindiği gibi objektif denildiğinde kişisel görüşlerimizden bağımsız olanı, sübjektif dediğimizde ise tam anlamıyla kişisel görüşlerimize bağlı ve kişiden kişiye göre değişebileni anlıyoruz. Dolayısıyla objektif ahlâki değerlerin olduğunun ifade edilmesiyle insanların kişisel görüşlerinden bağımsız olarak iyi ve kötünün var olduğu söylenmektedir. Ahlâkın objektif olması demek bir şeyin insanlar o şeye inansa da inanmasa da onun yanlış ya da doğru olması demektir. Diğer bir deyişle, adam öldürmek, çalmak, tecavüz etmek gibi eylemler biz onlara inanmasak da yanlış, fedakârlık gibi eylemler ise doğrudur. Mesela Hitler savaşı kazanıp, herkesin beynini yıkayıp, insanları Yahudi soykırımının doğru olduğuna inandırsa bile, yine de soykırım yanlışsa o zaman ahlâk objektiftir. Buna göre ahlâk insanın icat ettiği bir şey değildir.⁴⁹ Yine aynı şeyi yıllardır Ortadoğu'nun kanyan yararı olan İsrail ve Filistin arasındaki insanlık dışı manzaralar için de söylenmesi mümkündür. Örneğin İsrail devleti her türlü ekonomik, siyasi, medya ve kitlesel iletişim araçları gibi küresel güçlerini kullanarak gerçekleştirdiği pek çok insanlık dışı ve orantısız güç kullanımını haklı gösterecek şekilde hepimizi

49 William Lane Craig, **On Guard: Defending Your Faith with Reason and Precision**, David C Cook, USA (2010), s. 130-131.

inandırıp ikna edebilir. Ancak bu, zamanında kendilerine uygulanan zulmün bir benzerini aynı topraklarda yaşayan insanlara uyguladığı gerçeğini değiştirmez.⁵⁰

---

50 İsraili insan hakları örgütü B'Tselem, 2009 yılına kadar son 20 yılda İsrail-Filistin çatışmaları sırasında 7398 Filistinli ve 1483 İsrailinin hayatını kaybettiğini belirledi. Örgüt verilerine göre, son 20 yılda İsrail güvenlik güçleri, en az 1537'si çocuk 7398 Filistinliyi öldürdü. 2009, en fazla Filistinlinin öldüğü yıl olarak kayda geçirildi. B'Tselem'e göre, bu yıl içinde 315'i çocuk olmak üzere 1033 Filistinli öldürüldü. Bu ölümlerin çoğu, Gazze'deki operasyon sırasında meydana geldi. Yine sadece İsrail Savunma Kuvvetleri'nin 8 Temmuz 2014'de Gazze Şeridi'nde Filistinli sivillere yönelik başlattığı ve Filistin sınırları içerisinde gerçekleştirilen kara, hava ve deniz operasyonlarını içeren askeri harekât sonrası on binlerce Filistinli Gazze'den sürülerek Birleşmiş Milletlerin kontrolündeki 6 okula sığınmak zorunda kaldı. İsrail ile Hamas arasında elli gün boyunca yaşanan çatışmalar sonucunda, İsrail ordusunun havadan, denizden ve karadan gönderdiği füzelerle hastane ve okul binaları da dâhil olmak üzere binlerce hedef vuruldu, yüzlercesi çocuk olan 2200'den fazla Filistinli hayatını kaybetti. 18.000 ev tahrip edildi ve 100.000'den fazla Filistinli evsiz kaldı. Gazze Şeridi'nden çoğunlukla sivillerin yaşadığı İsrail tarafına atılan füzeler sonucunda biri dört yaşında bir çocuk olmak üzere beş sivil hayatını kaybetti. Çatışmalarda 67 İsrail askeri hayatını kaybetti. Kaynak: www.btselem.org

İyi ve Kötü Kavramları İle İlgili Bilgi İçin Dine İhtiyaç Vardır!

Dini bildirim olmadan iyi ve kötünün ne olduğunu bilmemiz mümkün değildir. Yani bu noktada ilahi desteğe ihtiyaç bulunmaktadır. Aksi halde herkesin içinde bulunduğu şartlar doğrultusunda iyi ve kötü tanımlamaları oluşturması mümkündür. Bu durumda ahlâki kabul ve eylemlerin keyfileştirilmesi kaçınılmaz olur. Doğası bozulmamış insan fitratının, aklının ve vicdanın doğru ve yanlış arasında büyük oranda ayırım yapabilmesi mümkün olabilir. Bunun nedeni ise Allah tarafından yaratılan insan ile ahlâk kuralları arasında doğal bir uyum bulunmasıdır. Dolayısıyla dini bildirimler olmasa da doğası bozulmamış bir insan kendi içinde birçok konuda doğru ile yanlış ayırt edebilir. Ancak bu konuda geçerli ve sağlam bir dayanağının olması yani içten gelen sesini destekleyecek bir ilahi bildirim bulunması gerekir ki ayrımlarında ne oranda isabetli olup olmadığından emin olabilsin. Çünkü insan yanılabilen, nefsi istek ve arzuları doğrultusunda hareket edebilen, iradesine yenik düşerek hatalar yapabilen, pek çok yanlış eylemini çeşitli gerekçeler ile meşrulaştırabilen bir varlıktır. Tam da bu ve benzeri özellikleri sebebiyle doğru ve yanlış arasında sağlıklı bir ayırım yapabilmek için dini bildirimlere muhtaçtır.

Maddenin Üç Nesli (Fermiyonlar)				
	I	II	III	
kütle→	2.4 MeV	1.27 GeV	171.2 GeV	0
yük→	$\frac{2}{3}$	$\frac{2}{3}$	$\frac{2}{3}$	0
spin→	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	1
ad→	u yukarı	c tılsım	t üst	γ foton
Kuarklar	4.8 MeV	104 MeV	4.2 GeV	0
	$-\frac{1}{3}$	$-\frac{1}{3}$	$-\frac{1}{3}$	0
	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	1
	d aşağı	s acayip	b alt	g gluon
Leptonlar	<2.2 eV	<0.17 MeV	<15.5 MeV	91.2 GeV ⁰
	0	0	0	0
	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	1
	ν_e elektron nötrino	ν_μ müon nötrino	ν_τ tau nötrino	Z⁰ zayıf kuvvet
	0.511 MeV	105.7 MeV	1.777 GeV	80.4 GeV
	-1	-1	-1	± 1
	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	1
	e elektron	μ müon	τ tau	W[±] zayıf kuvvet

Bozonlar (kuvvetler)

Bu kitabı tutan elleriniz, kitabınız, odanızı aydınlatan ışık, Dünya, Güneş ve tüm bilinen Evren, yukarıdaki tabloda verilen temel parçacıkların farklı sıralarda birleşmesiyle oluşur. Peki, bu parçacıklar nasıl sıralanırsa “iyi”, nasıl sıralanırsa “kötü” elde edilebilir? Bu kavramlar maddeye aşkın değil midir?

Allah Yoksa Ahlâki Eylemlerin Rasyonel Bir Temeli Yoktur!

Allah olmadan ahlâki eylemlerin rasyonel bir temele dayandırılması mümkün değildir. Çünkü yapılan eylemin rasyonel bir temele dayandırılabilmesi için Allah'a ve dine muhtaçtır insan. Ahlâki değerleri düşündüğümüzde geleneksel olarak ahlâki değerler en iyiyi yani Allah'ı temel alır. Ama şayet Allah yoksa ahlâki değerlerin bir temeli kalır mı? Allah yoksa insanların ahlâki açıdan bir değerinin olduğunu düşünmek için geçerli bir sebep var mı? Ateizmin en popüler şekli natüralizm yani doğalcılıktır. Doğalcılık bize doğa dışında bir gerçeklik olmadığını söylerken aynı zamanda var olan her şeyin ancak en iyi bilimsel teoriler ile açıklanabileceğini savunur. Ancak bilim ahlâki açıdan tarafsızdır; bir test kabında ahlâki değerler bulamazsınız. Bu durumda doğalcılık anlayışı açısından ahlâki değerlerin aslında var olmadığı ve tüm bunların insanlar için bir yanılsama (ilüzyon) olduğu sonucu çıkmaktadır.⁵¹

Allah yoksa objektif ahlâki değerler için bir temel kalır mı? Ateist bakış açısına göre insanlar yalnızca hayvandır ve hayvanların diğerlerine karşı ahlâki yükümlülükleri yoktur. Bir aslan bir zebraı öldürdüğünde, zebraı

51 William Lane Craig, **On Guard**, s. 131.

öldürmüş olur, fakat cinayet işlemiş olmaz. Kocaman bir köpek balığı dişisiyle güç kullanarak çiftleştiğinde, güç kullanarak çiftleşmiş olur fakat tecavüz etmiş olmaz. Çünkü onlar için olayların ahlâki boyutu yoktur. Ne yasaklanmışlardır ne de yükümlülükleri vardır.⁵²

Ahlâkın dinden dolayısıyla Allah'tan bağımsız olamayacağı ifade edildiğinde bu inanca yönelik getirilen eleştirilerin başında insanların ahlâklı davranmak için Allah'a ya da dine inanmalarına gerek olmadığı, pekâlâ inançsız yani ateist birinin de ahlâklı olabileceği iddiası gelmektedir. Buradaki problem söz konusu iddiada bulunan kişilerin ahlâki değerlerin kökenini sorgulamamalarından ve bir yaratıcı olmasa da söz konusu ilkelerin insanlar tarafından bilinip uygulanabilir türden değerler olduğuna inanmalarından kaynaklanmaktadır. Elbette inançsız bir kişi de pratik açıdan ahlâklı olabilir. Yani başka bir ifadeyle bir kişinin ahlâklı davranması için mutlaka Allah'a inanması gerekmez. Ancak işin teorik, kökensel ve rasyonel boyutu ayrı bir pencere açmaktadır. Ahlâkın dinden bağımsız kılınamayacağı ifade edilirken şayet bir yaratıcı yoksa ahlâklı davranmanın rasyonel bir temeli olamayacağı gerçeğine dikkat çekilmektedir. Yoksa tüm inançlı insanlar ahlâklı, inançsızların tamamı ise ahlâksız şeklinde bir iddiada bulunulmamaktadır. Objektif bir ahlâktan söz edebilmek için mutlaka ahlâkın dine yani Allah'a dayandırılması gerekir. Aksi halde ahlâkın objektifliğinden söz etmek mümkün olmayacağı gibi herkesin kendi kabulleri ve bakış açısı doğrultusunda bir ahlâki değer ortaya koyması da kaçınılmaz olacaktır.

52 William Lane Craig, *On Guard*, s. 132.

Ahlâkın sırf teorik değil, pratik yönünün de bulunduğu dikkate alındığında “Doğru nedir?” sorusu kadar, “Neden doğruyu yapmalıyım?” sorusu da önemli olmaktadır. Çünkü teoride neyin doğru olduğu yeterli değildir; teoriyi pratiğe geçirmek gerekir. Örneğin herkes “hırsızlık kötüdür” diyerek bunun yaratılıştan kaynaklı bir bilgi olduğunu söyleyebilir. Ancak işin pratik boyutu önümüze farklı bir alan açmaktadır. “Neden içi para dolu bir çanta bulduğumda onu sahibine vermeliyim?” şeklindeki soruya verilecek cevabın rasyonel olabilmesi için din ve âhiret inancı gerekir. Bu sebeptendir ki Kant ahlâkî teolojisinde Allah ve âhiret inançlarını postüla⁵³ olarak koymuştur. Âhiretin varlığına ise din olmadan hükmedebilmek mümkün değildir. Yine ahlâkî yasalar ile Allah arasındaki irtibat da sadece dinle kurulabilir; din olmadan “Allah-ahlâk-âhiret bağlantısı” kurulamaz. Kant’ın ahlâkî deontolojik (ödev bilimi/ahlâkî) olmasına rağmen, o bile, bireysel ahlâk için Allah inancıyla beraber âhiret inancını gerekli görmüştür. Allah’ın âhirete dair bir bildirimde bulunmaması halinde insanların âhiret inancına sahip olmaları ve ahlâklarını bu inanca göre oluşturmaları mümkün değildir. Ahlâk için sadece doğru davranışın ne olduğunu bilmek yeterli değildir. Belli bir anda doğru davranışın neden yapılması gerektiği, yani pratik açıdan ahlâkî uygulamanın mantığı önemlidir ki, bu da tam anlamıyla sadece din tarafından ortaya konulan âhiretin varlığı ile mümkündür.

---

53 Teorik olarak ispat edilemeyen; düşüncenin akışında varlığı zorunlu olan ve geçerli sayılan önerme.

Ahlâki Değerler Kendiliğinden Oluşabilirler Mi?

Bazı ateistler adalet, merhamet, sevgi gibi kimi ahlâki değerlerin öylece kendiliğinden herhangi bir temele ihtiyaç duymadan var olduklarını iddia edebilmektedirler. Esasen bu bakış açısına göre objektif ahlâki değerlerin varlığı kabul edilirken bu değerlerin Allah'a dayandırılması reddedilir. Ancak adalet, sevgi, merhamet ve benzeri kavramların kendiliğinden var olduğunun anlaşılması oldukça zordur. Üstelik bu gibi ahlâki değerlerin kendiliğinden var olduğu kabul edilse de bu gibi değerlerin insanlar için ahlâki yükümlülükler oluşturduğunun göstergesi de yoktur. Kendiliğinden oluşmuş bir şeyin birey olarak benim üzerimde neden bir yaptırım gücü olsun? Böyle bir yükümlülüğü bana dayatacak olan kim ya da ne? Bununla birlikte şayet adalet, merhamet ve sevgi gibi ahlâki değerlerimiz öylece kendiliğinden oluşurlarsa, ahlâki zaafılar olarak tanımlanabilecek açgözlülük, nefret, kibir, ihtiras, nankörlük ve bencillik gibi zaafılarda öylece kendiliğinden oluşmuş demektir. Bu durumda birey olarak benim kendiliğinden oluşmuş bu ahlâki ve ahlâk dışı diye tanımladığım kavramların sadece ahlâki olan kısmını görev edinerek yaşamam gerektiğine dair temelim

nedir?⁵⁴ Ateist bakış açısına göre her şeyin tesadüfler sonucu kendiliğinden oluştuğu dikkate alındığında insanların eylemlerinin ahlâki sorumluluğunu üstlenmelerini gerekli kılacak bir temel olmadığı gibi örneğin Hitler gibi yaşamakla Hz. Muhammed gibi yaşamak arasında da bir fark kalmamaktadır. Üstelik bu şekilde bir yaşam algısında insanın daima kendi menfaatine olanı gözetmesi ve anlık haz ve zevklerini her türlü değer üzerinde görmesi de gayet doğal olacaktır. Ben neden kendi menfaatime olan bir şey söz konusuysen başkasını da düşünmeliyim? Neden daha fazlası mümkünken olanla yetinmeliyim? Neden kötülöklere güzellikle karşılık vermeliyim? Ya da neden zayıfı ezmeliyim? Neden paylaşım yardımcılaşmalıyım? Neden başkaları tarafından belirlenmiş ahlâki ilkeleri dikkate almalıyım? Kendi ahlâki kriterlerimi yaratamaz mıyım? Bir başkasının benden daha doğru olduğunun ölçüsü nedir? Bu gibi soruları çoğaltmak mümkündür. Anlaşılması gereken şey Allah olmadan objektif bir ahlâkın ve ahlâki değerlerin rasyonel temelini olmasının mümkün olmadığıdır.

Ahlâki değerler kendiliğindense, objektif iyi ve kötüden söz edilemeyeceği pek çok meşhur ateist tarafından da itiraf edilmiştir. Jean Paul Sartre, Friedrich Nietzsche, Bertrand Russell, Richard Dawkins ve Michael Ruse gibi modern dönemlerin ünlü ateistleri Tanrısız bir evrende objektif ahlâki önermeler olamayacağını söylemişlerdir. Örneğin Sartre'a göre Tanrı olmadığı için insanın hiçbir içsel değeri yoktur. Ahlâk dâhil tüm değerleri insan

54 William Lane Craig, *On Guard*, s. 136-138.

kendisi yaratmıştır. Nietzsche'ye göreyse sadece Tanrı gerçekse ahlâkın gerçekliği vardır ve ahlâk, Tanrı'ya inanıp inanmamakla ayakta kalır ya da yıkılır. Russell'a göre de nesnel ahlâki önermeler yoktur ve ahlâk toplumun birey üzerindeki baskısından kaynaklanır. Yine örneğin ünlü ateist biyolog Richard Dawkins'e göre: "Gözlemlediğimiz evren, temelinde, tasarım olmayan, amaç olmayan, iyi ve kötü olmayan, kör acımasız bir umursamazlık dışında hiçbir şey olmayan bir evrenden beklediğimiz tüm özelliklere sahiptir." Bilim felsefecisi Michael Ruse ve sosyobiolojinin babası kabul edilen Edward Wilson'a göre ahlâk bizim çoğalmaya yönelik amaçlarımızı güçlendirmek için oluşmuş bir adaptasyondur. Anladığımız haliyle ahlâk, iş birliği yapmamız için genlerimiz tarafından oluşturulan bir illüzyondur.⁵⁵ Bertrand Russell'a göre gerçekte iyi-kötü bilinci eğitimin bir ürünüdür. İnsanların büyük çoğunluğunda bu bilinç eğitimcilerin istek ve yönlendirmelerine göre aşılır ve ahlâkla amaçlanan şey kendi isteklerimizin evrensel önemde olduğunu göstermektedir.⁵⁶ Russell'a göre değerler konusundaki farklılıklar hakkında objektif bir karar vermek mümkün değildir. Çünkü bu farklılıklar beğeni farklılığıdır. Dolayısıyla hiçbir objektif gerçeğe dayanmamaktadırlar.

Savunmakta olduğum kuram, değerlerin "öznelliği" diye anılan öğretinin bir biçimidir. Bu öğretiye göre, değerler konusunda ayrı düşünen iki kişi arasında, gerçekte

55 Enis Doko, 'Aksiyojik Argüman: Değerlerin Ontolojik Temellendirilmesi Tanrısız Mümkün Mü?', **Allah, Felsefe ve Bilim**, Editörler: Caner Taslanman-Enis Doko, İstanbul Yayınevi, İstanbul (2013), s. 113-114.

56 Bertrand Russell, **Din ile Bilim**, çev: Akşit Göktürk, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul (2005), s. 163-164.

İlgili bir anlaşmazlık değil, bir beğeni ayrılığı vardır. Bir kimse “midye iyidir” derken, başka biri de “bence kötüdür” derse, ortada tartışılacak hiçbir şeyin olmadığı görürüz. Sözünü ettiğimiz kuram değerler konusundaki bütün ayrılıkların buna benzer olduğunu ileri sürer, oysa biz midyeden daha önemli görünen konular için böyle bir şeyi hiç düşünmeyiz. Bu görüşü benimsememizde başlıca dayanak, şunun ya da bunun başlı başına değerli olduğunu kanıtlamakta sağlam bir kanıt bulabilmenin güçlüğüdür. Hepimizde bir görüş birliği olsaydı, değerleri sezgiyle kavradığımızı inanabilirdik. Bir renkkörüne çimenin kırmızı değil yeşil olduğunu kanıtlayamayız. Ama ona, bütün insanlarda bulunan bir ayırt etme gücünden yoksul olduğunu türlü yollardan kanıtlayabiliriz; öte yandan, değerler konusunda böyle kolaylıklar yoktur, hem anlaşmazlıklar renkler konusundakinden çok daha fazladır. Değerler konusundaki ayrılıkları karara bağlamak için başvurulabilecek bir yol hayal bile edilemez, dolayısıyla, bu konuda benimsemeye zorlandığımız sonuç bu ayrılıkların bir beğeni ayrılığı olduğu, hiçbir nesnel gerçeğe dayanmadığıdır.⁵⁷

Ahlâk konusunda aklın belirleyici olduğu ve vahye ihtiyaç olmadığını iddia edenlerin önünde iki engel var; biyolojik alt yapımız ve toplumsal şartlanmalarımız. Russell ahlâkın tamamen eğitimle ilgili olduğunu söylerken buna inancını belirtiyor aslında. Evrimden ve sosyolojik şartlanmalardan bağımsız bir tasavvurda bulunmak mümkün değildir bu durumda. Örneğin Aristoteles, **Politika** adlı eserinde köleliğin akla ne denli yatkın olduğunu savunur. Köleleri kullanma ile hayvanları evcilleştirme

57 Bertrand Russell, **Din ile Bilim**, s. 167.

arasında benzerliğe dikkat çeker. Yine Aristoteles'e göre doğadan çıkan kanıtlar erkek ve kadının eşit olmadıklarını göstermektedir. Erkekle dişi arasında, erkek doğadan üstün, dişi ise aşağı ve uyruktur. Bundan dolayı iki insan topluluğu arasında, zihinle beden ya da insanla hayvan arasındaki kadar geniş bir ayrılık olan her yerde, işleri bedenlerinin kullanımından ibaret kalan ve kendilerinden daha iyi bir şey beklenemeyecek olanlar doğadan köledirler. Üstelik bu kişiler için yönetilmek ve uyruk olmak daha iyidir. Köleliğin doğaya aykırı olmayan doğal bir kurum olduğunu söyleyen Aristoteles'e göre bazı insanlar doğuştan yetkin akıldan yoksundurlar.⁵⁸ Aristoteles'e göre gerçekten kölelerle evcil hayvanlar aşağı yukarı aynı işe yararlar. Her ikisi de bedenlerinin gücü ile yaşamamız için zorunlu olan gereksinimlerimizi giderirler. Aristoteles'e göre nasıl ki kağı ve saban üretimde kullanılan cansız bir araçsa öküz ve köle de canlı bir üretim aracıdır. Özetle köle canlı bir araç, araç cansız bir köledir diyen Aristoteles, öküzü yoksulların kölesi olarak görürken, köleyi de varlıklıların öküzü gibi görmektedir.⁵⁹

Platon da **Gorgias** adlı eserinde benzer görüşleri dile getirir.⁶⁰ Eğer akılla tek başımıza her doğruyu bulabilecek olsaydık söz konusu düşünürler muhtemelen bunu başarırđı. Biyolojiden siyaset felsefesine, etikten, astronomiye kadar her alanda fikir yürütmüş bu insanların aklından şüphe edemeyiz. Ama insan akıl yürütürken

58 Aristoteles, **Politika**, çev: Mete Tunçay, Remzi Kitabevi, İstanbul (2006), s. 13-14.

59 Aristoteles, **Politika**, s. 12.

60 Bakınız: Platon, **Gorgias**, Say Yayınları, İstanbul (2011).

çinde yaşadığı toplumun etkisinden kurtulamaz. Dolayısıyla aklın tek başına rehber olabileceği iddia edilemez. Benzer örnekler de verilebilir. Örneğin Arthur Schopenhauer kadın karakterinin akıl yürütmedeki eksiklikleri olduğunu iddia ederek adalet duygusunun gelişmediğini söyler. Freud kadınların fazla duygusal olduğunu, rasyonel düşünme melekesine sahip olmadığını, etikle ilgili konularda erkeklerle kıyaslanamayacağını söyler. Hatta feministlerin eşitlik iddialarına mutlak karşı çıkılması gerektiğini savunur. Şayet bu sözler günümüzde söylenmiş olsaydı muhtemelen söz konusu düşünürler ciddi anlamda protesto edilip geri kafalılıkla suçlanırlardı. Görüldüğü gibi pek çok önde gelen düşünür de dâhil olmak üzere insanlar akıl yürütürken içinde yaşadıkları toplumun etkisinden kurtulamazlar.

Ateistik görüşte insan hayatı ölümle noktalandığından, kendini feda etme gibi ahlâksal davranışlar sadece aptallıktır. Örneğin bir itfaiyeci iki kişiyi kurtarmak için hayatını feda ediyor, patlamada ölüyor. Bu adam kahraman olarak gösterilse de ateist bakış açısından yaptığı şey saçma bir fedakârlıktır. İtfaiyeci bunu yaparak tek önemli şeyi olan hayatını kaybetmiştir. Şayet bu dünyadan sonra bir yaşam yoksa o zaman yukarıda da dikkat çekildiği gibi Hitler veya Hz. Muhammed gibi yaşamak arasında da bir fark yoktur. Sonunda herkes ölüp yok olacaksa neden insanlar sadece kendi yararlarına olacak şeyleri tercih etmesinler? Allah yoksa rasyonel olan, her

durumda sadece kendi yararımıza olacak şeyleri seçmemizdir. Zararımıza olabilecek şeyleri yapmamızı gerekli kılacak şey nedir?

Doğa dışında bir gerçeklik yoksa doğru ile yanlış arasında bir fark kalmaz. Bu bakış açısında ahlâk illüzyon olduğuna göre, kötü veya iyi diye bir şey yoktur. Bu bakış açısında Hitler ve Nazilerin yaptığı soy kırımında yanlış bir şey yoktur. Aynı şekilde Fransızların Cezayir’de 1.5 milyon Müslümanı katletmesinde de. Bugün İslâm adına kafa kesen “Müslümanların” eylemlerinde de. Siz aksini düşünebilirsiniz, ama sizin düşüncenizi bunun doğru olduğunu düşünen birinden üstün yapan bir şey yoktur. Eğer ahlâki yasaları oluşturan bir yasa koyucusu yoksa uyulması gereken herhangi bir objektif ahlâk yasası yoktur.

Objektif bir ahlâk yasasının olmadığı düşünüldüğünde Almanların yüzbinlerce insana uyguladığı öjenikin⁶¹ ahlâk dışı olduğu ile ilgili bir ölçü de yoktur. Esasen bu tartışmalarda gözden kaçan bir nokta öjenikin sadece Almanya’da değil, Batı Avrupa’da ve Amerika’da da uygulandığıdır. Esasen bu uygulama bir anlamda kafanızdakine uygun insanların var olmasını diğerlerinin ise yok

61 Öjenik, türü ya da ırkı düzeltme yöntemi olarak tarif edilebilir. Sağlıksız ceninleri ayırıp, sağlıklı ceninler yetiştirmenin yollarını arayan, bilimselliği tartışmalı bir toplumsal akım veya toplumsal felsefedir. 20. yüzyılın ilk yarısında günümüz dünyasının en gelişmiş ülkelerinden çok sayıda taraftar toplayan öjeni teorisi, sakat ve hasta insanların ayıklanması ve sağlıklı bireylerin çoğaltılması yoluyla bir insan ırkının “ıslah edilmesi” anlamına geliyordu. Öjeni teorisine göre, nasıl sağlıklı hayvanlar birbirleriyle çiftleştirilerek iyi hayvan cinsleri oluşturuluyorsa, bir insan ırkı da ıslah edilebilirdi. Dolayısıyla bu anlayışın, sakatların, zihinsel engellilerin ve hastalıkların kısırlaştırılıp hadım edilmesinden, Yahudi ve Çingenelerin soykırımına uğratılmasına kadar yolu olduğu görüldü.

olmasını sağlamak için kullanılan bir yöntemdir. Örneğin engellilerin yok edilmesini, sonraki nesillerde var olmamasını istiyorsanız onların üremesini engellemeniz gerekir. Bu tür uygulamalar Almanya'dan önce Amerika'nın Kaliforniya eyaleti başta olmak üzere çeşitli eyaletlerde de yapılmıştır. 20. Yüzyılda pek çok eyalette çıkarılan yasalarla ıslah olmaz suçlular, tecavüzcüler, gerizekâhlar, embesiller, sara hastaları, akıl hastaları ve aciz zavallılara öjenik uygulanmıştı. 1970'lere kadar 64.000 Amerikalıya öjenik uygulandığı kaydedilmektedir.⁶² Nazi Almanya'sında 1934-1939 yılları arasında 350.000 zihinsel ve fiziksel hastaya öjenik uygulandı. Daha sonraki yıllarda da sistematik olarak fiziksel engelli çocuklar da dâhil olmak üzere yüzbinlerce kişiye uygulanmaya devam edildi.⁶³ Her ne kadar öjenik Nazi Almanya'sı ile özdeşleştirilse de Avrupa'nın pek çok ülkesinde de benzer uygulamalara rastlanmaktadır. Örneğin İsveç'te 1975'e dek zorla kısırlaştırma uygulamaları yürürlükte kalmış ve 63.000 kişi zorla kısırlaştırılmıştı. Yine Norveç'te 1934-1976 yılları arasında yaklaşık 41.000 kişi zorla kısırlaştırılmışlardı.⁶⁴ Fiziksel veya zihinsel hastalığı olan kişilerin veya belli etnik grupların üremesini engelleyip diğerlerinin üremesini sağlayarak gelecek nesilleri iyileştirme çabası biyolojinin siyasi veya sosyoekonomik

62 Calum MacKellar, Christopher Bechtel, **The Ethics of The New Eugenics**, Berghahn Books (2014), s. 26-28.

63 Calum MacKellar, Christopher Bechtel, **The Ethics of The New Eugenics**, s. 20.

64 Calum MacKellar, Christopher Bechtel, **The Ethics of The New Eugenics**, s. 22-23. Ayrıca Bakınız: Gunnar Broberg, Nils Roll-Hansen, **Eugenics and the Welfare State: Norway, Sweden, Denmark, and Finland**, Michigan State University Press (2005), s. 108.

amaçlarla kullanılmasına önemli bir örnek teşkil eder. Kuşkusuz bu durum bilimin ders kitaplarında anlatılan amaçlarından ciddi bir sapmaya karşılık gelir. Allah olmadan objektif ahlâki değerler olamaz. Objektif ahlâki değerler olmadıkça da bu tarz davranışların ahlâk dışı kabul edilmeleri söz konusu olamaz. Çünkü bu tür bir davranışı, kendi doğal mekanizması içinde ayıklanamayan kusurlu insanların ayıklanmasını sağlayan ve bu sayede üstün insan neslinin gelişimine katkı veren bir davranış olarak kabul eden biri, bu davranışı insanlığa hizmet etmek üzere yapılan iyi bir eylem olarak görecektir. Bu ve benzeri durumlar, Allah'ın yokluğunda iyi ve doğrudan söz edilemeyeceği, en fazla “bana göre iyi-kötü”, “sana göre iyi-kötü” gibi bir kavramsallaştırmaya gidilebileceğini göstermektedir.

Objektif ahlâkın olmadığı iddialarına en iyi kanıt, kendimize haksızlık edildiği zaman ortaya çıkmaktadır. Çünkü ahlâkın objektifliğine inansın ya da inanmasın herkes ahlâksız bir hareketle karşılaştığında isyan etmektedir. Bu da göstermektedir ki, görece ahlâkı savunan biri bile pratikte buna inanmamaktadır. Çünkü görece ahlâka inanan biri de karısı ya da kocası onu aldattığında ya da parası çalındığında bu duruma ahlâksızlık gözüyle bakacak ve isyan edecektir. Mesela ilginç bir örnek verelim. Ünlü felsefeci Luois Pojman bir sınavda kâğıtları çok iyi olmasına rağmen, görece ahlâkı savunan bütün öğrencilerine dersten kalma notu olan “F” vermiş. Bunun üzerine öğrenciler “adaletsizlik” iddiasıyla itiraz etmişler. Hiç kimse notunu kabul etmek istememiş. Pojman'ın

ise itirazlara cevabı basitmiş, “Kâğıtlarınızı okurken sizin bakış açınızdan baktım olaylara (sübjektif/görece ahlâk gözüyle) ve benim ‘yeni ahlâkımda’ bu adaletsizlik değil”. Adaletten bahsetmek için objektif bir temele ihtiyaç vardır. Doğal olarak öğrenciler bu yeni ahlâk sistemini kabul etmemişler.⁶⁵

---

65 Enis Doko, ‘Aksiyolojik Argüman’, s. 122.

İyi ve Kötü Kavramlarının Kaynağı İnsan ya da Doğa Olabilir Mi?

İyi-kötü ya da güzel-çirkin fiillerin insan aklı tarafından bilinip bilinemeyeceği meselesinin İslâm literatüründe, iyilik ile kötülüğün mahiyetine ve ölçüsüne ilişkin tartışmalara konu olan ‘husun-kubuh’ başlığı altında tartışıldığı bilinmektedir.⁶⁶ Kelâm ilminde “husun ve kubuh” meselesi altında iyi ve güzel fiiller ‘husun’; kötü ve çirkin fiiller ise ‘kubuh’ olarak görülür. Genellikle fiillerin bu tarzda nitelenmesinin aklî olduğu noktasında ciddi bir görüş ayrılığı bulunmaz. Ancak ‘husun ve kubuh’ olarak nitelendirilen fiillerden Allah’ın övdüklerinin “husun”; yerdiklerinin ise “kubuh” sayılması noktasında, yani güzellik ve çirkinliğin dini ya da aklî olup olmadığı hususunda ihtilâfa düşüldüğü görülmektedir. Bu ihtilâfin şu şekilde özetlenmesi mümkündür: “Mu’tezile bir şeyin iyi (husn) veya kötü (kubh) olduğunun aklen bilinmesi gerektiğini savunur. Eş’arîlere göre, husun ve kubuh akıl ile anlaşılabilir; bir şey Allah emrettiği için iyi; yasakladığı şey de bu yasak sebebiyle kötüdür. Mâtürîdî bilginlere göre, eşyâda husun ve kubuh özellikleri vardır.

66 İlyas Çelebi, “Hüsün ve Kubuh”, **DİA**, TDV İslâm Ansiklopedisi, cilt: XIX, s. 59.

Allah, iyi olanı emreder; kötü olanı da yasaklar. Dolayısıyla husun ve kubuh akıl ile de bilinebilir.”⁶⁷

Görüldüğü gibi kelâmcılar açısından aklın iyi ve kötü fiillerin bilinebilmesi için yeterli olup olmadığı noktasında ittifak bulunmamaktadır. İyi ve kötü fiillerin akıl ile de tasdik edilebilir olması, insanın o fiillere karşı mâkul yaklaşması açısından faydalıdır. Ancak her iyi ve kötünün mutlaka akıl ile tasdik edilmesi gerektiğinin söylenmesi çok isabetli gözükmemektedir. Husun ve kubuhun bizzat eşyâda bulunduğu ve Allah’ın iyi olanı emrederek kötü olanı yasakladığı düşüncesi yerine; Eş’arîlerde görüldüğü gibi bir şeyin iyi ya da kötü olarak tanımlanabilmesi için o şeyin iyilik ya da kötülüğünün Allah tarafından bildirilmiş olması şıkkı daha mâkul görünmektedir. Zirâ insan aklının ilâhî bir yardım olmaksızın mutlak mânada evrensel karakterdeki temel iyiler ve kötüler üzerinde ittifak etmesinin beklenmesi gerçekçi değildir.

Gazzâlî bir fiilin bazen güzel bazense çirkin olarak görülebileceği ve söz konusu kavramların insanların tabiat, örf, âdet ve arzularına göre değişebileceği, bu sebeple neyin iyi neyin kötü olacağını ancak Allah’ın bileceği ve bildireceği görüşündedir.⁶⁸ Örneğin normal şartlarda bir kimsenin başka bir kimseyi öldürmesi hem dinen hem de toplumsal açıdan uygun görülüp hoş karşılanmaz. Ancak öldürme fiili için kısas ya da nefsi müdafaa gibi haklı bir gerekçe varsa, o takdirde öldürme

67 Fikret Karaman, “Husun-Kubuh”, **Dini Kavramlar Sözlüğü**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara (2006), s. 271-272.

68 Ebû Hâmid Gazzâlî, **al-İktisad fi’l-İ’tikad**, çev: Kemal Işık, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara (1971), s. 119-120.

olayının hem dinen hem de toplumsal açıdan meşrû görüleceği açıktır. Yine bir insanı öldürmek çoğu zaman insanın toplum tarafından kötü görülüp yerilmesine neden olurken, aynı şekilde dinin veya vatanın müdafaa edildiği bir savaş halinde düşmana karşı cesurca savaşmış pek çok kişiyi öldüren bir kişi kahraman olarak nitelenecek ve övülecektir. Görüldüğü gibi fiillerdeki güzellik ve çirkinlikler, toplumsal ve psikolojik şartlara göre değişkenlik gösterebilmektedir. Dolayısıyla bir insan dini ya da ülkesi adına haksız yere birilerini öldürmeyi kendince haklı bir takım sebeplere dayandırabilir. Ancak önemli olan eylemin gerçekte haklı bir gerekçeye dayanıp dayanmadığı yani dini ve ahlâki açıdan kabul edilebilir olup olmadığıdır; kişinin kendini neye inandırdığı ya da eylemini kendince hangi sebeplere dayandırdığı değil.

Dine inanmayan kişilerin ahlâkî konularda insan aklının iyi ile kötüyü ayırt edebilme yetisinde olduğunu söylemeleri, iyi ile kötü kavramlarını oluşturan etkenlerin neler olduğunun göz ardı edilmesinden dolayı tek başına pek bir anlam ifade etmemektedir. İnsanlar içinde yaşadıkları topluluğun dinî ve kültürel yapısı itibariyle bazı şeyleri iyi, diğer bazılarını ise kötü olarak tanıyıp kabul edebilir. Örneğin putperest bir kavim içinde doğan bir çocuğun normal şartlarda ailesi ve çevresindekilerin putlara tapıyor, onlara duâlar edip çeşitli hediyeler sunuyor, kimi zaman da kurbanlar adıyor olmasını aklen yadırgaması beklenmez. Çünkü inanç ve çevresel faktörler bu hareketleri aklen meşrû kılmış ve tüm bu faaliyetleri ona güzel olarak göstermiştir. Hattâ kimi

kavimlerin inandıkları tanrıları yatıştırmak üzere onlara insanlar kurban etmeleri de kendi içinde dinî ve kültürel uygulamanın bir sonucu olduğundan insan aklını rahatsız etmeyebilir.

Tarih boyunca çeşitli topluluklarda aile içi evliliklerin yapıldığı ve günümüzde de hâlen bu geleneği devam ettiren bazı toplulukların bulunduğu bilinmektedir. Eski Mısır'da Firavun sülalelerinde baba-kız, anne-oğul, kız kardeş-erkek kardeş evliliklerinin yapıldığı bilinmektedir. Aile içi evliliklere gerekçe olarak, hânedâna dışarıdan girecek kimselerin saltanatı yıkması ihtimali gösterilmiştir.⁶⁹ Aile içi evlilik ve bunların nedenleri ile ilgili şu şekilde örneklerin verilmesi mümkündür:

Meksika'nın Sierra Madre bölgesinde baba kız evlenmeleri oldukça sık ve büyük çoğunlukla ekonomik nedenlerle yapılmakta idi. Aynı kabileden bir kızla evlenmeyi büyük bir dehşetle karşılayan Khondlar tehlikeyi önlemek için kız çocuklarını öldürürlerdi. Ved-dahlar ise erkeğin ablasıyla evlenmesini suç saydıkları halde, kendisinden küçük kız kardeşi ile evlenmesini hoş görürlerdi. Güney Avustralya kabilelerinde bir erkeğin annesi, kız kardeşi, birinci ve ikinci dereceden kuzenleri ile cinsel ilişkisi yasak olduğu halde, Java'daki Kalonglar arasında ana-oğul evlenmelerinin uğur getirdiğine inanılırdı. Bali'nin soylu ailelerinde ise farklı cinsten ikiz kardeşlerin ana rahminde birleştiği sanıldığından,

69 Dursun Ayan ve Diğerleri, 'Akraba Evliliğinin Kültür Birikiminde ve Toplum Hayatındaki Bazı Görünümleri: Dil, Din ve Tıp', **Aile ve Toplum Eğitimi-Kültür ve Araştırma Dergisi**, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Yıl: 5, Cilt: 2, Sayı: 5, Ankara (Nisan-Haziran 2002), s. 81.

evlenmeleri mümkündür. Doğu Afrika'daki Teita ahalisi de kendi anne ve kız kardeşleri ile tamamen ekonomik nedenlerle evleniyorlardı. Eski Mısır ve İnkalar'da soyun asaletin devami için kardeş-kardeş evlilikleri sık yapıldı. Mısır'da bu o derece abartılmıştı ki prenseslerin asil kanı tahtın varislerinden başkalarına geçirmeleri kesinlikle yasaktı. II. Ramses'in kendi kızı ile evlendiğini gösteren kanıtlar vardır. Tarihin zekâsı ile tanıdığı Kleopatra da bir baba kız evlenmesinden doğmuştu.⁷⁰

Afrika'daki bazı kavimlerde aile içi evliliklerin yapıldığı ve bu durumun ahlâksızlık olarak görülmediği bilinmektedir. Bir kabile erkeğinin kendisini doğuran kadın ile ya da aynı erkek ve kadından dünyaya gelen bir kızın büyüdüğünde dünyaya gelmesine vesile olan erkekle evliliği veyahut aynı anne babadan doğan kız ve erkek arasındaki evliliklerin varlığı bilinmektedir. Kendi öz kız kardeşi ile evlenen bir gence bunun nedeni sorulduğunda bu kişinin: “Onu çok iyi tanıyor ve onu seviyorum. Onunla evlenmemde neden sakınca olsun?” şeklinde cevap verebildiği görülmektedir. Yine aynı coğrafyada yemek ihtiyacını gidermek için insan ile hayvan arasında bir ayırım yapmayan, hattâ insan kanı içtiğinde kutsandığına inanan insanların varlığı düşünüldüğünde, gerek bu kişilerin gerekse verilen diğer örneklerde görülen uygulamaların yanlış olduğunun kesin olarak iddia edilebilmesi için ilâhî bir buyruk dışında başka ne gibi bir neden aranabilir? Yalnızca vahiy, insanları kendi akılları ile baş başa kaldıklarında sapma ihtimali oldukları

70 Dursun Ayan ve Diğerleri, 'Akraba Evliliğinin Kültür Birikiminde ve Toplum Hayatındaki Bazı Görünümleri' s. 82.

şeylerden alıkoyarak, onlara yaptıkları şeylerin doğru ya da yanlış olduğunu söyleyebilir. Aksi durumda ise birinin aklına göre gayet doğru ve güzel gelen bir davranış, diğer biri tarafından insanlık dışı olarak görülebilir. İnsanlar din, yani vahiy temelli olan evrensel bir takım doğrulara ulaştıktan sonra, bu doğruların dinsel kökeninden bağımsız kılınarak zaten olması gereken ya da zaten bilinebilir şeyler gibi değerlendirilip devam ettirildiği söylenebilir. Dinin neden gerekli olduğu ve insan aklının hakikati bulmada yeterli olup olmadığı gibi konular pek çok kelâmcı ve İslâm filozofu tarafından değerlendirilmiş ve dinin gerekliliğine karşı iddialara çok sayıda cevaplar verilmiştir. Bu konu ‘Peygamberlik ve Vahyin Gerekliliği’ başlıklı bölümde işlenecektir.

Dine inanmayanların ahlâkın her zaman ve her yerde değişmez doğal bir temeli olduğu yönündeki düşüncelerinin toplumların sahip oldukları farklı gelenekler göz önünde bulundurulduğunda gerçeği yansıtmadığı görülmektedir. Geleneksel dinlerin yaşanmadığı ve farklı inançlara sahip toplumlarda bir takım ahlâkî davranışların bulunuyor olmasının ahlâkın evrenselliğine delil olarak gösterildiği ve bu sebeple Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm gibi dinlere ihtiyaç bulunmadığının ileri sürüldüğü de görülmektedir. Toplumların çok farklı âdet ve geleneklere sahip oldukları ve söz konusu geleneklerin onların tüm yaşamlarını etki altına alarak dinî, ahlâkî ve insanî inançlarını belirlediği bir gerçektir. Batı düşüncesinin en etkili yazarlarından biri kabul edilen Fransız yazar Michel Montaigne (1533-1592) meşhur **Essay**’inde bu gerçeğe dikkat

çekmiştir. Montaigne'e göre gelenekler, insanları kör edecek derecede onların akılları üzerinde egemenlik kurarlar. Ahlâk anlayışlarının değişkenliği de geleneklerin değişken oluşundan kaynaklanmaktadır. Montaigne toplumların sahip oldukları farklı âdet ve inançların onların hem sosyal hem de ahlâkî yaşamlarını belirlemedeki etkinliği üzerine çok çeşitli örnekler verir. Montaigne, Antik Dönem doğa felsefecisi Gaius Plinius Secundus'un (23-79) "Her şeyde en etkili öğretmen adettir" şeklindeki sözüne atıfta bulunarak görüşlerini destekler.⁷¹

Ne kadar çığınca ve saçma olursa olsun insan aklında bir yeri ve temeli olmayan herhangi bir fantastik düşünme gücünün bulunmadığını söyleyen Montaigne, toplumlardaki çok farklı adet ve geleneklere dikkat çeker. Öyle toplumlar vardır ki örneğin evlenen kişi bir tüccar ise diğer bütün tüccarlar düğüne çağırılırlar ve damattan önce gelin ile yatarlar. Konukların çok oluşu ise kadının cinsel gücü ve dayanıklılığı ile ün kazanmasına sebep olur. Soylular için de benzer bir uygulama gözetilir. Buna göre ilk gece gelin ile yatma görevi o bölgenin soylusuna aittir. Yine doğan kız çocuklarının öldürüldükleri, çocuk doğuramayan kadınların kocaları tarafından satıldığı, öldükten sonra cesetlerinin köpeklere ya da yırtıcı kuşlara yem yapılmasının arzulandığı gibi çeşitli örneklerin bulunduğunu söyler.⁷² Montaigne şu şekilde devam eder:

Burada babalar çocuklarını, kocalar kadınlarını konuklarına para karşılığı cinsel oyunlara bırakmaktadırlar.

71 Michel de Montaigne, *The Complete Essays of Montaigne*, çev: Donald M. Frame, Stanford University Press, California (1958), s. 77.

72 Michel de Montaigne, *The Complete Essays of Montaigne*, s. 79-81.

Annelerinden çocuk dünyaya getirebildikleri gibi bir baba da kızı ya da oğluyula cinsel ilişkide bulunabilir. Burada insan eti yenmekte ve belli bir yaşa geldiğinde babanın öldürülmesi dinsel bir görev sayılmaktadır. Başka bir yerde babalar, doğurulup beslenip korunmasını istedikleri ile terk edilerek öldürülmesini istedikleri çocuklarını daha annesinin karnındayken seçerler. Başka bir yerde yaşlı kocalar karılarını kullanmaları için gençlere bırakırlar. Başka bir yerde kadınların ortak kullanılması günah sayılmaz... Kısacası benim inancıma göre adetlerin yapmadığı ve yapamayacağı bir şey bulunmamaktadır. Doğadan geldiğini söylediğimiz vicdan yasaları, gelenekten doğar.⁷³

Ünlü yazar Dostoyevski ise meşhur eseri **Karamazov Kardeşler**'de, ahlâkın Allah'tan bağımsız olamayacağını şu şekilde ifade etmektedir:

Bundan sonra insan ne yapar? Tanrı'sız ve ahiretsiz nasıl yaşar? Böyle bir şeyi ileri sürmek her şeye izin verileceğini, her şeyin yapılabileceğini savunmak değil mi?⁷⁴ Zaten üzüldüğüm tek şey de budur. Ya Tanrı diye bir şey yoksa? Ya Rakitin haklıysa, ya bu insanlığın uydurduğu bir düşünceyse? Eğer Tanrı yoksa demek ki Dünya'nın şefi, Evren'in şefi insandır. Çok güzel bir şey doğrusu! İyi ama Tanrı olmazsa insan nasıl iyi olabilir? Sorun bu işte! Benim hep düşündüğüm budur. Çünkü eğer Tanrı yoksa o zaman insan kimi sevecek, kime karşı minnet duyacaktır? Kime övgü dolu ilâhiler okuyacaktır? Rakitin alay ediyor. Rakitin

73 Michel de Montaigne, **The Complete Essays of Montaigne**, s. 82-83.

74 Dostoevsky, **Karamazov Kardeşler**, çev: Leyla Soykut, Cem Yayınevi, İstanbul (1969), cilt: 3-4, s. 252.

Tanrı da olmasa, insanlığı sevmenin mümkün olduğunu söylüyor. Ama bunu ancak o sümüklü oğlan ileri sürebilir. Ben öyle bir şeyi kabul edemem. Rakitin için yaşamak kolay. Bugün bana, “insan haklarının genişletilmesi için uğraşırsan, daha iyi edersin. Hatta örneğin, sığır etinin pahalılaşmaması için de olsa. Böyle bir şey için uğraşırsan, insanlığa, felsefe yürütmekten çok daha büyük bir yarar sağlamış olursun!” dedi. Buna karşılık ona hemen “iyi ama Tanrı’ya inancım olmazsa, o sığır etinin fiyatını fırsat bulursan kendin yükseltirsin, her bir kuruşun üzerine bir ruble koyarak!” dedim.⁷⁵ Eğer, ölümsüz bir Tanrı yoksa dünyada iyilik diye de bir şey yoktur. Hem Tanrı yoksa öyle bir şeye gereklilik de kalmaz.⁷⁶

Tolstoy da benzer bir yaklaşımla dine dayandırılmayan dünyevi ahlâk anlayışını şu sözleri ile ifade eder:

Dini akidelere dayanmayan seküler bir ahlâkın emirleri, müzikten anlamadığı halde orkestra şefi yapılmış birisinin, çalacakları parçayı çok iyi bilen müzisyenlerin karşısında ellerini sallamasından farksızdır. Olayın akışı ve daha önceki orkestra şeflerinin müzisyenlere öğretmiş olduğu bilgiler dolayısıyla, müzik belki bir müddet devam edebilir; ama müzikten zerre kadar anlamayan adamın ellerini kollarını sallaması hiçbir işe yaramayacak ve sonunda müzisyenleri şaşırtıp orkestranın ahengini bozacaktır.⁷⁷

75 Dostoevsky, **Karamazov Kardeşler**, s. 258-259

76 Dostoevsky, **Karamazov Kardeşler**, s. 331.

77 Tolstoy, **Din Nedir**, s. 96-97.

Ahlâk uzmanı Richard Taylor insanların ahlâk yasalarının olmadığı bir doğal ortamda yaşadıklarını hayal ederek şu şekilde bir kurgulama yapar:

Söz konusu eylemler muhataba zarar verici olsalar da herhangi bir hayvan tarafından başka bir hayvana yaptığındaki durumdan daha adaletsiz veya ahlâksız değildirler. Bir kartal denizden balık yakaladığında onu öldürür, ama cinayet işlemez. Başka bir kartal ilkinin pençelerinden balığı yakaladığında onu alır, ama onu çalmaz. Çünkü bunların hiçbiri yasak değildir. Ve hayal ettiğimiz insanlar için de aynı hususlar geçerlidir.⁷⁸

Aile için cinsel birliktelik durumu ile ilgili günümüzde de çeşitli örneklerin görülmesi mümkündür. Almanya'da iki kardeş birlikte yaşamaya başlıyorlar. Ensest⁷⁹ ilişki sonucunda 4 çocukları oluyor. Alman mahkemesi onlara hapis cezası verince çift Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvuruyor. Kendilerinin yetişkin bireyler olarak kimle cinsel ilişkiye gireceklerini belirleme hakkına sahip olduklarını iddia ediyorlar.⁸⁰ Mahkeme toplumun ve yasaların bu tür ilişkiye izin vermediğini iddia ederek

78 Richard Taylor, **Ethics, Faith, and Reason**, Englewood Cliffs, N.J: Prentice Hall, (1985), s. 14.

79 Ensest, bir kişinin kan bağı olan annesi, babası, kardeşi, amcası, dayısı, halası, teyzesi, torunları ile olan cinsel ilişkisidir. Bu durumun karşılıklı bir sapıklıkla gerçekleşmesi mümkün olduğu gibi bir tarafın diğerini cinsel anlamda taciz ve istismar etmesi ile de gerçekleşmesi mümkündür. Ülkemizde de sanıldığının çok üzerinde yaşandığı ancak gerek kanunda yeri bulunmaması gerekse toplum yapısı içinde bir şekilde üzerinin örtülmesi sebebiyle pek çok bireyin cinsel anlamda mağdur edildiği bilinmektedir.

80 Kutsal Kitaplar tarafından yasaklanan ensest meselesi, Avrupa'nın hemen hemen bütün devletlerinde ve ABD'nin tüm eyaletlerinde suç olarak kabul edilmekte ve ciddi cezalarla yaptırıma bağlanmaktadır. Ancak dine dayanılmadan seküler bir anlayışla bu yasağın temellendirilmesi mümkün değildir. Yukarıda da görüldüğü gibi tarihte de pek çok örneği bulunmaktadır.

başvuruyu reddediyor. Oysa çiftin haklı olduğu bir nokta var. Eğer “benim vücudum benim kararım” gibi bir ilke benimsenmişse bu durumda ensest ilişkiye de karşı çıkmak anlamsızdır.⁸¹ Nitekim 2010’da İsviçre meclisinde ensest ilişkinin cezalandırılmaması gerektiğine dair bir çalışma başlatılmış ve Yeşillerden bir vekil yetişkinlerin kararına müdahale edilmemesi gerektiğini ifade etmiştir.⁸² Söz konusu örnek modern toplumun her zaman her konuda ileri gitmediğini göstermektedir.

Bilindiği gibi Auguste Comte gibi birçok düşünür insanlığın her alanda daha ileriye gittiğini ima eden teoriler kaleme almışlardı. Örneğin kaba bir davranışı ya da bir hatası sebebiyle birisine kızıldığında modern ol biraz denir. Asri ol derlerdi eskiler. Hatta çocuklara övgü niteliğinde Çağdaş ismi verilir. Oysa gerçekte her alanda

81 Almanya’nın Saksonya eyaletinde yaşayan Patrick ve Susan, kardeş olmalarına rağmen birlikte yaşayarak 2001, 2003, 2004 ve 2005 yıllarında dört çocuk sahibi oldular. Almanya’da ensest ilişki yasalara göre suç sayılmasına rağmen ikili bu ilişkiden vazgeçmedi. Bunun üzerine ülkede yakın akrabalar arasındaki evliliğin suç olmasının gerekip gerekmediği tartışması bir kez daha alevlendi. Ensest suçunun işlendiği iddiasıyla yapılan yargılamada, çift, ilişkilerinde bir yanlışlık olmadığını savunarak, ‘kardeşler arası cinsel ilişkiyi cezalandıran’ Alman Ceza Kanunu’nun 173. maddesinin Anayasa’ya aykırı olduğunu iddia edince sorun Anayasa Mahkemesi’nin önüne gitti. Mahkeme bu konuda yapılan tartışmalar açısından son derece önemli bir karar vererek, “ensest yasağı” maddesinin Anayasa’ya aykırı olmadığını açıkladı. Bakınız: Türkan Yalçın Sancar, ‘Ensest, “Genel Ahlâk” ve Alman Anayasa Mahkemesi’nin Kararı’, TBB Dergisi, Sayı 80, (2009), s. 252.

82 İsviçre Senatosu’nun hazırladığı yasanın yürürlüğe girmesi halinde, aile içindeki çocukların cinsel taciz ve pedofiliyle ilgili yasalar çerçevesinde korunmaya devam edeceğine dikkat çekildi. Yeşiller partisinden bir milletvekili iki yetişkin insanın, akraba olsalar dahi, kendi rızalarıyla cinsel ilişkiye girmesinde bir sakınca görmediğini ifade ederken; Hristiyan Halk Partisi’nden bir milletvekili ise bu kararın iğrenç olduğunu dile getirdi. Kaynak: <http://www.ntv.com.tr/arsiv/id/25160343>

modern olan doğru değildir. Dünya savaşları, modern icatlardır örneğin. Her ne kadar tarihte Haşhaşiler’de benzer uygulamalar olduğu iddia edilse de terörizm modern bir terimdir. Gaz odaları moderndir. Kimyasal silahlar da.⁸³ Dolayısıyla insanlığın her icadının daha iyiye gittiği iddia edilemez. İlerlemenin teknolojiye olduğu iddia edilebilir belki. Ama o da tartışmalıdır çünkü bu durumda piramit gibi bir yapının nasıl yapıldığını açıklamakta zorluk çekilir. Nitekim tarih boyunca insanlığın hep ilerlediğini iddia eden kişiler içinde piramitlerin insan dışı güçler tarafından yapıldığını iddia edenler de olmuştur. Teknolojiye bile istisnalar olabilir. Ama asıl istisna ahlâki değerler anlamında insanın hep ileri gitmediğidir. Kısacası modern olanı tümünden kötüleyip reddetmek de tümünden kutsamak da hatalıdır. Her şeyi konu konu değerlendirmek gerekir. Düşünce özgürlüğü ile nükleer silahları modern diye aynı kefeye koymak mümkün değildir. Dolayısıyla bilim ve teknoloji alanında sağlanan başarılar bir taraftan insanların daha iyi yaşamalarını kolaylaştırırken öte taraftan bilimsel faaliyetler sonucu gerçekleştirilen nükleer bir silah yüzbinlerce insan ve canlının yok olmasına sebep olabilir. Nasıl ki bilimle bilimin

83 Nazi Almanyası toplama kamplarından sağ kurtulmuş bir okul müdürünün her eğitim yılının başında öğretmenlere ve öğrencilere şu şekilde bir hatırlatma yaptığı aktarılır: “Kamptan sağ kurtulanlardan biriyim. Gözlerim hiçbir insanın görmemesi gereken şeyleri gördü. İyi eğitilmiş ve yetiştirilmiş mühendislerin inşa ettiği gaz odaları, iyi yetiştirilmiş doktorların zehirlediği çocuklar, işini iyi bilen hemşirelerin vurduğu iğnelerle ölen bebekler, lise ve üniversite mezunlarının vurup yaktığı insanlar... Sizlerden isteğim şudur: Öğrencilerinizin insan olması için çaba harcamayın. Çabalarınız bilgili canavarlar ve becerikli psikopatlar üretmesin. Okuma yazma ve matematik, çocuklarınızın daha fazla insan olmasına yardımcı olursa ancak önem taşır.”

ortaya çıkardığı sonuçların insanlar tarafından kullanılış şekli arasında ayırım yapılmalıysa aynı şekilde dinle dinin insanlar tarafından kullanılış şekli arasında da bir ayırım yapılması gerekir.

İskoç felsefeci Alasdair MacIntyre ahlâkın unutulduğu bir toplumdaki bahsederken hayali bir senaryoya başvurur. Bu senaryoya göre bilim, yol açtığı felaketler nedeniyle suçlu ilan edilmiş, toplum tarafından yok edilmeye çalışılmıştır. Bilim adamları öldürülmüş, kitaplar yakılmış, laboratuvarlar yok edilmiştir. Bilim öğretmek tamamen yasaklanmıştır. Ancak aradan bir süre geçtikten sonra karşı bir hareket doğmuş ve insanlar bilimin ne olduğunu anlamaya çalışmışlardır. Ancak ellerinde bilim değil, sadece bilgi kırıntıları vardır. Tekrar öğrenilen bilgiler, yeniden ortaya çıkan bilim dalları olsa da insanlar gerçek anlamda bilim yapamamaktadırlar. Dahası tüm çabalarına rağmen yaptıklarının bilim olmadığını farkında değillerdir.⁸⁴ MacIntyre'in bu örneğinde bilimin ne olduğunu anlayamamanın altında bilimle araya giren mesafe yatmaktadır. Dolayısıyla dini, yaşamın dışına itmiş seküler toplumlardaki inançsız insanların din olmadan objektif ve rasyonel bir ahlâkın olamayacağını anlayamamaları, dinin gerçekte ne olduğunu anlayamamalarından kaynaklanmaktadır.

Ahlâki ideallerin kökeni Allah'tan geliyorsa yani Allah olmadan ahlâki idealleri tam anlamıyla objektif ve geçerli olmaları mümkün değilse bu durumda Allah'ın

84 MacIntyre, Alasdair C., *After Virtue: A Study in Moral Theory*, Notre Dame, IN: University of Notre Dame, (2007), s.1-2.

buyrukları yani vahiy ahlâkın temelini oluşturmaktadır. Kimi düşünürler ahlâkın varlığından hareketle Allah'ın varlığının zorunlu olacağını ifade etmişler yani eğer ahlâki idealler objektif ise Allah'ın varlığı zorunludur demişlerdir. Ancak bunun yerine eğer Allah varsa ahlâki ideallerimiz objektif ve geçerlidir demek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Çünkü ancak her şeye gücü yeten, her şeyi en iyi şekilde bilen, her açıdan en yetkin olan bir Varlık varsa, O'nun iradesinin her türlü beşeri değerlendirmenin üstünde olması ve bu iradenin ahlâkın ve tüm varlığın temeli olması zorunludur. Çünkü pek çok düşünürün de dikkat çektiği gibi 'iyi' daima Allah'ın istediğinin yerine getirilmesidir. Dolayısıyla ahlâki iyiye ulaşmanın tek yolu Allah'ın iradesine kayıtsız şartsız uymaktan geçer. Başka bir ifade ile insanların iyi olanı elde etme yolu Allah'tan aldıkları buyruklara boyun eğmeleri ile mümkün olabilir. Çünkü insanların ödevlerinin ne olduğunu tanımlayan ve belirleyen bizzat Allah'tır. Dolayısıyla bir şey biz onu istediğimiz için ya da işe yarar bir şey olduğu için iyi olmaz, ancak Allah buyurduğu için iyi olur.⁸⁵ Allah yarattığını en iyi bilen ve onu buyruklarına uygun bir yaratılış üzerine var edendir. Dolayısıyla Allah'ın buyrukları sonucu öğrenilen ideal ahlâki değerlerin insan aklı ve yaratılışı ile uyumlu olmaması düşünülemez. Bu yüzden örneğin "Bir şey Allah dediği için kötü oluyorsa, Allah kötü dediği bir şeyin iyi olduğunu söyleseydi o zaman o şey iyi mi olacaktı?" şeklindeki soru anlamsızdır. Haksız yere cana kıymanın kötü

85 Mehmet Aydın, **Tanrı-Ahlâk İlişkisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 139-141.

olduğunu Allah söylediği için biliyor olmamız, aynı zamanda Allah'ın aksini söylemeyecek kadar rasyonel ve tutarlı bir varlık olduğuna güveniyor olmamızdan kaynaklanır. Dolayısıyla Allah, insan yaratılışının kabul edemeyeceği bir şeyi iyi olarak tanımlamaz. Yarattığı ile bildirdiği arasında uyumsuzluk olmaz.

Ahlâki Değerler Biyolojik Evrimin Bir Sonucu Olarak Kendiliğinden Oluşabilir Mi?

Kimi ateistler ahlâki değerlerimizin biyolojik evrimin bir sonucu olarak zaman içinde tesadüfi evrimsel süreçlerle geliştiğini iddia ederler. Aslında bu iddia son derece temelsiz ve aynı zamanda bilimsel olmayan felsefi bir iddiadır. Çünkü tesadüfi süreçlerle oluşmuş bir değer pekâlâ farklı şekilde oluşması da mümkündür. Örneğin evrimsel sürecin film karelerini geriye doğru sardığımızı ve sürecin tekrardan başladığını hayal edelim. Böyle bir durumda şu an mevcut bulunan ahlâki değerlerden çok daha farklı değerlerin oluşması kaçınılmaz olacaktır. Çünkü sürecin mevcut şekilde kendini tekrar edeceği ile ilgili bir garanti bulunmamaktadır. Dolayısıyla tesadüfi evrimsel süreçlerin doğru olanda isabet ettiği bir ölçüsü bulunmamaktadır. Aksine eğer ahlâki değerlerimiz evrim tarafından şekilleniyorsa, onlara hiçbir şekilde güvenemeyiz. Çünkü evrim hayatta kalmayı amaçlar, doğruyu bulmayı değil. Yani ahlâki değerlerimiz bizi kurtarma değerlerine göre seçilir, doğruluk değerine göre değil. Yine evrim güçlü olanın ayakta kalması prensibine göre işlemişse şayet zayıflara yardım etmek ya da onlara zarar vermemek gibi ahlâki ilkelerden söz

etmek de mümkün değildir.⁸⁶ Çoğu ateist ve seküler düşünürün ahlâkı evrimsel süreçte kazanılmış, türlerin devamına yarayan bir unsur, bir illüzyon olarak gördükleri ifade edilmişti. Bu durumun ancak Allah'ın var olmadığının düşünüldüğü bir senaryoda kendi içinde mantıklı bir açıklama olduğu kabul edilebilir. Mantıklıdır ancak bu durumda ahlâk tümden temelsiz kalır. Birilerini öldürmenin türlerin devamına katkı sağlayacağı bir senaryoda öldürmenin ahlâki/doğru olmaması düşünülemez.

Bazı seküler düşünürler bu gerçeği görerek kendi ahlâklarını oluşturmaya çalışmışlardır. Örneğin sosyolojinin babası kabul edilen Auguste Comte'un "insanlık dini" oluşturma çabası bunun ürünüdür. Çünkü o da dinsiz bir toplumun yaşayamayacağını bilir ve bunu itiraf eder. Ama Katolikliğin modern insanın sorunlarını çözemeyeceğini düşünür. Bu konuda ulaşılan çözümün empatinin ötesine geçememiş olduğu görülür. Yani "Başkalarını incitme çünkü sen onların yerinde olabilirdin" türünden bir motivasyonun insanı ahlâklı davranmaya yönlendirmede başarılı olmadığına tanıklık edebiliriz. Ahlâki değerlerin dini kökenli olmadığını iddia edenler alternatif bir açıklama sunmak durumundadırlar. Ateist düşünürler tarafından dillendirilen alternatiflerin başında gelen evrim ve toplumsal etkenler tatmin edici bir cevap oluşturmakta yetersizdirler. Evrimci ateistler iyi ve kötü kavramlarının evrimsel süreçte kazanıldığını belirtirler. Bu görüşün savunucularından birisi olan, ateizmin yaşayan en büyük destekçilerinden Dawkins, daha

86 William Lane Craig, *On Guard*, s. 143.

önce de dikkat çekildiği gibi evrende hiçbir amacın, iyinin ve kötünün olmadığını söylerken sadece DNA'larımızı sonraki nesillere taşımaya çalışan makineler olduğumuzu iddia ediyordu. Yani bize doğru gelen birçok ahlâki hareket aslında evrime hizmet için vardır. Ateist duruşta hiçbir eylem kendiliğinden, doğası gereği doğru veya iyi değildir; olması mümkün de değildir. "Adam öldürmek kötüdür çünkü evrim bunu gerektirmektedir." diyen biri aynı zamanda eğer adam öldürmek evrimsel açıdan daha faydalı olsaydı adam öldürmek bizim için "ahlâki" olurdu görüşünü de kabul etmek zorundadır. Allah yoksa iyi davranış nedir? Bir Viking'e göre güçlü durup karşısındakinin canını almak olabilir. Bir dervişe göreyse can almaktansa can vermek olabilir. Hangi davranış doğru? Referansımız nedir? Allah yoksa rasyonel ve objektif hiçbir referans yok demektir.

Ahlâki değerlerimizin biyolojik evrimin bir sonucu olarak geliştiği iddiası ancak Allah tarafından yaratılmış evrimsel bir süreç için söz konusu edilebilir. Çünkü Allah'ın yaratış sanatını icra ederken evrimsel bir mekanizmayı hatta doğal seleksiyonu araçsal sebepler olarak kullanmış olmasında dini açısından bir sorun bulunmamaktadır. Evrimsel sürecin ardında bilinçli bir Yaratıcı olduğuna inanan ünlü biyolog, felsefeci ve teologlar vardır ve bu kişiler evrimsel süreci, Allah'ın yaratış sanatının bir şekli olarak kabul etmişlerdir. Ancak onto-genetik orijini bilinmeyen doğuştan ahlâki özelliklerin henüz evrimci bir açıklamasının bulunmadığı bilinmelidir. Yale Üniversitesi'nde felsefeci olan John Hare'nin de dikkat

çektığı gibi ahlâk, insan hayatı için bir anlamda matematik gibi yeri olan bir olgudur. Bunun evrim teorisi ile açıklanamıyor olmasını teorinin başarısızlığı olarak algılamak da, hayattaki bazı önemli olguları açıklıyor diye evrimin her şeyi açıklamak zorunda olduğunu düşünmek de hatalıdır.⁸⁷

---

87 Caner Taslaman, **Ahlâk, Felsefe ve Allah**, s. 48-49.

Ahlâki Farkındalık Öylece Kendiliğinden Ortaya Çıkabilir Mi?

Ahlâki farkındalık konusu bu noktada üzerinde durulması gereken son derece önemli bir konudur. Teizm açısından insanların hayvan ve bitkilerden farklı bir şekilde ahlâki sorumluluğu ve farkındalığı bulunmaktadır. Arı ve karınca gibi bazı canlılarda da bir takım fedakâr davranışlar bulunduğu doğrudur. Ancak insanlar tarafından gerçekleştirilen fedakâr davranışların dayandığı “ahlâki farkındalık” hayvanlarındaki fedakâr davranışlardan çok farklıdır. Örneğin canını başkaları için feda etmek gibi fedakârlığın en üst örneklerini gösteren arı gibi bir canlı ile aynı fedakârlığı gösteren bir insan davranışı dışarıdan bakıldığında aynı farkındalık duygusuna dayalı gibi görünse de gerçekte insan ve arıda bu davranışa sebep olan mekanizma farklı işlemektedir. Kendi türünden birine yardım etmek gibi arı ve insan arasındaki tamamen aynı özgeci bir davranış ele alındığında söz konusu davranışın “ahlâki farkındalık” ile yapıp yapılmamış olması son derece önemli bir farktır. Hayatını feda edecek şekilde özgeci davranış yapan arıların bu davranışlarını, böcekbilimcilerin çoğunluğu tarafından kabul edildiği şekilde bilinçli olarak iyi, doğru, kötü ve yanlış arasındaki farkı anlayabilecek bir farkındalığa

sahip olarak, bunu hissederek ve ‐ahlâki seçim‐ yaparak değil, genlerinde kodlu olan bir özelliğin uygulanması olarak görmek daha doğru bir yaklaşımdır. Çünkü arı, ‐ahlâki farkındalık‐ ile ahlâki seçim yapabilse ‐yaşamını feda etmemeyi‐ tercih etmesi de pekâlâ mümkün olurdu. İnsanların doğuştan sahip oldukları ahlâki özellikler, genlerinde kodlu özelliklerin sonucu olarak kaçınılmaz olarak bir hedefe yönelen diğer canlılardan farklı bir şekilde ‐iyi-kötü, doğru-yanlış, adaletli-adaletsiz‐ gibi temel kavramların farkındalığıyla ahlâki seçim yapacak bir kapasiteyi mümkün kılmaktadır.⁸⁸ ‐Ahlâki farkındalığa‐ dikkat çeken İngiliz din felsefecisi Richard Swinburne, konuya yaklaşımını şu sözleri ile ifade etmektedir:

İnsanlar bir olay hakkında önemli kararlar verecekleri zaman ahlâki iyilik ve kötülük kavramlarına (bence genel manada iyilik ve kötülüğe) sahip olmalıdırlar... Allah bizi seçmemiz gereken önemli seçeneklerle karşılaştıracak ise zaten bu tip bir ahlâki farkındalığın gelişmesini sağlayacaktır. Fakat eğer Allah yoksa, zekaya sahip olan bedenli varlıkların bu seviyeye gelmelerinin olasılığı nedir?. Bu varlıklar, birçok hayvan grubunda olduğu gibi, kendiliğinden ve doğal olarak birbirlerine yardım edebilirler. Fakat bu eylemleri ahlâki olarak iyi kapsamında değerlendirmek özgeci davranmanın ötesinde bir olgudur. Yani, Allah'ın bazı yarattıklarına, onların özgür bireyler olmaları için gerekli olan ahlâki değerleri vermesi beklenecek bir olguyken, başka herhangi süreçlerin neticesinde ahlâki değerlerin oluşmasını beklemek için bir sebep yoktur. Bunu şu olgu

88 Caner Taslaman, **Ahlâk, Felsefe ve Allah**, s. 51-52

da göstermektedir; kendi türünden olan diğer hayvanlara yardım etmeye doğal olarak eğilimli birçok hayvan için ahlâki bir değer yoktur; aslan ve kaplanların ahlâki değerleri olduğunu veya bu değerleri geliştirebileceklerini kabul etmek için bir sebep bulunmamaktadır... Ahlâki seçimler ahlâki farkındalığın varlığını gerektirmektedir...⁸⁹

Kısacası insanlar tarafından ahlâki farkındalık ile gerçekleştirilen davranışlar ile bazı hayvanlarda benzer gözükten davranışlar arasında önemli bir fark bulunmaktadır. Bu da insanın davranış ve seçimlerinin, arı ve karınca gibi sosyal böceklerde gözükten akraba seçilimi ya da karşılıklı fedakârlık örnekleri ile bazı hayvanlardaki sosyal kontrol örneklerinden radikal olarak farklı olduğunu, bu hayvanların davranışlarının altında yatanın çıkarına olanı gerçekleştirmeye yönelik bir eğilimle sınırlı olduğunu göstermektedir.⁹⁰ Din felsefecisi Caner Taslaman, ahlâki farkındalık konusundaki yaklaşımını şu sözleri ile ifade etmektedir:

Natüralist-ateist yaklaşıma sahip olanların ileri sürdüğü gibi arkasında bilincin olmadığı tesadüfen gerçekleşen evrimsel süreçlerin sonucunda “ahlâki farkındalık” gibi çok kompleks, maliyetli ve insana has bir özelliği insanların kazandıklarının iddia edilmesi; yani dünyadaki diğer tüm canlılardan farklı olarak insanın davranışlarında “ahlâki farkındalığın” rol oynaması gibi farklı bir çözümün tesadüfi süreçlerle ortaya çıktığı iddiası mantıklı gözükmemektedir. Fakat

89 Richard Swinburne, *The Existence of God*, Clarendon Press, Oxford (2004), s. 216-217.

90 Caner Taslaman, *Ahlâk, Felsefe ve Allah*, s. 54

tesadüfü dışlayan ve insanın “ahlâki farkındalığı”na Allah’ın planı içinde özel anlamlar yükleyen teizm açısından, diğer canlılardan farklı böylesi bir özelliğin insana yerleştirildiğini düşünmek için iyi nedenler vardır. Sonuçta insanların doğuştan sahip olduğu özellikleri sayesinde olan “ahlâki farkındalık” özelliği; Allah’ın insanı yarattığı görüşü doğruysa beklenecek bir özellikken, ateizm doğruysa beklenmeyecek bir özelliktir. “Neden ahlâktan yoksunluk değil de ahlâki farkındalık var” sorusu teist paradigma içinde ateist paradigmadan çok daha başarılı cevap bulmaktadır.⁹¹

---

91 Caner Taslaman, **Ahlâk, Felsefe ve Allah**, s. 54-55.

Ateist Oranının Yüksek Olduğu Ülkeler Daha Mı Gelişmiş, Ahlâklı ve Özgürlükçüler?

Dinden bağımsız objektif ahlâki değerlerin oluşturulmasının mümkün olmadığını söylediğinizde genellikle günümüz dünyasında hem ekonomik, hem sosyal hem de insani ve ahlâki değerler açısından ileri seviyede kimi ülkeler örnek olarak gösterilir. Bu kimi zaman bir Kuzey Avrupa ülkesi kimi zaman da örneğin Japonya gibi bir uzak doğu ülkesi olabilmektedir. Doğrusu söz konusu ve benzeri ülkelerin pek çok açıdan daha yaşanabilir ve medeni ülkeler olduğu bir gerçektir. Ancak söz konusu toplumların gelişmişliklerinin inançsız olmaları ile bir alakası yoktur. İnançsız oranının yüksek olduğu toplumlar da gelişmişlik seviyeleri ile doğru orantılı olarak oluşturdukları çeşitli kurallar ve bu kuralların bir arada güzel yaşanabilecek şekilde geliştirilmesi ile de ahlâklı bir yaşam sürebilirler. Ateist bir insanın da ahlâklı olabileceğine daha önce de dikkat çekilmişti. Ancak burada önemli olan ‘rasyonalite’ ve ‘objektiflik’ açısından bunun ne ile temellendirileceğidir. Dolayısıyla Allah olmadan objektif ahlâki ilkelerin temellendirilemeyeceği tezi bu toplumlar için de geçerlidir. Olayın teorik ve pratik boyutu birbirinden farklıdır. Doğru bir teori yanlış bir

pratikle uygulanabileceği gibi, yanlış bir teori doğru bir pratikle de uygulanabilir. Yani ahlâki ilkelerin Allah tarafından belirlendiğine ve bu sayede objektif olabildiklerine inanan biri bu inancına aykırı davranarak ahlâk dışı bir davranış sergileyebilir. Aynı şekilde Allah'a inanmayan biri uyguladığı ahlâki ilkelerin temelini düşünmeden ahlâka uygun davranabilir. Bununla birlikte ateist oranının yüksek olduğu ülkelerin kendi iç dinamikleri ile oluşturdukları kuralların dinin ortaya koymuş olduğu kurallar ile çatışması gerekmez. Hatta birebir aynı bile olabilirler. Önemli olan teorik olarak doğrunun ne olduğudur. Yine toplumlar kuralların uygulanmasını kendi içi dinamikleri ile geliştirdikleri yaptırım gücü ile kontrol edebilirler. Ancak söz konusu kuralların rasyonel olarak temellendirilmeleri ve objektif kurallar olduklarının iddia edilmesi oldukça güçtür. Şöyle ki bu kurallara uymak istemeyen insanların, toplum içindeki aşırı özgürlükçü ve hoşgörülü yapı sayesinde insan yaratılışına uygun görül-meyecek davranış ve tercihler yapmaları mümkündür. Üstelik özellikle Kuzey Avrupa ülkeleri açısından tüm bu milletlerin yüz yıl öncesine kadar bin yılı aşkın bir süre Hıristiyanlık gibi bir dinin etkisinde kalmış olduğu da günümüzde söz konusu toplumlar içinde kayda değer oranda Allah'a ya da doğaüstü bir güce inanan insanların bulunduğu da bir gerçektir.⁹² Bununla birlikte ateist

92 Allah olmadan da ahlâklı olunacağı konusunda örnek gösterilen çeşitli Avrupa ülkeleri zannedildiği gibi tamamen ateist yani inançsız değildir. Avrupa Komisyonu'nun 2010 yılında hazırladığı 'Special Eurobarometer' raporuna göre Tanrı inancının en düşük olduğu Çek Cumhuriyeti, Estonya, İsviçre ve Hollanda gibi ülkelerde bile Tanrı'ya veya bir çeşit ruha inandığını ifade eden insanların sayısı herhangi bir şeye inanmayan insanlardan çok

insanların da ahlâki değerleri gözetmeleri yani ahlâklı davranmalarının ardında çeşitli psikolojik ve toplumsal nedenlerin bulunduğu da bir gerçektir. Günümüzde özellikle dini inançların halen daha etkili olduğu toplumlarda doğan ve büyüyen ateistlerin kendilerini bu toplumların ahlâki idealleri ve değerlerinden sıyırması kolay değildir. Gerçek bu olmasa da söz konusu ülkelerde ateist oranının çoğunlukta olduğu bir senaryoda dahi bu durumdan hareketle ateistlerin daha ahlâklı olduğu sonucuna ulaşmak hatalı olacaktır. Çünkü toplumları sadece dini inançları şekillendirmez. Örneğin İsveç ve Norveç'ten çok daha yoğun ateist nüfusa sahip Çin, yolsuzluk sıralamasında, insan hakları, adalet ve özgürlükler gibi birçok kriterde tüm ülkeler içinde en kötü sicillerden birisine sahiptir. Yine ateizmin yoğun olduğu Rusya da benzeri

---

daha yüksektir. Örneğin Çek Cumhuriyeti'nde: Tanrı'ya İnanç Oranı: %16, Bir Çeşit Ruh ya da Yaşam Gücüne İnanç: %44, Herhangi Bir Ruh, Tanrı ya da Yaşam Gücüne İnanmadığını Söyleyenlerin Oranı: %37'dir. İsveç'te: Tanrı'ya İnanç Oranı: %18, Bir Çeşit Ruh ya da Yaşam Gücüne İnanç: %45, Herhangi Bir Ruh, Tanrı ya da Yaşam Gücüne İnanmadığını Söyleyenlerin Oranı: %34'dür. Estonya'da: Tanrı'ya İnanç Oranı: %18, Bir Çeşit Ruh ya da Yaşam Gücüne İnanç: %50, Herhangi Bir Ruh, Tanrı ya da Yaşam Gücüne İnanmadığını Söyleyenlerin Oranı: %29'dur. Hollanda'da: Tanrı'ya İnanç Oranı: %28, Bir Çeşit Ruh ya da Yaşam Gücüne İnanç: %39, Herhangi Bir Ruh, Tanrı ya da Yaşam Gücüne İnanmadığını Söyleyenlerin Oranı: %30'dur. Kaynak: European Commission, Special Eurobarometer 341 / Wave 73.1 – TNS Opinion & Social, (2010), s. 381. Görüldüğü gibi her ne kadar söz konusu toplumdaki ateist oranı diğer Avrupa ülkelerine göre yüksek olsa da kendi iç oranlarında Tanrı ya da bir çeşit ruh inancından daha yüksek değildiler. Bununla birlikte öyle olsaydılar bile yine de 'rasyonalite' ve 'objektiflik' açısından teizm tarafından ortaya konulan Allah olmadan ahlâkın temellendirilemeyeceği tezinin geçerliliği değişmeyecekti. Yine özellikle yakın geçmişinde her ne kadar dini nedenlere dayanmasa da I. ve II. Dünya savaşları gibi insanlık tarihinin tanıklık ettiği en kanlı dönemlerin Avrupa halklarının Allah'a ve dine olan inançları üzerindeki olumsuz etkisi de göz önünde bulundurulmalıdır.

kriterlerde iyi bir sicile sahip değildir. Çünkü din insanların hayatını belirleyen onlarca unsurdan sadece birisidir. Eğitim, yönetim şekli, toplumsal örgütlenme şekli, yasalar, refah düzeyi, refahın dağılımı gibi onlarca faktör toplumların ahlâki, demokratik, adil ve düşünce özgürlüğüne sahip olup olmayacaklarını belirler.

Bunun yanında yukarıda da dikkat çekildiği gibi İsveç gibi ülkelerin uzun süren bir Hristiyan kültürden geldikleri de unutulmamalıdır. Kuzey ülkelerinde sekülerleşme özellikle II. Dünya savaşını takip eden dönemde yoğunlaşmıştır. Ancak toplumların kültürleri bir anda değişmez. Birçok inanç, âdet ve davranış tarzı, yıllar içinde topluma siner. İnsanlar dini inançlarını yitirirler de din-den gelen davranış tarzlarını terk etmezler. Yani çoğu zaman insanlar bir metafizik pozisyon belirleyip onun gerektirdiği ahlâk felsefesine uygun yaşamazlar; sıralama böyle işlemez. Ahlâk topluma sinmiş ve kolaylıkla değişmeyen bir olgudur. Batı Avrupa toplumlarının ahlâklılığının kuşkusuz bu durumla da ilişkisi vardır. Yani din olmasa da dinin yarattığı kültür canlılığını korumaktadır. Bununla birlikte bu konuda bir tartışma çıktığında örnek gösterilen Batı ve Kuzey ülkelerindeki ahlâki olma durumunun abartıldığına da dikkat etmek gerekir. Bir süre Avrupa ülkelerinde yaşadığınızda ya da yaşayan birileri ile sohbet ettiğinde olumsuz pek çok örneğe tanıklık etmeniz de mümkündür. Örneğin metro ve benzeri toplu ulaşım araçlarında kontrol yapılmadığı için bilet basmamak Avrupalı gençler arasında yaygın bir durumdur. Kontrolün olmadığı ya da yetersiz olduğu yerlerde

hırsızlık yapma, hem bireylere hem de kamu malına zarar verme gibi ahlâk dışı eylemlere de tanıklık edilebilir. Yine Avrupa Birliği'nin sunduğu bazı olanakların bu toplumlardaki insanlar tarafından haksız yere sömürüldüğü yani kötü amaçlı kullanıldığı da bir gerçektir. Bu eylemleri gerçekleştiren kişilere bakarak toplumun genelini yargılamak hatalı olduğu gibi söz konusu toplumdaki ahlâki üstünlükleri sadece inançsız insanlara bağlamak da aynı şekilde hatalı olacaktır.

Şimdi tüm bu sayılanlara rağmen tüm inançlı insanların ahlâksız, tüm inançsız insanların ahlâklı olduğunu hayal edelim. Bu durumda bile din suçlanamaz. Çünkü burada dindarların dine rağmen ahlâksız olduklarını sonucu çıkar. Din insanlardan ahlâklı olmalarını istiyorken insanlar buna rağmen ahlâklı olmuyorlarsa bu, dinin yanlışlığını değil, insanların yanlış yolda olduğunu gösterir. Din insanlara, haksız yere cana kıymayın, adaletli olun, hırsızlık yapmayın, hakkı gözetin, insanlara kötü sözler söylemeyin, barışı esas alın demesine rağmen insanlar buna devam ediyorlarsa dine karşı hareket etmiş olurlar. Yapan kişi dindar olduğunu iddia etse de bu kişinin kötü eylemlerinin faturası dine çıkartılamaz. Kuzey Kore'nin resmi adında "Demokratik" ifadesinin geçmesinin onu demokratik kılmayacağı ya da İran'ın resmi adında Cumhuriyet ifadesinin yer almasının İran'ın cumhuriyet ile yönetildiğini göstermeyeceği gibi.

Din tarafından ortaya konulan kurallar ve bunların en güzel şekilde uygulanmalarının gerekliliği zamanla din-den bağımsızlaştırılarak uygulanmaya devam edilebilir

ve zaten olması gereken değerler olarak kabul edilebilirler. Ancak bu kuralların nasıl ortaya çıktığı ya da hangi ölçü ve değere göre kıymet taşıdığıнын bir temeli olması gerekir. Dolayısıyla dine ihtiyaç olmadan da ahlâklı ve medeni yaşanabileceğinin örneği olarak gelişmiş bir toplumun kurallarının gösterilmesi ahlâki kuralların kendiliğinden ortaya çıkıp geliştikleri iddiası için geçerli bir delil değildir. Bununla birlikte söz konusu toplumların mevcut düzen ve sistemlerinin her zaman bu şekilde devam edeceği ile ilgili de bir garanti bulunmamaktadır. Örneğın maddi ve sosyal anlamda refah seviyesi oldukça yüksek bu toplumlarda gerçekleşebilecek ciddi bir siyasi, ekonomik ya da sosyal kriz neticesinde insanların nasıl davranışlar sergileyeceklerine dair de bir öngöründe bulunmak kolay değildir. İnsanlar kendi hayatlarını, yakınlarını ya da menfaatlerini koruyabilmek için her türlü değeri çığneyebilecek davranış potansiyeline sahiptirler. Pek çok gelişmiş Batı ülkesinin 20. yüzyıldaki savaş ve kargaşa ortamında sayısız insanlık suçu işleyip soykırımlara sebep oldukları bir gerçektir. Dolayısıyla mevcut durumun ciddi anlamda sınındığı bir senaryoda insanların medenilik ve ahlâki anlamda nasıl bir tutum sergileyeceklerini kestirmek mümkün değildir. 18. yüzyıl, Avrupa ülkelerinin Aydınlanma yüzyılı olarak kabul edilir. Aydınlanma sonrası dinin etkisinin azaldığı ve bu sayede toplumların gelişim gösterebildikleri kabul edilir. Ancak bilindiğı gibi toplumların aydınlanmasının üzerinden çok geçmeden birinci ve ikinci dünya savaşları sebebiyle Avrupa ülkelerinin belki de tarihlerinde hiç tanıklık etmedikleri şekilde savaş ve toplu katliamlarla

karşı karşıya kaldıkları görüldü. Üstelik söz konusu savaşlar dinsel sebeplere dayanmıyorlardı. Yine yakın zamana kadar şu an örnek gösterilen pek çok ülkenin uzun yıllar boyunca pek çok gelişmemiş ülkeyi sömürgeleştirdiği, insanlarını köleleştirdiği, yer altı kaynaklarını gasp ederek kendi milli çıkarları için kullandığı ve halen daha fiili olarak gözükme de toplumların ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklarını fırsat bilerek içten içe bu milletleri sömürmeye devam ettikleri, inkâr edilemeyecek bir gerçektir.⁹³ Hatta köle olarak ülkelerine getirdikleri Af-

93 1994 yılında Afrika Ruanda'da tüm dünyanın gözü önünde Tutsi azınlığın Fransa'nın desteklediği Hutular tarafından sistematik olarak katledildiklerine tanıklık ettik. Tutsi nüfusun üçte ikisi ortadan kaldırılmış ve aynı zamanda soykırıma karşı çıkan ya da Tutsileri koruyan ılımlı binlerce Hutu da öldürülmüşlerdi. Soykırım şartlarının oluşturulması, silah ve lojistik desteğinin sağlanmasının ardında Fransa olduğu bilinmektedir. Fransa'nın Hutu militanlarını askeri anlamda eğitmek, silah tedarik etmek, soykırımcıların saklanmasına ve kaçmasına yardım etmek, Tutsileri ölüme terk etmek gibi dolaylı bir soykırım yapması sonucunda daha önce benzeri görülmemiş şekilde üç ay gibi kısa bir süre zarfında bir milyona yakın Tutsi, Hutu militanları tarafından katledildiler. Üstelik yaklaşan katliam istihbarat raporları ve hatta medya kanallarıyla önceden haber verilmesine rağmen herhangi bir tedbir alınmamış, dolayısıyla kasıtlı olarak soykırımın önüne geçilmemişti. Ruanda'da bulunan Birleşmiş Milletler, ABD ve Belçika gibi diğer güçler ihmalleri nedeniyle sorumluluklarını kabul ederek özür dilemiş ancak asıl aktör olan Fransa hiçbir sorumluluk üstlenmemiştir. Ruanda'da soykırıma engel olabilecek ya da en azından sınırlı düzeyde tutabilecek güçler mevcuttu. Ruanda'da zaten etkili güç olarak bulunan Fransa başta olmak üzere, ABD, İngiltere ve Belçika'nın müdahale etmeyerek katliama sessiz kalmalarının ulusal çıkarlarını gözettileri gerçeği dışında geçerli bir gerekçesi bulunmamaktadır. Bakınız: Deniz Altınbaş, 'Ruanda Soykırımı ve Fransa'nın Rolü', İKSAREN, Uluslararası Suçlar ve Tarih, Sayı:2, Ankara (2006), s. 225-249. Yine Birleşmiş Milletler başta olmak üzere Batı ülkelerinin seyirci kaldığı insanlık dışı manzaralardan birine daha yakın komşumuz Suriye'de rastlamaktadır. Suriye'de yönetim karşıtı protestolarda ilk can kaybının meydana geldiği 18 Mart 2011 tarihinden bu yana 124 bin 927 Suriyelinin hayatını kaybettiği, 2 milyon 553 kişinin komşu ülkelere göç ettiği, 2 milyon 945 bin binanın yıkıldığı veya hasar gördüğü bildirildi. Su-

rikalılar zincirleyerek, hayvanat bahçelerinde beyaz insanlara sergiledikleri de bilinmektedir. Demek ki kendi içinde medeni olan ve kendi milletinin, insanının hak ve hukukunu gözeten gelişmiş ülkelerin aynı değeri başka milletlere uygulamadığı, milli menfaatleri için başka milletlerin inançsal ve insani değerlerini ayaklar altına alabildiği, hatta çoğu zaman son derece acımasız politikalar uygulayabildikleri de görülmektedir. Dolayısıyla inançlı olmadan da medeni ve ahlâki yaşanabildiğine örnek olarak gösterilen hiçbir ülke masum değildir ve hiçbir dönemde de tam anlamıyla masum olmamıştır.⁹⁴

riye İnsan Hakları Örgütü (SNHR) tarafından yayımlanan raporda, geçen üç yıl zarfında rejim güçlerinin muhaliflerin denetiminde olan bölgelere ağır silahlarla saldırması sonucunda 105 bin 721 sivilin hayatını kaybettiği, bunların da 14 bin 144'ünün çocuk, 12 bin 935'inin kadın olduğu belirtildi. Eksik veriler göz önünde bulundurulduğunda 2014 yılı sonu itibarıyla toplam sayının 230.000 olduğu tahmin ediliyor. Kaynak: www.trthaber.com

- 94 Batı ülkelerinin hem kendi içlerinde hem de diğer milletlere karşı siyasi ve ekonomik sebeplere dayalı yakın dönem savaş tarihi karnesi son derece vahşi pek çok kanlı olay ve soykırımlarla dolu. Napolyon'un Seferleri, Amerikan ve Fransız Devrimleri, Amerikan İç Savaşı, 1. Dünya Savaşı, Rus Devrimi, 2. Dünya Savaşı ve Kore Vietnam Çatışması gibi pek çok modern savaşın dini sebeplere dayanmadığı bilinmektedir. Yine yalnız 20. yüzyılda 160 milyon sivil soykırımı uğramış, yaklaşık 100 milyon civarı insan da komünist Rusya ve Çin yönetimleri tarafından öldürülmüştür. Detaylı Bilgi İçin Bakınız: Charles Phillips, Alan Axelrod, **Encyclopedia of Wars**, Facts on File, New York (2004).

Fransa da 20. yüzyılı kana boyayan soykırımların mimarları arasında yer alıyor. Fransa, 1830 yılında Cezayir'i işgal etti. 132 yıl boyunca Cezayir'i işgal altında tutan Fransa, 1954-1962 yılları arasında 1.5 milyon Cezayirliyi katletti. Fransa, 1. Dünya Savaşı'nda da 900 bin Afrikalının ölümüne sebep oldu. İngiltere, 1788-1938 tarihleri arasında sömürgeleştirmek amacıyla gittiği Avustralya'da yerleşik yerli halk Aborjinleri sistematik olarak yok etti. İngilizlerin aralarına salgın hastalık yaydığı, bununla da yetinmeyip yemelerine zehir katarak yok etmeye çalıştığı 750 bin Avustralya yerlisinden geriye sadece 31 bin kişi sağ kalabildi. Almanya da 20. yüzyılın en vahşi katliamlarından birine imza attı. Almanlar 1933-45 yılları arasında Büyük Alman İmparatorluğu'nu kurmak ve mükemmel Alman ırkını yaratmak

hedefiyle diğer milletlerden ve etnik gruplardan 21 milyon insanı topluca kurşuna dizerek, toplama kamplarında, fırınlarda yakarak, gaz odalarında zehirleyerek soykırımı uğrattılar. Almanlar 1891 yılında hammadde ve işgücü ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Namibya'ya sömürge kurmak amacıyla çıktılar. Bölgedeki çok zengin altın ve zümrüt madenlerini ele geçirmenin yolunun yerel Herero ve Nama halklarını yok etmek olduğuna karar veren Almanlar harekete geçti. Bu emir üzerine adanın yerlileri Herero ve Namalar üzerine taarruz eden Alman askerleri yaşlı, kadın, çocuk dinlemeden 117 bin insanı katlettiler. Katliamdan kurtulanlar işkenceyle öldürdü. Yaklaşık 132 bin yerliden geriye 15 bini sağ kalabildi. I. Dünya Savaşı'nın ardından Ruanda'nın yönetimi Belçikalılara verildi. Belçika'nın sömürgesi altındaki Ruanda ve Kongoda 15 milyon civarı Afrikalı soykırımı uğradı. 20 milyon civarı nüfusu olan Kongo halkının yarısına yakını katledildi. Yeterince kauçuk toplamayan çocukların elleri ve ayakları kesildi. Askerler kesik elli çocuklarla ve hatta kesik eller ile fotoğraflar çektiler. İtalya'nın, Libya'da 1911'den 1940'lı yıllara kadar uyguladığı imha operasyonları ve çölün ortasına kurduğu toplama kamplarında yüzbinlerce Afrikalı Müslüman hayatını kaybetti. İtalya diktatörü Mussolini, Etopya'da ve Yugoslavya'da 300 bin insanı katletti. Danimarka, 1945 yılında 250 bin Alman mülteciyi ölüme terk etti. Sovyet Ordusu'nun Alman topraklarına doğru ilerlemesinden kaçan 250 bin Alman mülteci Danimarka'ya sığındı. Üçte birini 15 yaşından küçük çocukların oluşturduğu Almanlar tel örgülerle çevrili toplama kamplarına alındılar. Binlerce çocuk ve yetişkin tifüs, bağırsak iltihabı ve ishal sonucu yaşamını kaybetti. İspanya diktatörü Francisco Franco, ülkesinde 30 bin muhalifini öldürttü. İspanyollar Amerikalılarla birlikte milyonlarca Kızılderili'yi katletti. Norveçliler 1920-30'larda çıkardıkları yasalarla Nordik ırkın arılığını korumak için etnik grup Tater (Göçerler) kızlarını zorla kısırlaştırdılar. Norveç toplumu ne kadar Tater'i kısırlaştırırsa o kadar kendi ırkını koruduğuna inanıyordu. Kısırlaştırma yoluyla ehlileştirilemeyen Taterler üzerinde insülin ve elektroşok yöntemleri uygulanmaya başlandı. Lenin, 1917-1920 yılları arasında 30 bin muhalifini infaz ettirdi. 1944 yılında Rusya, Çeçen, İnguş, Karaçay-Malkarlar ile Kırım Türklerini trenlere bindirerek Sibiryaya ve Kazakistan'a sürgün etti. Bu sürgünde 500 bini aşkın Müslüman Türk yollarda öldü. Komünist rejim döneminde Türk soyundan gelen Kazak, Karatay, Çeçen, Noyan, Azeri, Türkmen ve Kırgız boylarından milyonlarca Türk ve Müslüman katledildi. Rusya Devlet Başkan Leonid Brejnev, 1979'da Afganistan'ı işgal ederek, direnen 1,5 milyon Afganlının ölmesine neden oldu. Rusya Federasyonu'nun Çeçenistan'a yaptığı saldırılarda da 200 binin üzerinde sivil katledildi. Amerika, tarihinde milyonlarca Kızılderili'yi katletti. 1492'de, Kristof Kolomb ayak bastığında nüfusu 8 milyon olan Arawaks yerlilerinin sayısı 22 yıl içerisinde 28 bine indi. Amerikalılar ve İngilizler Almanların savaşı

Ahlâklı ve medeni yaşamak için dine gerek olmadığını hatta bugün en gelişmiş denilebilecek Kuzey Avrupa ülkelerinde ateist oranının yüksek olmasının bu iddiaya delil olarak ileri sürülmesinin bir başka geçersizliği -yukarıda da dikkat çekildiği gibi- özellikle komünist Çin Halk Cumhuriyeti devletinin günümüz dünyasında en kalabalık nüfusa, en güçlü ekonomilerden ve en güçlü teknolojilerden birine sahip olmasına rağmen hem kendi halkına hem de sınırları içinde varlık savaşı veren Doğu Türkistan Uygur Türkleri başta olmak üzere pek çok halka tüm dünyanın gözleri önünde her geçen gün daha da acımasız ve vahşi yöntemlerle insanlık dışı uygulamalar yaparak onları yok etmeye çalışmasıdır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin nüfusunun yarısından fazlası ateisttir. Geri kalanın önemli bir kısmı da yerel Budist inançlara sahiptir.⁹⁵

---

kaybetmelerinin ardından, Dresden kentine sığınan Alman göçmenlerin üzerine 3 gün süreyle havadan bomba yağdırdılar. Savunmasız insanların sığındığı Dresden kentine uygulanan bombardıman sırasında 3 bin 900 ton tahrip gücü yüksek bomba ve 200 bin napalm bombası atıldı. Bu yok etme harekâtında çoğunluğu çocuk ve kadınların oluşturduğu 200 bin kişi öldü. Amerika'nın Japonya'nın Hiroşima ve Nagazaki kentlerine attığı atom bombaları sonucu 135 bin kişi öldü. ABD'nin Vietnam'ı işgali ise 70 bin kişinin ölümüyle sonuçlandı. ABD son olarak Felluce'de 1500 sivili öldürdü. İngiliz Tıp Dergisi Lancet'in yaptığı araştırmaya göre Irak'ta ABD işgali dolayısıyla ölen sivillerin toplam sayısı 655 bine ulaştı. Yine yakın geçmişte 1992-1995 yılları arasında tüm Avrupa'nın gözü önünde yaklaşık 200.000 civarı Müslüman Boşnak'ın kelimenin tam anlamıyla acımasızca katledilmesine ve yüzbinlerce insanın yurtlarından göçmesine tüm Avrupa ülkeleri seyirci kaldı. Kaynak: Ankara Ticaret Odası (ATO) "Soykırımlar Tarihi: İkiyüzlü Kriterler Raporu".

- 95 Çin halkının dini, antik çağlardan bu yana çoğulculuk olarak tanımlanır. Mahayana Budizm'i, 1. Yüzyıldan günümüze kadar Çin'deki en büyük organize din olmuştur. Çin halkının çoğu herhangi bir dine inanmamaktadır. ABD'li araştırma kuruluşu PEW Research Center'in, tüm dünyada yaptığı herhangi bir dine mensup olmayla alakalı araştırmasında Çin'de yaşayan

Bir başka örnek de Güneydoğu Asya'da Myanmar'ın Arakan bölgesinde yaşayan iki milyondan fazla Müslümanın, Budist yönetim tarafından insanlık dışı muamelelerle yine tüm dünyanın gözü önünde yıllardır katledilmesi, toplumsal ve siyasal baskı altındaki üç milyona yakın Arakanlı Müslümanın öz vatanlarından göç etmek zorunda bırakılması ve boşaltılan yerlere Budistlerin yerleştirilmesidir. Her ne kadar Budizm bir inanç ya da din olarak kabul edilse de yaratıcı bir Tanrı inancına sahip olmaması sebebiyle bir çeşit felsefi öğreti ya da kültürel sistem olarak görülmesi daha doğrudur. Dolayısıyla Budistler de bir anlamda ateisttirler. Şüphesiz Myanmar'daki bir kısım Budistlerin yaptığı vahşetin faturasını tüm Budistlere kesmek doğru olmaz. Tıpkı Allah adına yaptığı iddia ve iftirasıyla haksız yere vahşet yapan bazı "müslümanların" yaptıklarının tüm Müslümanlara fatura edilemeyecek olması gibi. Bir başka örnek olarak komünist ve ateist bir rejim olan Kuzey Kore verilebilir. Kuzey Kore'de de gerek kendi halkına gerekse güneydeki kandaşlarına yıllardır insanlık dışı işkenceler yapıldığı bilinmektedir.⁹⁶ Örnekler çoğaltılabilir. Ancak görüldüğü gibi

---

insanların 700 milyonunun herhangi bir dine inanmadıklarını ortaya koymuştur. Aynı araştırma söz konusu rakamın ABD'nin toplam nüfusunun neredeyse iki katı olduğuna dikkat çekmektedir. Buna ek olarak Dünya genelindeki Budist nüfusun ülkelere göre dağılım istatistiğini ortaya koyan araştırmaya göre Çin'de yaşayan Budist sayısı 102 milyondur. Çin Halk Cumhuriyeti nüfusunun %30'u kültürel dinler ve Taoizm'e inanmaktadır. Kaynak: <http://www.pewforum.org/2012/12/18/global-religious-landscape-exec/>

96 2011 yılında kalp krizi sonucu hayatını kaybeden Kuzey Kore'nin diktatör Cumhurbaşkanı Kim Jong-il öldüğünde Dünya, Kim'in ölümü sonrasında Kuzey Kore halkının dizlerine vurarak ağlamalarını ve kendilerini yerlere atmalarını hayretle seyretmişti. Meselenin gerçeği daha sonradan anlaşıldı.

bir toplumdaki ateist oranının yüksek olması, o toplumun insani ve ahlâki açıdan dine ihtiyaç duymasına gerek olmadığını ya da medeniliğinin göstergesi olamaz. Bir toplumun gelişmişliği, inançsızlığı ile değil, kendi içi dinamiklerindeki gelişimi ile alakalıdır.

Ateist oranı yüksek olmasına rağmen ahlâklı bir toplum yapısına sahip olmalarına ve suç oranlarının oldukça düşük olduğuna dikkat çekilen Kuzey Avrupa ülkelerine dönecek olursak söz konusu ülkelerde pek çok toplum için uygunsuz ve ahlâk dışı kabul edilebilecek bir takım uygulamalara da şahit olunabilmektedir. Günümüz dünyasında özellikle Danimarka, Norveç, İsveç ve İzlanda gibi Kuzey Avrupa ülkelerinde hemcinsler ile birlikte yaşamın tescillenebildiği, Hollanda'da ise erkek erkeğe ya da kadın kadına resmî evliliklerin gerçekleşebildiği görülmektedir.⁹⁷ Üstelik söz konusu uygulama, hak ve

---

Daha önce Kim Jong-il'in babası Kim Sung-il öldüğünde yeteri kadar iyi yas tutmayanlar cezalandırılmışlardı. Kim Jong-il'in defin merasiminden sonra, güvenlik birimlerinin 11 günlük matem süresi boyunca Cumhurbaşkanı Kim için ağlamayanların peşine düştüğü ve tespit edilen kişilerin yargılanmak üzere Halk Mahkemeleri'nde hâkimlerin karşısına çıkartıldığı görüldü. Nükleer silah geliştirmenin yanı sıra Asya'daki birçok bombalama eylemini organize eden Kim, Japonları kaçıracak fide toplamak ve uyuşturucu kaçakçılığıyla suçlanıyordu. 1987'de havada infilak eden Güney Kore uçağının düşürülmesini planladı. 2003'te ise nükleer silahların yayılmasını engelleme anlaşmasından çekildi. 2005'te nükleer silahı olduğunu açıkladı. 2006'da nükleer silahını ilk kez başarıyla denedi. İkinci başarılı testi 2009'de gerçekleştirdi. 2010 yılında ise bir Güney Kore savaş gemisine saldırdı. 46 denizcinin öldüğü saldırı iki ülke arasında hâlihazırda gergin olan ilişkilerin daha da gerginleşmesine neden oldu. Kaynak: www.milliyet.com.tr

97 "Hollanda Meclisi 19.12.2000 tarihinde hemcinslerin evliliğini kabul etmiş ve bu yasa 01.04.2001 tarihinde yürürlüğe girmesi şartıyla bu ülkenin 21.12.2000 tarihli Resmî Gazetesinde yayımlanmıştır... Hemcinslerin evliliklerinde bir nevi geçiş uygulaması olan bu kurum birçok Avrupa ülkesince kabul edilen ve kanunlarında düzenleme bulan bir uygulamadır. Danimar-

eşitliklerin sağlanabilmesi ile meşrulaştırılmaktadır. İnsanların özgür oldukları ve cinsel tercihlerini de bu özgürlüklerinden hareketle diledikleri şekilde belirlemeleri gerektiğine inanan kişiler açısından bu gibi uygulamaların ahlâk dışı görülmesi beklenemez. Aile kurumunu, anne ve babanın aile içindeki konumunu temelinden sarsan bu ve benzeri ilişkilerin doğal kabul edilip ahlâk dışı bulunmaması, insanın yaratılışına uygun bir yaşam için dine ne denli ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Söz konusu ülkelerdeki inançsızlık oranının yüksek olmasının beraberinde getirdiği sosyal ve psikolojik pek çok sorun bulunmaktadır. Bireysel hakların ortaya çıkardığı aşırılıkların bir neticesi olarak pek çok gencin uyuşturucu madde

---

ka, Norveç, İsveç, İzlanda ve Hollanda bu tür tescilli birlikteliklerin kanunlarında düzenlendiği ülkelerdir... İzlanda, Danimarka, İsveç ve Norveç'te hemcinslerin evliliğine önümüzdeki yıllarda parlamentolarca onay verileceği beklenmektedir." Kaynak: Burhan Alıcı, "Hollanda Aile Hukukunda Evlilik İle İlgili Yeni Gelişmeler", **Adâlet Dergisi**, T.C. Adâlet Bakanlığı, sayı: 8, (Temmuz-2001). Daha önce de dikkat çekildiği gibi günümüzün en gelişmiş Batı ülkelerinin yakın geçmişindeki uygulamalarına bir örnek olarak türü ya da ırkı düzeltme yöntemi olarak tarif edilebilir öjenik uygulamasının burada da hatırlatılmasında fayda vardır. 20. Yüzyılda pek çok eyalette çıkarılan yasalarla ıslah olmaz suçlular, tecavüzcüler, geri zekâlılar, embesiller, sara hastaları, akıl hastaları ve aciz zavallılara öjenik uygulanmıştı. 1970'lere kadar 64.000 Amerikalıya öjenik uygulandığı kaydedilmektedir. Nazi Almanyasında 1934-1939 yılları arasında 350.000 zihinsel ve fiziksel hastaya öjenik uygulandı. Daha sonraki yıllarda da sistematik olarak fiziksel engelli çocuklar da dâhil olmak üzere yüzbinlerce kişiye uygulamaya devam edildi. Her ne kadar öjenik Nazi Almanyası ile özdeşleştirilse de Avrupa'nın pek çok ülkesinde de benzer uygulamalara rastlanmaktadır. Örneğin İsveç'te 1975'e dek zorla kısırlaştırma uygulamaları yürürlükte kalmış ve 63.000 kişi zorla kısırlaştırılmıştı. Yine Norveç'te 1934-1976 yılları arasında yaklaşık 41.000 kişi zorla kısırlaştırılmışlardı. Bakınız: Calum MacKellar, Christopher Bechtel, **The Ethics of The New Eugenics**, Berghahn Books (2014), s. 22-23.; Gunnar Broberg, Nils Roll-Hansen, **Eugenics and the Welfare State: Norway, Sweden, Denmark, and Finland**, Michigan State University Press (2005), s. 108.

bağımlısı olması ve onların bu maddeleri kullanmasında yasa dışı bir durumun bulunmaması, genç kızların küçük yaşlarda hamile kalması ve çoğunlukla da çocuklarını aldırması, pek çok gencin ruhi ve ahlâkî bunalımda olması gibi sebeplerle -ekonomik ve özgürlükler açısından üst seviyede bir yaşam standardına sahip olmalarına rağmen- söz konusu ülkelerde çok yüksek oranda intihar olayları yaşanmaktadır.⁹⁸

Dini inancı gereksiz gören kimi kişiler tarafından eski Yunan düşünürlerinin ahlâk anlayışlarının örnek gösterildiği ve bu kişilerin ilâhî bir bildirim olmaksızın ahlâkî ilkelere sahip olduklarının iddia edildiği de görülür. Ancak bu konuda yani söz konusu filozofların vahye dayalı bir din ya da örneğin kendilerinden önceki bir peygamberden etkilenmiş olup olmadıkları noktasında bir delil bulunmamaktadır. İslâm inançları açısından yaratılan ilk insan ile birlikte insanlara doğruyu göstermek üzere çeşitli sayfalar (suhuf) ile kitapların verilmiş olduğuna, yani Allah ile insan arasındaki ilâhî bağın vahiy ile kurulduğuna inanılmaktadır. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda İslâm düşüncesi açısından insanlığın

98 “Hollanda’da bir yıl içinde 1500 dolayında kişi intihar ederek kendi yaşamına son verdi. İntihar edenlerin büyük çoğunluğunu 30 yaş grubundaki kişiler oluşturdu.” Kaynak: <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/170906.asp>; “İntiharlar ve intihar girişimleri özellikle genç nüfusta daha çok görülmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO), dünyada her 40 saniyede bir intiharın, her 3 saniyede ise bir intihar girişiminin gerçekleştiğini, son 45 yılda intiharların yüzde 60 civarında arttığını ve intiharın tüm dünyada ilk 10 ölüm nedeni arasında yer aldığını bildirmektedir. Bu verilere göre her gün 3 bin kişi intihar etmekte, her 30 saniyede bir kişi hayatına son vermektedir. Tüm ölümlerin yaklaşık yüzde 1’i intihar girişimleri sonucu gerçekleşmektedir.” Kaynak: <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/458799.asp>.

yazılı ve sözlü bilgeliğinin eski Yunan kültürüne dayandırılması söz konusu değildir. Onlardan çok önceleri de insanlık için doğru olan insanî ve ahlâkî ilkelerin vahiy yoluyla bildirilmiş olduğu kabul edilir.

Bazı antik dönem filozoflarının ahlâki bir hayat idealinde bulunduğu gerçek olmakla birlikte bu ideallerin pratik hayata yani insanların geneline yansımaları pek mümkün olmamış ve bu idealler daha ziyade teorik düzeyde kalmıştır. Zira antik dönemdeki uygarlıkların hemen hepsinde insan tabiatı ve ahlâki yapısına uygunsuz pek çok aşırılığın var olduğu bilinmektedir. Zengin ve soyluların her defasında haklı olduğu, köleleştirilen başka milletlerden insanların zulüm ve işkencelere maruz bırakıldıkları, aşırı muhtaç insanlar varken seçkinler sınıfının zevk ve sefa içinde yaşadığı, cinsel sapkınlıkların, ihtiras ve katliamların kol gezdiği hatta köleleştirilmiş insanların zevk için arenalarda aslanlara parçalatıldığı toplumların sahip olduğu bunca çarpıklığa rağmen dine ihtiyaç duymadan da ahlâklı olunabileceği savunulurken örnek olarak gösterilmeleri de kayda değer değildir.

Faydacı ve Hazcı Ahlâk Anlayışı

Dünyayla ilişkisinin özünü en büyük şahsi mutluluğun teşkil ettiğini düşünen bir kişi, ailesi, toplumu, devleti, insanlık veya Allah'ın iradesinin ifası için yaşamının ahlâklı olduğunu ne kadar söylerse söylesin ve ustalıkla böyle yaşıyormuş gibi yapıp insanları ne kadar kandırırsa kandırsın, onun davranışının ardındaki hakiki neden, asla şahsi mutluluğundan başka bir şey olmayacaktır.⁹⁹

Bilindiği gibi ahlâkî davranışlara faydacılık açısından bakan ve insanlara faydalı olduğu kabul edilen ya da onları mutlu eden hâl ve davranışların ahlâkî davranışlar olarak kabul gördüğü yaklaşımlar bulunmaktadır. Ancak insanı nelerin mutlu ettiğinin ya da edeceğinin kişiden kişiye göre değişkenlik göstereceğinde şüphe yoktur. Bir insanı mutlu edecek olan şeyin diğer birini mutsuz etmeyeceğinin garantisi de yoktur.

Bireysel refahın sağlanıp korunması ve mutluluğun maksimize edilmesi düşüncesinin Antik Yunan dönemine kadar dayandığı kabul edilir. Epiküros'tan (341-271) türetilen bir terim olarak Epikürcülük anlayışının, acı ve

⁹⁹ Tolstoy, **Din Nedir**, s. 88.

ızdırabın en aza, mutlu ve müreffeh bir hayatın ise en yükseğe çıkarıldığı bir öğretiye dayandığı görülmektedir. Hazzın en yüksek iyi olarak kabul edildiği öğretiye ‘Hedonizm’ yani ‘Haz Felsefesi’ denilmektedir. Epikürcülüğün tedbir ve ihtiyatla şekillenen bir hedonizm anlayışına dayandığı söylenebilir.¹⁰⁰

Faydacılık anlayışında doğada haz ve acı gibi iki temel gücün egemenliğinin konu edinildiği ve tüm insanların hazzı arzuladığı inancından hareketle hazzın aranarak peşinden gidilmesi gerektiği ve herhangi bir eylemin yalnızca mutluluğu arttırıp arttırmadığına bakılarak iyi ya da kötü olarak değerlendirilebileceği anlaşılmaktadır.¹⁰¹ Yine faydacılığın, mutsuzluğun nedeni olarak insan üzerinde eklenilen din ve benzeri inançları gördüğü, bu sebeple de insanın doğal halinin açığa çıkartılmasını hedeflediği ifade edilir.¹⁰² Dünyevî saadetin, bireysel haz ve zevklerin ön plana çıktığı faydacı yaklaşımda, yapılan fiillerin sonuçları üzerinde durulmakta ve bu sonuçların bize veya mümkün olan en fazla kişiye fayda sağlayıp sağlamadığına bakılmaktadır. Bu anlayıştan hareketle oluşturdukları felsefeleri ise bir eylem ne kadar çok insan için mutluluk sağlarsa o oranda iyi olur şeklinde formüle edilmektedir. Faydacı ahlâk anlayışını savunanların başında gelen İngiliz düşünür ve siyasetçi John Stuart Mill’in fayda ilkesini şu şekilde açıkladığı görülmektedir:

100 Gunnar Skirbekk-Nils Gilje, **Antik Yunan’dan Modern Döneme Felsefe Tarihi**, çev: Emrah Akbaş-Şule Mutlu, Kesit Yayınları, İstanbul (2006), s. 127.

101 Ahmet Cevizci, ‘Yarar İlkesi’, **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, İstanbul (2002).

102 Ahmet Cevizci, **Etîğe Giriş**, Paradigma Yayınları, İstanbul (2002), s. 201.

Fayda ya da en büyük mutluluk ilkesini ahlâkın temeli olarak kabul eden görüş, hareketlerimizi, bize vermekte olduğu mutluluk oranında iyi sayarken mutluluğun zıttı olan şeylere sebep oldukları oranda ise kötü görür. Mutluluktan haz yahut ızdırabın yokluğu kastedilmektedir... Yalnızca haz, ızdırabın yokluğu, arzuya değer biricik gayedir.¹⁰³

Mill'in faydacılık anlayışının mümkün olan en iyinin yapılması ve toplumun huzur ve refahı için uygun olan davranışlarda bulunulmasına dayandığı, mümkün olduğunca ızdıraptan azade, gerek nitelik gerekse nicelik bakımından zevk açısından mümkün olduğu kadar zengin bir hayatın arandığı görülmektedir. Bu sebeple fayda insan hareketlerinin amacı olduğu için aynı zamanda zorunlu olarak ahlâkın da temel ölçütü olmaktadır. Ahlâk ise bir takım hareket ve kurallardan oluşmaktadır ki bunlara uyulduğu takdirde mümkün olduğunca bütün insanlığa zevk açısından zengin bir hayat sağlanabilir.¹⁰⁴

Faydacılığın ahlâk dışı ya da din dışı bir anlayış olduğunu söylemiyoruz. Zâten Mill de bunun öyle olmadığını açıkça ifade etmektedir. Hatta o, eğer Allah'ın her şeyden ziyade kullarının mutluluğunu istediğine ve onların bu mutluluğa göre yaratılmış olduklarına inanılıyorsa, faydacılığın en dini sayılan mezheplerden daha derin bir şekilde dindar bir öğreti olduğunu söylüyor-
du.¹⁰⁵ Ancak faydacı ahlâk anlayışında pek çok insanın

103 John Stuart Mill, **Utilitarianism**, The Works of John Stuart Mill III, George Routledge&Sons, London (1895), s. 13.

104 John Stuart Mill, **Utilitarianism**, s. 22.

105 John Stuart Mill, **Utilitarianism**, s. 39-40.

kendi faydasına olan bir şeyle kendi dışındakilerin faydasına olabilecek bir şey arasında kaldığında, kendi menfaatini öne çıkarmaması için geçerli rasyonel bir temel oluşturulamamaktadır. “İyi olmak için iyilik yapılması” erdemli bir davranış olarak kabul edilebilir. Ancak insanın fedakârlık yapabilme ve gerektiğinde kendi aleyhine dahi olsa hakkı ve adâleti sağlayabilme istencinin din dışında yeterince motive edilebilmesi mümkün gözükmemektedir.

Yine genellikle ahlâkın insan davranışlarındaki iyilikler ya da kötülükler ile ilgilenen bir çalışma olduğu düşünülmüş ancak bunun yerine ahlâkın iyi olan şeyler hakkındaki genel bir araştırma olarak görülmesi gerektiği yönünde yaklaşımlarda da bulunulmuştur.¹⁰⁶ Bunun en büyük nedeni ise iyinin nasıl tarif edilmesi ya da tam olarak iyiliğin ne olduğu sorularına cevap aranmasının gerekliliğidir. Bu soruların cevapsız kalması durumunda iyi ve kötü davranışların birbirinden ayırt edilmesi mümkün olmadığı gibi nelerin iyilik olarak görülebileceğinin ortaya konulabilmesi de mümkün olmamaktadır. Ancak iyi kavramının tanımının yapılmasının kolay olmadığı, bu soruya milyonlarca cevap verilmesinin kaçınılmaz olduğu, bu sebeple iyinin tarif edilemez olarak tanımlandığı yaklaşımlar da vardır.¹⁰⁷ İyinin ne olduğunun tarifi yapılsın ya da yapılamasın buradaki esas noktayı kişilere ve toplumlara göre değişkenlik gösterebilecek bir iyilik ya da kötülük anlayışının varlığı oluşturmaktadır.

106 George Edward Moore, **Principia Ethica**, ed: Thomas Baldwin, Cambridge University Press, Cambridge (2008), s. 53-54.

107 George Edward Moore, **Principia Ethica**, s. 54-56.

Bu da dinden bağımsız bir şekilde insanlar tarafından ortaya konulmaya çalışılacak iyi ve kötü kavramlarının evrensel ve tatmin edici olabilmesinin imkânsız olduğunu göstermektedir.

Aydınlanma olarak kabul edilen dönemde İngiliz hukukçu Jeremy Bentham ve John Stuart Mill gibi düşünürler tarafından temsil edilen liberal ve faydacı yaklaşımlar ile Claude-Adrien Helvétius tarafından birey ve zevkin önceliğine yapılan vurgular dikkate alındığında insana mutluluk verecek fiillerin mutlak mânada ahlâkî olacağı düşünülmesi kaçınılmaz olarak pek çok problemi beraberinde getirecektir. Bireysel zevkler ile en yüksek fayda ve mutluluğa ulaşmadan hareketle, insanlık için ortak bir ahlâkın oluşturulması mümkün gözükmemektedir. Faydacılığın her zaman adâlet ile örtüşeceğinin beklenmesi doğru değildir. Herhangi bir durumda örneğin fâili bilinmeyen ya da bulunamayan ancak toplumun bu yüzden karıştığı bir olayda otoriteler tarafından masum bir insanın suçlanarak mahkûm edilmesi o toplum açısından en yüksek faydayı sağlıyor olabilir. Bu gibi bir durumda hiç suçu olmamasına rağmen hüküm giyen kişiye yönelik davranışın ahlâkî ve doğru kabul edilmesi gerekecektir. Oysa böyle bir tutum ahlâkî olmadığı gibi, onun, insanlık ve adâletle örtüşmesi de mümkün değildir. Yine bir toplum içinde kölelik gibi bir müessesenin olması ve Allah huzurunda eşit olan insanların bir kısmının sosyal konumları itibarıyla haksız yere köleleştirilmeleri, söz konusu toplum için en yüksek mutluluk ve faydayı sağlıyor olabilir. Ancak bunun da faydalı görünmesinden

dolayı ahlâkî ya da insanî olduğunun söylenmesi mümkün değildir. Eski uygarlıkların bir kısmının çeşitli pagan inançlarına sahip oldukları ve çeşitli isteklerde bulunmak üzere çok tanrılı bir inanç oluşturdukları, bazen de bu tanrıların öfkelenişini düşünerek onlara çeşitli hediyeler ve kurbanlar sundukları bilinmektedir. Örneğin tanrıların öfkelenmelerine inandıkları zamanlarda tanrıları yatıştırmak üzere genç bir kızın katledilerek söz konusu tanrılara kurban olarak sunulduğunu düşünelim. Bu şekilde bir davranış o toplum ve insanların tanrılarla olan ilişkileri için faydalı ve mutluluk verici olabilir. Ancak bu gibi inanç ve davranışlar sağlıklı bir akıl ve ahlâkî değerler açısından kabul edilebilir değildir. Örnekler çoğaltılabilir. Ancak burada vurgulanmak istenen ahlâkın en yüksek fayda ve mutluluğa indirgenemeyeceği çünkü söz konusu kavramların toplumlara ve çağlara göre değişiklik göstereceğidir. Bu sebeple insanlık için ideal olan evrensel ahlâkî ilkelerin ilâhî bir bildirimle ortaya konulması kaçınılmazdır. Çünkü ilâhî bildirim garantisi olmadan hiçbir ahlâkî ilkenin evrenselliğinden söz etmek mümkün değildir.

Bununla birlikte pek çok insan fanatizmin etkisinde kalarak ve örneğin mensubu bulunduğu ırkın yüceliği ve eşsizliği inancından hareketle başka ırklara ve milletlere karşı önyargılı ve düşmanca bir tavır içine girebilmektedirler. Bir milletin dünyevî anlamda refâh ve selâmeti için gerekli olduğuna inanılan bir inanç veya uygulamanın her zaman için evrensel açıdan da uygun olduğunun beklenmesi mümkün değildir. Örneğin I. Dünya Savaşı'ndaki

mağlubiyeti sebebiyle ekonomik ve sosyal açıdan ciddi sınıktılar içine giren Almanya'nın eski günlerdeki büyüklüğüne kavuşması arzusundan hareket eden Adolf Hitler ve yandaşlarının bu hayallerini gerçekleştirebilmeleri için 'saf' Alman ırkının Yahudiler, Slavlar ve Çingeneler gibi öteki "düşük" ırklardan temizlenmesi gerektiğine inanıp onbinlerce insanın ölümüne sebep olmaları¹⁰⁸ ya da daha sağlıklı bir toplum hedefiyle sakatların da yok edilmesi gerektiğine inanmalarının ve bu inançlarının mensubu buldukları toplum açısından çok faydalı olduğunu düşünmelerinin dinî ve ahlâkî açıdan kabul edilebilir bir tarafının olamayacağı açıktır. Oysa muhtemelen bu insanlar kendi değerlerine göre doğru ve faydalı bir iş yaptıkları düşüncesindeydiler. Görüldüğü gibi totaliter denilebilecek yönetimlerde ahlâki olmayan pek çok davranış, 'görev' duygusu başlığı altında insanlara öğretilir ve uygulanabilir. Görev duygusundan hareketle pek çok cinayet işlenebilir, haksız kazanç elde edilebilir, yandaşlar ve yakınlar kayırılabilir ve adaletsiz pek çok uygulama yapılabilir. Ancak Allah'a gerektiği gibi inanan biri, kendinin, toplumunun ya da emri altında olduğu yönetim ve kişilerin değil Allah'ın buyruklarını dikkate alarak ahlâki ve ahlâk dışı olan arasındaki ayrımı gözetir. Gözetmediği takdirde ise Allah inancına aykırı davranmış olur.

Çağdaş antropologların insanların sahip oldukları kültürel farklılıklar konusunda çok çarpıcı yaklaşımlarda buldukları görülür. Bu kültürel farklılıklar aynı zamanda ahlâkî göreceliğin varlığını da ortaya çıkarmaktadır.

108 Oral Sander, *Siyasî Tarih (1918-1994)*, İmge Kitabevi, Ankara (2002), s. 45.

Söz konusu göreceliği ise metafizik ve antropolojik olmak üzere iki tip görecelik başlığı altında değerlendirilenler olmuştur. Bu göreceliğin bilişsel ve ahlâkî olarak iki alana uygulandığı kabul edilerek şu şekilde bir yaklaşımda bulunulur:

Bilişsel alanda, metafizik görecelik, bir değil kendi aralarında tutarsız birden fazla gerçek olduğunu savunmaktan ibarettir. Yine aynı alanda antropik görecelik, insanî varlıkların, evren konusunda, kültürlerine ve deneyimlerine uygun olarak, birbirinden kesin olarak farklı ve kendi aralarında tutarsız tasarımlara ulaşabildiğini savunmaktan ibarettir... Ahlâk alanında, metafizik görecelik, bir değil kendi aralarında tutarsız birden fazla iyi olduğunu savunmaktan ibarettir. Yine aynı alanda, antropolojik görecelik, insanî varlıkların, kültürlerine ve deneyimlerine uygun olarak, birbirinden kesin olarak farklı ve kendi aralarında tutarsız iyi kavramlarına ulaşabildiğini savunmaktan ibarettir.¹⁰⁹

Bazı kimselerin doğaya referanslar temelinde oluşan evrensel bir ahlâkın varlığı fikrini savunduğu görülür. Ancak pek çok araştırmacı tarafından da ifade edildiği gibi esasen ahlâk ile doğa arasında paralellik kurmak kolay olmadığı gibi çoğu zaman bu ikisinin iki karşıt kutbu oluşturduğu bile düşünülmüştür. Bu sebeple ahlâkın doğal temellerinin konu edinilmesi doğaya karşı kurulan bir şeyin doğaya dayandırılmayacak olmasından dolayı anlamsız olmaktadır. Bir gerçeklik düzlemi olarak doğadan hareketle sadece ‘olan’ın betimlenebileceği ancak ahlâkın değerler

109 Dan Sperber, ‘Ahlâkî Göreceliğe İlişkin Antropolojik Notlar’, Jean-Pierre Changeux, **Etiğin Doğal Temelleri**, çev: Nermin Acar, Doruk Yayıncılık, Ankara (2002), s. 290.

koymak suretiyle kuralcı olduğu ve ‘yapılması gerekeni’ yani ‘olmalıy’ söylediği ifade edilir. Bundan da ahlâkın doğa dışında başka bir şeye dayanması ve tartışmasız bir otoriteye olan ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu otoriteye ise ilâhî irâdenin otoritesi ya da aklın otoritesi örnek olarak gösterilirken, doğanın kendi başına kuralcı olamayacağına dikkat çekilir.¹¹⁰ Aklın otoritesi ise gelenek ve kültürlerle gelen yanlış anlayışların önüne geçmeye yetecek güçte değildir. Dolayısıyla ahlâkın Allah’ın otoritesi dışında bir şeye dayandırılması mümkün değildir.

Ahlâkın modern toplumsal yapının farklılaşması ve endüstrileşme süreçleri tarafından dönüştürülmesi sonucunda giderek daha da sorunlu bir hale geldiği ve belli ahlâk kültürü biçimlerinin yok oluşunun ahlâkî soruların yanıtlanmalarını imkânsızlaştırmakla kalmayarak sorulabilmelerini dahi zorlaştırdığını, ahlâk felsefesi ve felsefe tarihi araştırmacılarından Alasdair Chalmers MacIntyre’nin şu sözlerinden anlamak mümkündür:

Aydınlanma’nın umduğu gibi bir zamanlar dinin yanıtladığı Tanrı ve ölümsüzlük, özgürlük ve ahlâk hakkındaki büyük sorunların şimdi yeni bir dünyevî, estetik yanıtlar dizisine kavuşması söz konusu değildir. Söz konusu olan, bu soruların artık giderek sorulmaz olmasıdır; insanların varoluşa dair kapsamlı bir yorumdan mahrum kalmalarıdır. Modern toplumda insanlar herhangi bir etkin anlamda tanrıtanımsız (ateist) ya da insancı (hümanist) olmaktan uzaktır; sadece tanrıtanırcı değildirler.¹¹¹

110 Marc Kirsch, ‘Giriş’, Jean-Pierre Changeux, **Etiğin Doğal Temelleri**, s. 13-15.

111 Georg Stauth-Bryan Turner, **Nietzsche’nin Dansı**, çev: Mehmet Küçük, Bilim ve Sanat, Ankara (2005), s. 83.

Dinden Bağımsız Ahlâk Anlayışının Sonuçları: Nietzsche Örneği

Ahlâkî ilkelerin ilâhî bildirimden yani dini kökenden bağımsız kılınması halinde nasıl bir ahlâk anlayışının ortaya çıkabileceği ile ilgili en meşhur örneklerden birini Alman filozof Friedrich Nietzsche’de (1844-1900) görülen ahlâk anlayışının oluşturduğu söylenebilir. Nietzsche’nin insanları sürü insanı ve üst insan olarak ayırarak bu insanların ahlâk anlayışlarını da ‘köle ahlâkı’ ile ‘efendi ahlâkı’ olarak tanımladığı görülmektedir. Nietzsche aynı zamanda ‘nihilizm’ (hiççilik) olarak bilinen anlayışın, özellikle metafiziksel ve etik nihilizmin, düşünce tarihindeki en büyük teorisyonu olarak kabul edilir. Genel bir psikolojik ya da felsefî hal olarak nihilizm, “her türlü ahlâkî, dinî, siyasî, ve toplumsal değerden yoksun olma, varlık/yokluk, gerçeklik/gerçek dışılık, doğru/yanlış, bilgi/kanaat türünden tüm ayrımları yadsıma durumunun ve tavrının ifadesi”¹¹² olarak tarif edilir. Allah’tan dolayısıyla dinden ve âhiret inancından soyutlanmış bir ahlâk tasavvurunun var olmasının zorunlu görülmediği ‘nihilizm’ anlayışı dikkate alındığında, ahlâklı olunması

112 Ahmet Cevizci, ‘Nihilizm’, **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, İstanbul, (2002).

gerektiğinin rasyonel ve doğal bir temele dayandığının iddia edilmesi de güçleşmektedir.

Nietzsche'nin genellikle dinsiz ve ateist bir filozof olarak kabul edildiği bilirse de, onun dinsiz, ateist ve nihilist tutumunun katı bir tavırda olmadığı ve onun daha çok yüzyıllardır donuk olan teist ve metafizik düşüncelere saldıran ancak içten içe faal olan mistik bir Mutlak Varlık özleminde olduğu, yani dinler tarafından anlatılan Allah dışında bir Allah'a inanma isteğinde olduğu şeklinde bir takım değerlendirmeler yapılmıştır. Bu sebeple olsa gerek Muhammed İkbâl'in Nietzsche için: "kalbi mümin, beyni kâfir" dediği aktarılmaktadır.¹¹³ Ancak Nietzsche'nin Allah inancındaki gerçek tutumu ya da arzusunun ne olduğu tartışmaları bir yana, onun Allah'a ve dolayısıyla da dinlere dayandırılan ahlâksal davranışlara karşı saldırgan ve aşağılayıcı tutumunun son derece net olduğu söylenebilir. Nietzsche dinlere dayalı ahlâk anlayışını "sürü ahlâkı" olarak tanımlıyor ve Avrupa insanının içinde bulunduğu inandığı durumu şu sözleri ile ifade etmeye çalışıyordu:

...Besbelli Avrupa'da 'iyinin ve kötünün' ne oldukları bilinmemektedir. Eğer ben şöyle söylersem, kulağa sert olmadığı halde sert gelecektir: Burada bilindiği sanılan ve insanın övmesiyle ve yermesiyle kendini teb-cil ettiği (yücelttiği) ve sadece tasvip ettiği (uygun bulunduğu) şey sürü hayvanı insanının insiyakıdır (içgüdü). Avrupa'da ahlâk sürü hayvanı ahlâkıdır. Yani diğerlerinin, onun yanında mümkün olduğu ve mevcudiyetini

113 Senail Özkan, *Nietzsche, Kaplan Sırtında Felsefe*, Ötüken Neşriyat, İstanbul (2004), s. 47-48.

sürdürdüğü bir tür ahlâktır. Ama iki bin yıldan beri Avrupa’da bir sürü hayvanı dini ile sürü hayvanının bütün insiyakının zafere ulaşmasının girişimi esaslı bir tarzda yapılmıştır.¹¹⁴

Nietzsche, ahlâkî fenomenlerin olmadığını şu sözleri ile dile getiriyordu: “Benim ana ilkem: Ahlâkî fenomenler yoktur, bu fenomenlerin tersine yalnızca bir ahlâkî yorum mevcuttur. Bu yorumun kendisi ahlâk dışı kökenlidir...”¹¹⁵ Nietzsche’nin ahlâkçılığın gelişiminde gündelik dünya ile maddî gereksinimlerin oynadığı rolün önemine vurgu yaptığı görülmektedir. Bu konuda şu şekilde bir yaklaşımda bulunur:

..Bu küçük şeyler; -beslenme, yer, iklim, dinlenme, bencilliğin tüm safsatacı kuralları- şimdiye kadar önemli sayılan her şeyden kat be kat önemlidir. İşte tam burada başlamak zorundayız yeniden öğrenmeye. İnsanlığın bugüne kadar üzerinde ciddiyetle düşünüp durduğu şeyler gerçek bile değildir, kuruntudur yalnızca. Daha sert deyimiyle hasta, en derin anlamda zararlı doğaların kötü içgüdülerinden kaynaklanan yalanlardır tüm “Allah”, “ruh”, “erdem”, “günah”, “öte dünya”, “hakikat”, “dışsal yaşam” kavramları.¹¹⁶

Nietzsche’nin tam anlamıyla mutlak mânada ahlâkî yok sayan bir filozof olduğunu söylemiyoruz. Onun ahlâk anlayışının tam olarak ne olduğunun belirlenmesi kolay değildir. O bir yandan Hıristiyanlığın ahlâk

114 Friedrich Nietzsche, **Aforizmalar**, çev: Sedat Umran, Birey Yayıncılık, İstanbul (2000), s. 209.

115 Friedrich Nietzsche, **Güç İstenci**, çev: Sedat Umran, Birey Yayıncılık, İstanbul (2002), s. 258.

116 Georg Stauth-Bryan S. Turner, **Nietzsche’nin Dansı**, s. 172-173.

anlayışını şiddetle eleştirerek reddetme yoluna giderken, diğer yandan tam anlamıyla ahlâk dışı bir düşünce sistemi ortaya koymuş değildir. Ancak o, mevcut ahlâk anlayışlarının özellikle dinler tarafından ortaya konulan ahlâkın tam anlamıyla sürü psikolojisinden kaynaklanan, gereksiz bir acıma ve merhamet duygusuna dayalı olduğunu söylüyordu. İşte tam da bu nokta dine ve âhîret inancına dayandırılmayan ahlâk anlayışının ne gibi sonuçlar doğurabileceğinin ortaya konulması açısından dikkate değerdir. Nietzsche, insanların doğalarında mevcut olduğunu savunduğu bir ‘güç istenci’ ile hareket ettiklerini ve bunun aynı şekilde doğada da gözlemlendiğini ifade ediyordu.

Nietzsche, **The Will to Power** (Güç İstenci) isimli çalışmasında insan bedeninin mükemmelleşerek rekabetçi yönünün açığa çıkmasına vurgu yapıyordu. O, insanlarda bulunduğunu söylediği güç istencinin tüm organizmalar üzerinde tahakküm kurarak onları denetim altına alma yönünde evrensel bir itkiye sahip olduğuna inanıyordu:

‘Güç İstenci’ni gücü açığa vurmaya duyulan doyurulamaz bir arzu olarak; ya da iktidarın yaratıcı bir içgüdü olarak uygulanması ve kullanılması olarak tanımlıyorum. Çaresi yok, tüm hareketler, tüm ‘görünümler’, tüm ‘yasalar’ bir içsel görüngünün belirtileri olarak anlaşılmalı ve insan örneksemesi bu amaçla kullanılmalı. Bir hayvanın tüm içgüdülerinin kökenini iktidar istencinde bulmak olanaklı; organik hayatın tüm işlevlerinin kökenini bu kaynaktan bulmak da öyle!¹⁷

117 Friedrich Nietzsche, **Güç İstenci**, s. 309-310.

Nietzsche'nin dini yalnızca ortaklaşa bir yanılsama olarak değil aynı zamanda ortaklaşa bir hastalık olarak eleştirmeye çalıştığı düşünülmüştür.¹¹⁸ O, özellikle Hıristiyanlığın temel kaynaklarının yanılsatıcı ya da gölge görüngüler olduğunu, Hıristiyanlığın ve bu dinin ahlâk felsefesinin ise hayalî bir düzlemde var olduğunu savunuyordu. Bu sebeple ona göre Hıristiyanlığın, gerçek ahlâkî seçimlerin gündelik dünyasında gerçek bir zemini bulunmamaktaydı.¹¹⁹ Bu konudaki yaklaşımını, şu sözleri ile ifade eder:

Ne ahlâk, ne din, Hıristiyanlık içindeki biçimleriyle, gerçekliğin herhangi bir noktasıyla ilintilidir. Başka bir şey değil, yalnızca hayali nedenler (Tanrı, ruh, ego, tin, özgür istenç ya da özgür olmayan istenç). Yalnızca ve yalnızca hayali sonuçlar (günah, kefâret, inâyet, ceza, günahların bağışlanması). Hayali varlıklar (Tanrı, tinner, ruhlar) arasındaki hengâmeli bir gidiş geliş: Hayali bir doğa bilimi (insanmerkezci, doğal nedenler kavramından büsbütün yoksun) hayali bir ruh bilim (sadece kendini yanlış anlama, hoşnutluk verici ya da rahatsızlık verici genel duyguların yorumu örneğinin dinsel-ahlâksal sapkınlıkların simge diliyle yorumlanması, pişmanlık, vicdanın sızlaması, şeytanın ayartması, Tanrı'nın yakınlığı); hayali bir ereksellik (Tanrı'nın krallığı, kıyamet, ebedî yaşam).¹²⁰

Nietzsche'ye göre insanların yapmış olduklarından pişman olmalarının bir anlamı yoktur. Ona göre pişmanlık

118 Georg Stauth-Bryan S. Turner, **Nietzsche'nin Dansı**, s. 128.

119 Georg Stauth-Bryan S. Turner, **Nietzsche'nin Dansı**, s. 167.

120 Friedrich Nietzsche, **Deccal, Hıristiyanlığa Lanet**, çev: Oruç Aruoba, Hil Yayın, İstanbul (2001), s. 26-27.

bir köpeğin taşı ısırması gibi bir şeydir. Kendi ifadesiyle budalalıktır.¹²¹ Nietzsche bu gibi duygu ve düşüncelerin yani pişmanlık, gereksiz bir acıma ve merhamet duygularının ortadan kalkabilmesi için Allah'ın öldürülmesi gerektiğinin farkındadır. Bu sebeple olsa gerek o, “Tanrı'nın ölümünü, nefsimiz üzerinde boyuna kazandığımız büyük bir ferâgat ve zafer haline getirmezsek, bu kaybı pahalıya öderiz”¹²² diyor ve Allah düşüncesinin tam anlamıyla ortadan kaldırılmaması halinde bunun insanların ahlâkî ve sosyal davranışlarındaki pasiflik ve pişmanlıklarının devamını sağlayacağına inanıyordu. Onun insandaki Allah düşüncesinin gücünün farkında olduğu ve bu sebeple dinler tarafından ortaya konulan inanç ve ahlâkî yaptırımların sultasından kurtulabilmenin yegâne yolu olarak bu düşünceden mutlak manada kurtulması gerektiğine inandığı görülmektedir. “Nietzsche'ye göre Allah'ın öldüğü bir dünyadaki ahlâk tartışmasında, ön kabuller ve sorgulanmaksızın kabul edilen başvuru kaynakları olamazdı. Nietzsche'nin meydan okuması, Allah'a duyulan gereksinimden ve Allah'ın geride bıraktığı gediği doldurma gereksiniminden kurtulmayı sağlamaya yönelikti.”¹²³ Onun şu sözleri bu konudaki yaklaşımını ifade etmektedir:

Buda'nın ölümünden sonra yüzyıllar boyu bir mağarada onun gölgesini gösterdiler. Korkunç ve dehşet verici bir gölgeydi bu. Tanrı ölmüştür ama insan öyle bir yaratıktır ki, daha binlerce yıl boyunca gölgesi kimi

121 Friedrich Nietzsche, **Seçilmiş Düşünceler**, çev: Samih Tiryakioğlu, Assos Yayınları, İstanbul (1997), s. 138.

122 Friedrich Nietzsche, **Seçilmiş Düşünceler**, s. 110.

123 Georg Stauth-Bryan S. Turner, **Nietzsche'nin Dansı**, s. 94.

mağaralarda belki hâlâ gösterilecektir. Ya biz? Onun gölgesini de yenmek zorunda kalacağız biz.¹²⁴

Esasen Nietzsche, dinin insanlara bildirdiği ahlâk kurallarını tanımamanın insanı nasıl bir hayat ve ahlâk anlayışına sürükleyebileceğinin güzel bir örneğini oluşturmaktadır. Allah'ın varlığının inkâr edilmesi ya da O'ndan bağımsız olan bir din ve ahlâk anlayışı oluşturulmaya çalışılmasının daha önce de ifade edildiği gibi rasyonel bir temele dayanması mümkün gözükmemektedir. Nietzsche, Hıristiyanlığı inkâr ile Allah'ı inkârı eşitlemiştir. Onun için “Tanrı öldü!” demek, “Hıristiyanlığın bildirdiği Tanrı öldü” ve “Hıristiyanlığın ontolojik ahlâk anlayışı öldü” demektir. Şayet bazı kimselerin iddia ettiği gibi ilâhî bildirimden bağımsız olarak insan doğasından bir ahlâk çıkartılabilirse, Nietzsche de insan doğasındaki ‘güç istencinden’ ‘üstün insan ahlâkını’ çıkarmak suretiyle aynı şeyi yapmıştır. Ancak şayet ilâhî bildirimde dayalı bir din yoksa hangi kriter, dini gereksiz gören ancak ahlâki davranışı savunanlar tarafından benimsenen merhamet, iyilik, bağışlama ve benzeri duyguların insandaki ‘güç istencinden’ daha temel olduğu konusunda yeterince ikna edici olabilir? Zira insanı ve davranışlarını sınırlamasını gerektirecek vahiy dışında kayda değer bir yaptırımın olması mümkün değildir. Dinin ve ahiretin varlığının inkâr edilmesi, hayatın içindeki pek çok şeyi anlamsızlaştıracak ve ahlaki değerler başta olmak üzere insan üzerinde sorumluluk oluşturan tüm kavramlar kaçınılmaz olarak hayal mahsulü olarak

124 Friedrich Nietzsche, *Seçilmiş Düşünceler*, s. 85.

algılanacaklardır. Bu durumun Nietzsche'nin şu sözlerinden görülmesi mümkündür:

Metafizik, ahlâk, din, bilim; bu kitapta bunlar yalananın farklı formları olarak mülâhaza edilecek. Onların yardımıyla inanılır hayata... Metafizik, ahlâk, din, bilim. Bunların tümü "hakikati" reddetmek, "hakikat"-ten sanata, yalana kaçmak üzere irâdenin ortaya koyduğu hayal mahsülleridir.¹²⁵

Nietzsche, dinin ve ahlâkın temelini teşkil eden genel formüllerin insanlara nasıl davranmaları gerektiğini söyleyerek bunların bir takım zorunluluklara bağlanmasının akıldışı olduğunu iddia ediyordu. Ona göre bu durum ahlâkın aslî günahıydı. Ona göre insanın bazı eylemleri mutlaka yapması, bazılarında ise içgüdüleri sayesinde kaçınması gerekir. O, bu anlayış yoluyla insanın diğer insanlar ve eşya ile olan ilişkileri belirleyebileceğini söylerken, insanın erdeminin mutluluğunun bir sonucu olduğunu iddia ediyordu.¹²⁶

Hitler'in Nietzsche'nin düşüncelerini önemseydiği ve ahlâk anlayışından etkilendiği bilinmektedir. Hitler'in Yahudilere, Slavlara, Çingenele ve sakatlara yönelik uygulamış olduğu merhametsiz ve insanlık dışı eylemlerin ne gibi sonuçlar doğurduğuna tüm dünya şahitlik etti. Tek başına bu bile Nietzsche ahlâkının ne gibi sonuçlar doğurduğunun anlaşılması için yeterli bir örnek olarak gösterilebilir. Görüldüğü gibi hayatının önemli bir bölümünü ahlâkın kökenini aramaya adanmış ateist düşünür

125 Senail Özkan, *Nietzsche, Kaplan Sırtında Felsefe*, s. 201-202.

126 Friedrich Nietzsche, *Putların Alacakaranlığında*, çev: Yusuf Kaplan, Kültür Yayınları, İstanbul (2008), s. 54-55.

Nietzsche, merhamet gibi ahlâki öğretilerin Yahudiler ve diğer tek Tanrılı dinlerin temsilcileri tarafından başımıza musallat edildiğini söyler. Çünkü ona göre Yahudiler güçsüzlüklerini ahlâk denen öğretilerle dengeleme eğiliminde olmuşlardır. Nietzsche bu yüzden bizim anladığımız ahlâktan tiksiner ve ondan kurtulmamız gerektiğini ifade eder. Ona göre insanın doğasına uygun olan da budur. Nietzsche'nin düşüncelerini acımasız bulmak mümkün, ancak bu görüşlerin Allah olmandan neden yanlış olduğunu göstermek mümkün değildir.

Kur'ân-ı Kerîm âyetleri dünya hayatının geçiciliğine, mülk ve yönetimin yalnız Allah'ın olduğuna, bu sebeple insanların dünyanın geçici hırs ve zevklerine kapılmalarının yanlışlığına vurgu yaparak, kaçınılmaz olan ölüm gerçeğine dikkatleri çeker. Din inkâr edildiğinde ve ahlâkın bir yanılsama olduğu kabul edildiğinde Nietzsche örneğinde görüldüğü gibi zayıflara yaşam hakkı tanımayan güçlü insanların var olması vurgusunun hatalı olduğunu gösterecek bir ölçü yoktur. Bu anlayışa göre zayıf ve âcizlerin içinde buldukları durumlar onların sahip olduklarını iddia ettikleri sürü psikolojisi ve sürü ahlâkından kaynaklanmaktadır. Oysa dinlere göre Allah insanları farklı güç ve kabiliyetlerde yaratmış, güçlünün zayıfı koruyup gözetmesini ve zenginin fakirin ihtiyaçlarına duyarlı olmasını gerekli kılarak herkesi içinde bulunduğu duruma göre imtihana tâbi tutmuştur. Allah, dünyevî mânada insanın faydasına ya da zararına olabilecek bir takım şeylerle insanları sınamadan geçirmektedir. Örneğin zekât ve sadaka gibi bir faaliyetin farz kılınmış olması,

dünyevî mânada insanların para kaybetmeleri dolayısıyla da insana fayda sağlamayan bir davranış olarak görülebilir. Oysa Allah mallarını Allah yolunda harcayan, fakir fukarâyı gözeten insanlara hem dünya hem de âhîrette mükâfat vaat etmiştir.

Konumuz açısından önemli olan, insan doğasının ve genel anlamda doğanın, ilâhî bildirim olmadan insanlar için gerekli bir ahlâkî yapının rasyonel temellerini atmada yeterli olup olmayacağının gösterilmeye çalışılması olduğu için doğal olarak daha çok insanın yetersizlikleri üzerinde durulmuştur. İnsanın nefsânî arzu ve tutkulara yönelerek hiçbir kural tanımayıp alçalması, fazileti esas alarak erdemli bir hayat yaşayabilmesinden daha kolay olduğundan, insanın ilâhî sevke duyduğu ihtiyaca vurgu yapılmak istenmiştir. Esasen insan fitratında güzel davranışların da kökeni vardır. Fakat insanın kendi fayda ve menfaatini başkalarının acıları, fakirlikleri ve ihtiyaçları üzerine çıkartabilecek bencil bir yapıya sahip olduğu da bir gerçektir. İlâhî bildirim olmadan insan fitratındaki güzellikleri tercih edip, yine insan doğasıyla ilgili ‘güç istenciyle’ hareket etmeye karşı -dini inkâr edenlerin yaptığı gibi- rasyonel bir ahlâk teorisi oluşturmak mümkün gözükmemektedir. Şüphesiz Allah insanların iyi ve hayırlı bir fitrat üzerinde yaşam sürmelerini istemektedir. Zâten ilâhî bildirimlerde bulunarak peygamberler göndermesi ve insanı da bu bildirimlere tâbi olacak bir fitratta var etmesi, bu isteğin en büyük delilidir. Ünlü yazar Tolstoy, ahlâk ve din arasındaki ilişkiyi çok güzel ifade eder. Tolstoy’a göre ahlâk dinden bağımsız düşünülemez.

Ahlâk hem dinin, yani insanın dünyayla girdiği ilişkinin bir sonucu, hem de her din, hayatın anlamı sorusunun cevabıdır. Tolstoy'a göre dinin cevabı, hayatın anlamı açıklamasını bazen önceleyen, bazen de izleyen bir ahlâki gerekliliği içerir. Bu sebeple ahlâk, dinin önerdiği yaşayış biçimine dâhildir ve hiçbir anlamda dinden koparılması mümkün değildir.¹²⁷

---

127 Tolstoy, *Din Nedir*, s. 89.

Din Dışı Kişisel Ahlâki Kabul ve Tutumlar

Günlük yaşam içinde karşılaştığımız pek çok olay açık bir gerçek ile yüzleştirmekte bizleri. Pek çok insanın, kuralları din tarafından belirlenmiş ahlâki çerçevenin dışında kendi kabul ve hayat görüşleri doğrultusunda benimsedikleri, çoğu zaman da tutarsız ve çelişkili olabilen bir ahlâk anlayışını geliştirdikleri görülür. Kimi insanlar ‘iyi’, ‘kötü’, ‘güzel’, ‘çirkin’, ‘doğru’ ve ‘yanlış’ gibi temel ahlâki kavramların aslında birer duygusal tepki olduğuna inanırlar. Buna göre söz konusu kavramlardan herhangi biri ile ilgili bir durum için net tavır ve karar vermek mümkün değildir. Çünkü bu anlayışa göre bu kavramlarla alakalı ahlâki bir eylemde önemli olan eylem değil kişinin bu eylem karşısında ne hissettiğidir.

Pek çok insanla tartıştığımızda ‘iyi’, ‘kötü’, ‘güzel’, ‘çirkin’ gibi sınıflamalarını kişisel görüş ve hisleri doğrultusunda yaptığını ve söz konusu durum karşısında evrensel ve rasyonel bir temele dayanma ihtiyacını dahi hissetmediğini görüyorsunuz. Bu kişiler için ahlâki ölçüt kişinin durum karşısındaki hisleridir. “Bu eylemin doğru ya da yanlış olduğuna inanıyorum çünkü bana öyle geliyor” diyen biri için geçerli bir ahlâk anlayışı söz konusu edilemez. İnsan çoğu zaman duygularıyla hareket eden bir varlık olduğu ve duyguları da içinde bulunduğu ruh

hali ve şartlara göre değişkenlik gösterebildiği için kişisel reflekslerden hareketle ahlâki bir kural belirlemek mümkün değildir.

Yine günlük yaşam içindeki eylemlerini içinde bulunduğu sosyal ve psikolojik faktörler ile irtibatlandırarak meşru kılan örneklerin de görülmesi mümkündür. Genel itibariyle kötü bir davranış olarak kabul gören örneğin hırsızlık gibi bir eylemi gerçekleştiren kişi bu eylemi yapma sebebini yetiştiği aile ortamına, ekonomik ve sosyal şartlarına ya da herhangi psikolojik bir etkene dayanarak yaptığı işin ahlâk dışı olmadığını iddia edebilir. Kimisine göre ise eylemler kişilerin genetik yapılarından kaynaklanmaktadır ve yapması gerekenin dışında davranması mümkün değildir. Bu anlayışa göre kişinin içinde bulunduğu şartlar kişiyi kötü durumlara zorlamaktadır. Bazı filmlerdeki kahramanların çok usta bir soyguncu, iyi bir suikastçı ya da çok zeki bir dolandırıcı olduğunu görürsünüz. Bu kişilerin film içindeki eylemleri o denli zekâ dolu ve ustaca tasvir edilir ve geçmişlerinde yaşadıkları bazı dramatik olaylar sebebiyle eylemleri o denli meşrulaştırılır ki izleyici için mutlu son, söz konusu karakterlerin yakalanmadan yaptıklarının yanına kaldığı son haline dönüşür.

Bunların yanında yine kişilerin şahsi hissiyatları üzerinden belirledikleri farklı helal haram ölçülerinin olduğunu görmek de mümkündür. Örneğin zina gibi bir konuda kimi insanlar karşılıklı rıza ya da sevgiye dayalı evlilik dışı cinsel münasebetleri doğal karşılarlar ve hatta bunun yasak olmasının anlamsız olduğunu ileri sürerler.

Yine içki içmede de kimseyi rahatsız etmeden kendi halinde içmenin günah olmayacağını günahsa da bunun mantıksız olduğunun zira bu kişilerin kimseye bir zararlarının dokunmadığının iddia edildiği görülür.

Yine pek çok insan dünya hayatının ışıltısı altında gerek maddi konularda gerekse makam ve mevki gibi isteklerinde egosuna yenik düşmekte, kendi menfaati uğruna gözünü kırpmadan başkalarının haklarını hiçe saymaktadır. Başarı ve kazançları sadece kendi namı hesabına yazarken başarısızlık ve zarar gibi durumları ise kendinden başka herkese yansıtma yoluna giden insanların sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Kendi menfaatini her şeyin önüne geçiren bir insanın ahlâki açıdan makul davranması beklenemez.

Hayatının amaç ve hedefini kişisel haz ve zevklere indirgemiş sayısız insanla karşılaşmanız da mümkündür. Bu anlayıştaki kişiler için ahlâki bir eylem ve davranış söz konusu davranışın ortaya çıkaracağı haz ve zevk ile doğru orantılıdır. Kişisel haz ve zevk anlayışlarının, sınırlandırılması mümkün olmayan farklılık ve çeşitlilikte şeyler ortaya çıkarması mümkündür. Dolayısıyla bu gibi kişilerden de makul bir ahlâki tutum ve çerçeve içinde kalmalarının beklenmesi söz konusu değildir.

Adalet de çok önemli ve hayati bir ölçüdür. Ahlâki değerlere uygun olabilmesi için herkese adil bir şekilde uygulanması gerekir. Dini kriterlerin dışında belirlenmeye çalışıldığında herkesin yakınına kayırdığı, zengin ve güçlülerin her zaman haklı çıktığı, zayıf ve çaresizin ezildiği bir adalet anlayışının gelişmesi kaçınılmaz

olacaktır. Oysa dini değerlere göre geliştirilecek bir adalet anlayışında kişi kendi yakınları aleyhine dahi olsa adaletten sapmayacak ve mevcut durumu çeşitli çıkarlar doğrultusunda bozmayacaktır.

Meseleyi şahsi boyuttan çıkarıp toplumsal açıdan ele aldığımızda da durumun hassasiyeti pekişmektedir. Dini açıdan ahlâki eylem ve davranışlar gerçekleştirilirken dinin temel prensiplerinden olan, hak, hukuk, adalet, yardımlaşma, paylaşma ve sosyal duyarlılık gibi değerlerin göz önünde bulundurulması ve bu esaslar dikkate alınarak davranılması gerekir. Ancak ne yazık ki insanlık tarihi bu değerlere aykırı sayısız örnek ile doludur. Binlerce yıldır insanlar dünyevi, milli ve “dini” çıkarlar uğruna birbirlerini katletmekte, Allah’ın vermiş olduğu en doğal hak olan insanca ve özgür bir biçimde yaşama hakkı gasp edilmektedir. Günümüz Batı dünyasının içinde bulunduğu sosyal, ekonomik ve bilimsel gelişmişliğin arkasında geri bırakılmış, yüzlerce yıl sömürülmüş, insanlık dışı muamelelere maruz bırakılmış milletler, devletler bulunmaktadır. Dünya zenginliğinin dünyadaki insan sayısına oranla oldukça az sayıda kişinin elinde toplanmış olması ve insanların oldukça önemli bir kısmının zaruri insani ihtiyaçlarını dahi karşılamaktan mahrum kaldıkları, ten renkleri, dilleri ya da ırklarına göre ötekileştirildikleri, toplu halde katledildikleri bir dünyada, kişilerin ya da milletlerin menfaati gözetilerek belirlenmiş ahlâki değerlerin insaniliğinden söz etmek mümkün değildir.

Örnekleri çoğaltmak mümkündür ancak özetle ifade etmek gerekirse eylemler karşısındaki kişisel ve duygusal

tepkiler kişiden kişiye göre değişkenlik göstermeye müsait durumlardır. Dolayısıyla önemli olan kişiler için neyin iyi olup olmadığı değil gerçekte neyin iyi olup olmadığıdır. Bu yüzden kişisel ahlâki kabul ve tutumlar esas alınarak rasyonel ve tutarlı bir ahlâki resmin ortaya çıkması mümkün değildir. Geçerli ve evrensel bir ahlâki sistemin hayata geçirilebilmesi için değişmezlik ilkesi esastır. Bu değişmezliği sağlayan ise ilâhî buyruklardır.

Dini açıdan ahlâki olan, kişilerin ya da milletlerin şahsi menfaat, zevk ve arzularının çok üstünde, Allah'ın razı olacağı tutum ve davranışlardır. Dolayısıyla dinin belirlediği kurallar herkes için kabul edilebilir, adil ve evrensel kurallardır. Kişilere, kişilerin şahsi duygu ve düşüncelerine dayanmadığı gibi içinde buldukları kültürel, sosyal, psikolojik ya da ekonomik durumları ile de alakalı değildir. Dini belirlenimde esas olan doğru ve iyinin ne olduğudur. Dolayısıyla doğru kişiden kişiye göre değişkenlik göstermez. Diğerinde ise doğrunun ne olduğu değil “benim doğrum budur” “arzu ettiğim olmasını istediğim budur” anlayışı öne çıkar. Birinde kişi merkezdeyken, dini ahlâk anlayışında Allah merkezdedir. Birinde nefse itaat edilirken dini ahlâkta Allah'a itaat edilir. Dolayısıyla kişinin ne istediği değil Allah'ın kişiden ne istediğinin önemi vardır. Kulları için en hayırlı olanı gerçek manada bilen Allah olduğu için de dini buyrukların dikkate alınmadığı bir ahlâkın evrenselleştirilmesi mümkün değildir.

Peygamberlik ve Vahyin Gerekliliği

Teist dinler açısından ilâhî vahyin, dolayısıyla peygamberlik müessesesinin tarih boyunca Allah ile insan arasındaki bağın kurulmasında hayatî bir işlevi olduğu görölmektedir. Ancak yine bilinen bir gerçek vardır ki o da insanların önemli bir kısmının Allah'ın varlığından çok, vahiy ya da peygamberlik ile ilgili bir takım şüphelere sahip olduklarıdır. Bu şüpheci ya da inkârcı yaklaşımların bir nedeni de insan aklının doğru ve yanlış ile ilgili hüküm verebilecek yetenekte olduğu inancı ile peygamberlerin getirmiş olduklarının insanlığın geneli tarafından bilinen gerçekler olduğu iddiasıdır. Ancak bu gibi bir iddiada bulunulması için oldukça zayıf delillerin ileri sürüldüğu görölmektedir.

Peygamberliğin gerekliliği aynı zamanda vahyin yani dinin de gerekliliğini ortaya koymaktadır. Kur'ân'da Allah'ın insanlarla iletişim kurmak üzere meleklerden de insanlardan da elçiler seçtiği,¹²⁸ Allah'ın bir insanla ancak vahiy yoluyla yahut perde arkasından konuştuğu yahut da bir resul gönderip kendi izniyle dilediğini vahyettiği ifade edilir.¹²⁹ Bununla birlikte Kur'ân âyetlerinde insanların bir kısmının Allah'ı gereğince takdir edemeyerek

---

128 Hac Sûresi 22/75.

129 Şûrâ Sûresi 42/51.

O'nun insanlara hiçbir şey vahyetmediğini iddia ettiklerine dikkat çekilir:

Allah'ı, kadrine/şanına yaraşır şekilde tanıyamadılar. Çünkü "Allah, insana hiçbir şey vahyetmemiştir/indirmemiştir." dediler.¹³⁰

Âyette de görüldüğü gibi Allah'ın gereğince bilinip takdir edilebilmesi için vahyin gerekliliği anlaşılmakta, aynı şekilde Allah'ın vahiy indirmedini iddia edenlerin de Allah'ı gereğince bilip takdir edebilmekte yetersiz kaldıkları görülmektedir. Bu sebeple dinin yani vahyin varlığı, insanın hem bu dünyası hem de âhireti için zarûrî olmaktadır. Bu noktalarda vahiy bir anlamda insanın aklen ve ruhen yetersiz kalıp açıklığa kavuşuramadığı konuların üzerindeki kilitleri açmak için kullanılan anahtar olmaktadır.

Bilindiği gibi yerçekimi ya da suyun kaldırma kuvveti gibi kanunlar, yeryüzünün yaratılmasından beri var olan doğal kanunlardır. Ama bununla birlikte insanlar yerçekimi kanununun kâşifinin Newton, suyun kaldırma kuvvetinin kâşifinin ise Arşimet olduğunu bilirler. Oysa hem Newton hem de Arşimet zaten var olan bir şeyin açığa çıkarılıp bilimsel bir dil ile tanımlanmasına vesile olmuşlardır. Bu gibi kanunlar formüle edilip ortaya konularak evrensel bir gerçeklik olarak kabul edildikten sonra günümüzde ilkokul seviyesindeki bir öğrenci tarafından da bilinebilen evrensel kanunlar olmaktadır. Ancak öngörüleceği gibi buradaki hassas noktayı bu kanunların ilk defa ortaya konulmaları oluşturmaktadır.

---

130 Enâm Sûresi 6/91.

İşte peygamberler de tarih boyunca insanlığı doğru yola sevk etmek üzere tebliğ edilen dinsel gerçeklikleri bazen ilk defa ortaya koymuş bazen kendisinden önceki bir peygamberin halefi olarak devam ettirmiş ve insanlığı aydınlatmak üzere Allah tarafından kendilerine verilen vazifelerini yerine getirmişlerdir. Peygamberlerin getirmiş oldukları vahiyler yoluyla ortaya konulan evrensel gerçekliklerin insanlığa mâl olup zamanla dinlerden bağımsızlaşarak dinî bir temele dayanmıyormuş gibi algılandığını söylemek mümkündür. Söz konusu evrensel gerçeklikler bir kere ortaya konulup insanların akıllarına ve gönüllerine nakşedildikten sonra bunların zaten insanlar tarafından bilinebilir ya da basit gerçeklikler olarak görülmeleri onların ilâhî temele dayalı dinler tarafından ortaya konuldukları gerçeğini değiştirmeyecektir. İslâm inancı açısından yaygın bir görüş olarak yaratılan ilk insanın ve aynı zamanda ilk peygamberin Hz. Âdem olduğu ve kendisine bir takım bildirimlerde bulunulduğu kabul edilmektedir. Bu da insanın var olduğundan itibaren yeryüzünde başıboş bırakılmayarak yaşamını Allah'ın kontrolü ve bildirimleri üzerine devam ettirdiğini göstermektedir:

İnsanlar tek bir ümmetti. Allah, müjdeciler ve uyarıcılar olarak peygamberler gönderdi ve beraberlerinde, insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler konusunda, aralarında hüküm vermek üzere hak kitaplar indirdi. Oysa kendilerine apaçık âyetler geldikten sonra, birbirlerine karşı olan ‘azgınlık ve kıskançlıkları’ yüzünden

anlaşmazlığa düşenler, o, (Kitap) verilenlerden başkası değildir. Böylece Allah, iman edenleri, hakkında ayrılığa düştükleri gerçeğe kendi izniyle erdirdi. Allah, kimi dilerse onu doğruya yöneltir.¹³¹

Allah'ın varlığına inanan ama dinin varlığını gereksiz gören kişiler geleneksel manadaki dinsel inanç ve kabul-leri eleştirerek dine karşı tepkili olsalar da esasen söz konusu kişilerin farkında olmadıkları bir gerçek vardır ki o da, onların dahi pek çok açıdan geleneksel dinlerin etkisi altında kalmış olduklarıdır. "Allah vardır ve her şeyden önemlidir" diyenlerin tamamına yakınının bunu dinler sayesinde söylediği bir gerçektir. Allah'ın varlığına inanan ancak dini inkâr eden kişilerin içinde buldukları dinin öğretileri olmadan kendi başlarına gerek Allah gerekse evren ve insan ile ilgili makul bir çıkarımda bulunmaları oldukça zordur. Yani onların da Allah, evren ve ideal olan insanî ve ahlâkî ilişkilerle ilgili ileri sürdükleri pek çok düşüncelerini, içinde yetiştikleri dini kültürden edindikleri görölmektedir.

Dinin insanlık için bir ihtiyaç olduğu ve insanın dine inanmaya yönelik bir yaratılış üzerine var edildiği bir gerçektir. İnsanlardaki bu ihtiyaç görülüp kabul edilirken bir yandan da Allah'ın insanı dine inanma ihtiyacı üzerine yaratmasına rağmen bu ihtiyacı karşılamak üzere din göndermediğinin iddia edilmesi anlamsızlaşmaktadır. Bu noktada ihtiyacı yaratan Allah'ın din göndermeyecek

131 Bakara Sûresi 2/213.

olsa, insanı dine muhtaç bir fitrat üzerine var etmeyeceğinin vurgulanması gerekir.

Allah'ın varlığının insan aklı ve hisleri yoluyla bilinebileceğinin savunulduğu ve O'nun varlığının bilinebilmesi için doğal nedenler dışında bir bildirim gerek bulunmadığının ifade edildiğine değinilmişti. İnsan, âlemdeki oluşumlara bakarak tüm bu oluşumların bir yaratıcısının olması gerektiğine hükmedebilse de Allah'ın nasıl bir varlık olduğu ile ilgili ancak dini bir bildirimle yani vahiy ile bilgi edinilebilir. Dine inanmamasına rağmen Allah'ın sıfatları ile ilgili olarak çeşitli yaklaşımlarda bulunan kişilerin söz konusu yaklaşımlarını ortaya koyarken doğrudan vahiyden esinlendikleri görülmektedir. Allah tarih boyunca insanların doğruluktan ayrılmayarak nasıl bir inanç üzerinde olmaları gerektiği ile ilgili bildirimlerde bulunmuş olsa da insanların zamanla bu inançlarını bozup değişikliklere uğrattıkları bilinmektedir. Söz konusu durum Kur'ân'da şu şekilde ifade edilir:

Yemin olsun Allah'a ki, senden önceki ümmetlere de elçiler gönderdik de şeytan onlara amellerini süslü gösterdi. O, bugün de onların dostudur/o gün de onların dostu idi. Onlar için acıklı bir azap var.¹³²

Bu değişim ve yozlaşmaların düzeltilmesi için de yeni bir bildirim yani peygamberin gönderildiği görülmektedir. Mevcut kutsal metinler dikkate alındığında Allah her gönderdiği bildirimde insanların tapındıkları yani kendilerine ilâh edindikleri varlıkların hiçbir anlam ifade

132 Nahl Sûresi 16/63.

etmediğini söylemekte ve kendisinin nasıl bir varlık olduğuyla ilgili kullarını aydınlatarak bilgilendirmektedir. Aksi halde her toplumun kendi zihninde oluşturacağı, kendi kültür ve inançları ile şekillenmiş bir Allah tasavvuruna sahip olması kaçınılmaz olacaktır. Bu sebeple Allah'ın, her kul ile ayrı ayrı irtibata geçmediği gerçeği dikkate alındığında yaratmış olduğu kullarından ne gibi şeyler istediği noktasında vahiy yoluyla bildirimde bulunmasının gerekliliği açığa çıkmaktadır.

Toplumların kendilerine gönderilen dinleri bozarak zamanla putperestliğe varan inançlara kadar dönüştürmelerinin yanında, hak bir din üzerinde devam etmelerine rağmen temel inançlarında bozulmalar yaşamış dinlerin de görülmesi mümkündür. Ehl-i Kitab'ın (Yahudi ve Hıristiyanların) içinde bulunduğu durum buna örnektir. Söz konusu durum ise bir peygamberin gelerek hem mevcut hak dinleri, hem de diğer inanç ve kabulleri düzeltmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Hz. Muhammed'in tüm âlemlere bir rahmet olarak gönderilerek¹³³ sağlam bir inanç sisteminin ortaya konulması ve önceki dinlerde oluşturulan tahrifatın düzeltilmesi buna örnek teşkil eder. Aynı zamanda insanların tarih boyunca ihtilâfa düştükleri konuların açıklığa kavuşturulması için de peygamberliğin gerekliliği ortaya çıkmaktadır:

**Bu Kitap'ı sana yalnız şunun için indirdik:
Hakkında ayrılığa düştükleri şeyi onlara iyice
açıklayasın ve Kitap, iman eden bir topluluk için**

133 Enbiya Sûresi 21/107.

kılavuz ve rahmet olsun.¹³⁴ Hiç kuşkunuz olmasın ki bu Kur'ân, İsrâiloğullarına, ihtilafa düşükleri şeylerin birçoğunu anlatıyor.¹³⁵

Hz. Muhammed, peygamberlik ile görevlendirilmeden önce hem Ehl-i Kitab'ın hem de diğer insanların inkâr ve fitne içinde buldukları, dinlerini bozarak sapkın bir takım inançlara bağlandıkları bilinmektedir. İnsanların içinde bulunduğu durum ve bu noktadaki ihtiyaç Fahreddîn Râzî tarafından şu şekilde gösterilmeye çalışılmıştır:

Yahudiler: Allah'ı insana benzetme-antropomorfist eğilim, peygamberlere iftiralar, ilâhî kitabı tahrif -dejenerasyon- konularında en uç noktada bulunuyorlardı. Hıristiyanlar: Üçleme inancı -baba, oğul, kutsal ruh-, hulûl ve ittihad gibi aşkınlığı yok eden inançları benimsiyorlardı. Mecûsîler: Dualisttiler. Aralarında sa-vaş olan iki tanrının (zulmet ve nur) varlığına inanıyorlardı. Annelerle evlenmeyi mübah görmekle sapıklıkta uç noktaya varmışlardı. Araplar: Putlara taparlardı. Soygun ve tefecilikte haddi aşmışlardı.¹³⁶

Kur'ân ayetleri geçmişte yaşamış pek çok topluluğun ahlâki çöküntü ve azgınlıkları sebebiyle helak edildiklerini haber vermektedir.¹³⁷ Toplumsal açıdan da peygamberlik ve vahyin oldukça hayati bir konumu bulunmaktadır.

Meselenin felsefi boyutu da bu gerekliliği açık bir biçimde ortaya koyar. Örneğin kötülük probleminin pek

134 Nahl Sûresi 16/64.

135 Neml Sûresi 27/76.

136 Fahreddîn Râzî, **Meâlimu Usûli'd-Dîn**, çev: Nâdim Macit, İhtar Yayıncılık, Erzurum (1996), s. 91-92.

137 Araf Sûresi 7/4., Yunus Sûresi 10/13., İsrâ Sûresi 17/17., Meryem Sûresi 19/74., vb.

çok insanın dinî gerçeklere karşı şüphe ile yaklaşmasına sebep olduğu hatta pek çok ateistin Allah'ın varlığını inkâr etmelerindeki gerekçelerden biri olarak gösterildiği bilinmektedir. Kötülük probleminin makul bir şekilde açıklanabilmesi için de 'imtihan' kavramının ve gerçek yaşamın ahirette olacağına kavranıp bilinebilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde dini bildirimler olmadan evrende neden kötülük olduğunu ya da her şeye gücü yeten bir Allah'ın kötülüklerin yapılabilmesine neden izin verdiğinin açıklanması mümkün değildir.

Tüm bu sayılan gereklilikler ve daha fazlası açık bir biçimde insanlığın Allah ile irtibatının vahiy dışında bir yol ile sağlanmasının mümkün olmadığını ve bu irtibatı sağlamak üzere Allah tarafından görevlendirilecek yani vahyin tebliğini yapacak birilerine ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır. Peygamberler geldikleri her toplumda hakkı, adâleti, insanî ve medenî yaşamayı temin etmiş, her türlü çirkinlik, haksızlık, zulüm ve insafsızlıkların ise önüne geçmişlerdir. Peygamberlerin gönderilmesiyle pek çok topluma nizam ve düzen geldiği, her türlü bâtıl inanç ve uygulamalardan kurtuldukları, kısacası böyle bir nimetten yoksun toplumlara göre üstün bir konuma geçtikleri tarihsel bir gerçekliktir. İnsanlar peygamberlerin şahsiyetini örnek almak suretiyle ilâhî buyrukları pratiğe geçirmiş ve onların önderliğinde Allah yolunda hayırlı neticelere ulaşmışlardır. Ayetlerin bir kısmının peygamberlerin gönderilme sebeplerinden bazılarında ışık tuttuğunu görmekteyiz. Buna göre onlar insanlara müjdecî ve uyarıcı (beşîr-nezîr) olarak gönderilmelerinin yanında,

insanları içinde buldukları karanlıklardan aydınlığa çıkarmak, onlara kendi dilleriyle açık seçik beyanlarda bulunmak ve aynı zamanda da insanlar arasındaki adâleti temin ederek birlik ve düzeni korumak için gönderilmişlerdir:

Şu bir gerçek ki, biz seni hak ile bir müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik. Hiçbir ümmet yoktur ki, içinden bir uyarıcı gelip geçmemiş olsun.¹³⁸ O, odur ki, sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarsın diye kulu üzerine, gerçeği apaçık gösteren ayetler indiriyor.¹³⁹ Yemin olsun, biz, resullemizi açık-seçik delillerle gönderdik ve onlarla birlikte Kitap'ı ve ölçüyü de indirdik ki, insanlar adâleti ayakta tutsunlar/adâletle doğrulsunlar.¹⁴⁰ Biz, görevlendirdiğimiz her resulü ancak kendi toplumunun diliyle gönderdik ki, onlara açık-seçik beyanda bulunsun.¹⁴¹

Her şeyden ötede Allah'ın yaratmış olduğu kullarıyla irtibatını vahiy yoluyla sağlamış olmasının O'nun bu konudaki değişmez yolu, yasası olduğunu görmekteyiz. Allah, yaratmış olduğu kulları arasından bazı kullarını seçerek peygamber kılmakta ve onlar vasıtasıyla vahyini insanlara ulaştırmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm âyetleri Hz. Âdem'den son peygamber olan Hz. Muhammed'e¹⁴²

138 Fâtır Sûresi 35/24.

139 Hadid Sûresi 57/9.

140 Hadid Sûresi 57/25.

141 İbrâhim Sûresi 14/4.

142 Ahzâb Sûresi 33/40.

kadar doğru yola iletilmeleri için her ümmete bir peygamber gönderildiğini¹⁴³ bildirmektedir.

Biz, tıpkı Nûh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. Biz İbrâhim'e, İsmâil'e, İshâk'a, Yakûb'a, torunlarına, İsâ'ya, Eyyûb'e, Yûnus'a, Hârun'a, Süleymân'a da vahyettik. Dâvud'a da Zebûr'u verdik.¹⁴⁴

Allah'ın, yarattığı kulları ile irtibat sağlamak üzere bazı elçiler tayin ederek onlara ilâhî bildirimlerde bulunmasının hikmetlerinden biri de insanların ahiret günü hak mesajdan habersiz olduklarını bahane olarak ileri sürmemeleridir. Bu sebeple Allah lütuf ve rahmetinin bir sonucu olarak insanlara ilahi mesajlar göndermiş ve bu şekilde insanların yükümlülüklerini yerine getirmelerinden dolayı özür sahibi olmaları engellenmiştir:

Müjdeleyici ve uyarıcı resuller gönderdik ki, elçiler geldikten sonra insanların Allah'a karşı kanıtı olmasın. Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.¹⁴⁵

Eğer biz onları, ondan önce bir azapla helâk etseydik mutlaka şöyle diyeceklerdi: "Rabbimiz, ne olurdu bize bir resul gönderseydin de zelil ve rezil olmadan önce senin ayetlerine uysaydık!"¹⁴⁶

Gerçekten Allah, kendi içlerinden birini, onlara ayetlerini okuması, onları her türlü kötülüklerden arındırması, kendilerine kitap ve hikmeti

143 Yûnus Sûresi 10/47.; Fâtır Sûresi 35/24.; Nahl Sûresi 16/36.

144 Nisâ Sûresi 4/163.

145 Nisâ Sûresi 4/165.

146 Tâhâ Sûresi 20/134.

(bilgeliği) öğretmesi için Resul yapmakla, inananlara büyük bir lütuf ve inayette bulunmuştur. Daha önce onlar besbelli bir sapıklık içindeydiler.¹⁴⁷

Dini inancı reddedenlerin vahiy ve peygamberlik ile ilgili getirmiş oldukları itirazlardan bir diğeri tüm bu dinlerin ve peygamberlerin birbirini yalanladığı ve söz konusu dinlerin birbirleri ile çeliştikleridir. Kur'ân-ı Kerîm ayetlerine göre tarih boyunca gelen peygamberlerin beraberlerinde getirmiş oldukları dinlerin temel esasları aynı olmuştur. Mevcut farklılıklar ise insanların tahrif etmeye müsait doğalarından kaynaklanmıştır.

Sizin için, dinden, Nûh'a önerdiğini, sana vahyettiğini, İbrâhim'e, Mûsâ'ya ve İsâ'ya önerdiğimizi şöyle diyerek kanunlaştırdı: "Dini dosdoğru tutun; onda bölünüp fırkalara ayrılmayın!" Onları çağırdığın bu tutum, şirke bulaşanlara çok ağır gelmiştir. Allah, dilediğini kendisi için seçer ve hakka yönelenleri kendisine iletir.¹⁴⁸

Peygamberliğin ve vahyin gerekliliği noktasında İslâm kelâmcıları ve filozofları tarafından çeşitli deliller geliştirilerek konunun önemine vurgu yapıldığı görülmektedir. Allah'ın rahmeti ve yaratmış oldukları üzerindeki inâyeti sebebiyle kullarından bir kısmını seçerek onlara ihsânda bulunması ve onlara insanların mutluluğu ile hayırlı ve güzel âkibetlerini sağlayacak olan bir takım hükümler

147 Âl-i İmrân Sûresi 3/164.

148 Şûrâ Sûresi 42/13.

vahyetmesi, mümkün olan hatta kimilerince zorunlu olduğuna inanılan bir gerçeklik olarak kabul edilmiştir.¹⁴⁹

Öncelikle insanların yükümlülüklerinden dolayı özür sahibi olmamaları için peygamberler gönderilmesinin bazı iddiaların ortadan kaldırılması için gerekli kılındığı ile ilgili yaklaşımlarda bulunulmuştur. Buna göre **ilk olarak** insanların “Allah kendisine kulluk ve ibadet edelim diye bizi yaratmış ise O’na ne şekilde ibadet edeceğimizi ve bizden istediği ibadetlerin neler olduğunu bildirmesi gerekir, bu konuda akıl, ibadetlerin keyfiyetini bilmede yeterli değildir” şeklindeki muhtemel iddialara dikkat çekilmiştir. **İkinci olarak** insanların şehvet ve gaflet ile birlikte yaratılmış olmalarını gerekçe göstererek “Allah’ım, yanıldığımızda bizi uyaracak, nefsi ve şeytânî tuzaklara yöneldiğimizde ise bizi onlardan alıkoyarak doğru yolu gösterecek biri ile yardım etmeli değil miydin? Heves ve arzularımızla baş başa kalınca nefsimiz bizi kötü işlere sürükledi ve biz buna karşı koyamadık” dememeleridir. **Üçüncü olarak**, insanların “akıllarımızla imanın güzelliğini ve inkârın çirkin olduğunu bildik ama aklımızdan hareketle güzel amellerin ödülle, kötü amellerin ise azap ile karşılık göreceğini bilemezdik, çirkin işleri yaparken bize bir zevk ve fayda sağlamasına rağmen bunların senin açısından bir zararı olmadığı gibi hayırlı işler yapıldığında da senin bundan bir kazancın yoktur diye düşündük” şeklinde bir itiraz sunmamalarıdır. Görüldüğü gibi bu ve benzeri iddia ve itirazların ortadan kaldırılarak

149 Abdullatif el-Harputî, **Tenkîhu'l Kelâm Fî Akâid-i Ehli'l İslâm**, çev: İbrahim Özdemir-Fikret Karaman, Türkiye Diyanet Vakfı Elazığ Şubesi Yayınları, Elazığ (2000), s. 226-227.

geçerli bir özür sebebi bulunmaması için peygamberler gönderilmiş ve insanlar kendi başlarına bırakılmayarak elçiler yoluyla desteklenmişlerdir.¹⁵⁰

...Ve biz, bir resûl göndermedikçe azap edici değiliz.¹⁵¹

Senin Rabbin, medeniyetleri, ana merkezlerinde kendilerine âyetlerimizi okuyan bir resul göndermedikçe helâk etmez. Biz; ülkeleri, halkları zulme sapmadıkları sürece helâk etmeyiz.¹⁵²

Yukarıdaki ayetler dikkate alındığında Allah'ın bir topluluğu emirlerinden yükümlü kılması ve buna uymayanları ise azaba maruz bırakması için söz konusu toplumlara Allah'ın sözlerini okuyan, onları temizleyip kötülüklerden alıkoyan elçilerin gönderilmiş olması gerektiği anlaşılmaktadır. Yine insanların kendilerine ilâhî buyrukların ulaşmamış olduğunu bahane olarak göstermemeleri ve şayet onlara da kitap ve elçi gönderilmiş olsaydı, mutlaka doğru yolda olacaklarını ileri sürmemeleri için elçiler ve kitapların gönderilmiş olduğunu görmekteyiz.

“Kitap, bizden önce iki topluluğa indirildi. Biz onu okuyup araştırmaktan gerçekten habersizdik.” demeyesiniz. Şunu da söylemeyesiniz: “Eğer bize Kitap indirilmiş olsaydı, onlardan daha doğru yürüyüşlü olurduk.”¹⁵³ Şöyle de demeyesiniz: “Daha önce atalarımız şirke

150 Fahreddin Râzî, *El-Muhassal*, çev: Hüseyin Atay, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara (1978), s. 217-218.

151 İsrâ Sûresi 17/15.

152 Kasas Sûresi 28/59.

153 Enâm Sûresi 6/156-157.

batmıştı. Biz de onların ardından gelen bir soyuz. Gerçeği çiğneyenler yüzünden bizi helak mı edeceksin?”¹⁵⁴

Aynı şekilde Ehl-i Kitap'ın da bu konuda benzer bahaneler ileri sürmelerinin ve resullerin arasının kesildiği dönemde kendilerine elçi gönderilmediği bahanesi ile hareket etmelerinin önüne geçildiğini şu ayetten anlamaktayız.

Ey Ehli Kitap! Resullerin arası kesildiği bir sırada resulümüz size geldi; ayan-beyan açıklamalarda bulunuyor. “Bize ne müjdeci geldi ne uyarıcı” demeyesiniz. İşte müjdeci de geldi size, uyarıcı da. Allah her şeye kâdirdir.¹⁵⁵

Aklın bir konuyu kavramakta tek başına yeterli olmayacağı hususlarda peygamberlerin gönderilmelerinin faydaları ile ilgili de çeşitli yaklaşımlarda bulunduğu görülmektedir. Söz konusu yaklaşımların genellikle insanların birbirlerinden farklı aklı yeteneklere sahip olabilecekleri, birine göre çirkin ya da güzel olan bir şeyin aslında öyle olmayabileceği, insanın tabiatı itibarıyla topluluk ile birlikte yaşamaya eğilimli bir varlık olması sebebiyle insanlar arasında ortaya çıkarması muhtemel olan anlaşmazlık ve çekişmelerin en aza indirilebilmesi ve itaate teşvik, kötülüklerden ise men etme gibi başlıklarda toplandığı görülmektedir. Allah'a ne şekilde ibadet edileceğinin halka bırakılmasının her kişi ya da grup için farklı ibadet şekillerini ortaya çıkarabileceği ve bu

¹⁵⁴ Arâf Sûresi 7/173.

¹⁵⁵ Mâide Sûresi 5/19.

sebeple anlaşmazlık ve karışıklıklara sebep olabileceği düşüncesiyle ibadetlerin de din ile sabit kılındığı düşünülümüştür.¹⁵⁶

Örneğin hem Kur'ân ile hem de ondan önce gönderilen vahiyler ile namaz, oruç ve zekât gibi ibadetlerin farz kılındığı görülmektedir. Dolayısıyla Allah tarafından gönderilen dinlerin ortak ibadetleri olduğu anlaşılmaktadır. Bu gibi ibadetler peygamberler tarafından bildirilip uygulanmamaları halinde Allah'ın insanlardan bu ibadetleri yerine getirmelerini istediğinin bilinmesi mümkün değildir. Belki vahiy olmadan hem fitratından hem de âlemden hareketle bir yaratıcının var olduğuna hükmedebilen insanların, yaratıcılarına karşı teşekkür etme ya da O'nu yüceltip övme ihtiyacı duyacakları söylenebilir. Ancak bunu nasıl yapmaları gerektiği veya gerçekten de yapmalarının gerekli olup olmadığı ile ilgili ortak bir öngöründe bulunulması beklenemez. Örneğin Allah'ın namaz ya da oruç gibi ibadetler ile kullarını yükümlü kılmış olduğu gerçeği dikkate alındığında, bir insanın kendi başına nasıl ibadet edeceğini örneğin günün belirli saatlerinde kıyâm, rükû ve secde şeklinde hareketler yapmak suretiyle Allah'ı anmasının gerekli olup olmadığını bilmesi mümkün değildir. Yine yılın belirli zamanlarında güneşin doğuşundan önce başlayıp batışına kadar aç, susuz ve cinsel ilişkidenden uzak kalmak suretiyle oruç gibi bir ibadeti yerine getirmesinin gerekli olduğunu da bilemez. Dua da edemez Rabbine örneğin; Rabbinin dualarına karşılık vereceği bildirilmese kendisine. Zekât ve

¹⁵⁶ Fahreddin Râzi, *El-Muhassal*, s. 218-219.

sadakalar açısından da benzer şeylerin söylenmesi mümkündür. Yine örnek bir inanana yakışacak davranış ve tutumlar ile diğer yaratılmışlara karşı görev ve sorumluluklarının neler olduğunu da kendi başına bilmesi mümkün değildir insanın.

Şayet Allah insanlara sahip oldukları malları ihtiyaç sahipleri ile paylaşmaları gerektiğini bildirmemiş olsaydı, insanların büyük çoğunluğu sahip olduğu şeylere kendi bilgi ve becerisi sayesinde sahip olduğu, fakirlerin de çok çalışarak bunlara sahip olabileceği ya da Allah isteseydi onlara da mallar verirdi düşüncesiyle malını paylaşmak istemeyebilir.¹⁵⁷ Aynı şekilde Allah'ın gerek ibadetler gerekse yapılması ve kaçınılması gerekli olan şeyler hususunda bir takım emir ve yasaklarda bulunmuş olması, insanların bu emirlere uyup uymamakla imtihan edildiklerinin de göstergesi olmaktadır. Yani bir anlamda hakkı ile yerine getirilen ibadetler kulluğun ya da başka bir ifade ile Allah'a olan teslimiyet, bağlılık ve itaatin göstergesi olmaktadır. Allah vahiy ve peygamberler yoluyla bildirimlerde bulunmakta ve insanların bu buyruklara uymalarını istemektedir. İnsanlar ise buyruklara uyup uymamakla imtihana tâbi tutulmaktadır. Aynı zamanda söz konusu vahiyler, dünya hayatının geçiciliği ile gerçek hayatın âhîret olduğu gerçeğine dikkat çekerek insanları ilâhî emirlere uymaları halinde cennet ile motive ederken, uymamaları halinde ise onları

¹⁵⁷ Yasin Sûresi 36/47: **Onlara: “Allah’ın size verdiği rızıktan (Allah için) verin!” dediği zaman, nankörler, inanana: “Allah’ın dilediği takdirde yedireceği kimseleri biz mi yedirelim? Doğrusu siz, apaçık bir sapıklık içindesiniz.” derler.**

cehennem ile korkutup uyarmaktadır. İlâhî bildirim olmadan insanın yaptığı hata ve günahların ceza ile iyilik ve sevapların da mükâfat ile karşılık bulacağını kavrayıp ona göre hareket etmesi de mümkün değildir.

Vahyin önemi ve gerekliliğine yönelik yapılan bazı itirazlarda; peygamberler tarafından tebliğ edildiğine inanılan ilahi buyrukların zaten aklen bilinebilir şeyler olduğu ya da aklen bilinmesi mümkün olmayan konularda ilâhî bir bildirim olmasının mümkün olamayacağı ileri sürülmüştür. Oysa insan aklının kendi başına bir şeyi bilemeyecek olması bu şeyi öğrendiğinde ona muhalif olacağı anlamına gelmez. Her ne kadar Allah insanlara akıl melekesini vermişse de, aynı zamanda insanı itaat ve takvaya uygun bir fitratta var etmiştir. Bu sebeple peygamberlerin aklen bilinmesi mümkün olmayan bir takım bilgiler getirmesi aklın bunları benimsemesine engel değildir. Yine akıl tarafından idrak edilebilecek şeylerin de din tarafından açıklanmasında bir çelişki bulunduğu söylenemez. Bu hem insanın akli ile ulaştığı sonuçların ilâhî bildirim ile desteklenmesini ve insanın o konuda çelişki ya da şüphelere düşmesinin önlenmesini hem de akıl ile vahiy arasındaki uyumun kurulmasını sağlayacaktır. Örneğin insanlar uzun yıllar boyunca matematikte sıfırın varlığına yer vermemiş, ancak sıfır ortaya konulduktan sonra akıl, bunun yerinde bir karar olduğuna hükmetmiştir. Aklın bilgiyi anlamasıyla onu keşfetmesi arasında ontolojik açıdan büyük bir mesafe vardır. Bazı kimselerin bu ince noktayı idrak edemedikleri görülmektedir.

Akıl tarafından idrak edilmesi mümkün olan şeylerin, din tarafından açıklanmasının kişiye kolaylık sağlayan bir lütuf olduğu da bir gerçektir. Buna göre insanın yararına ve zararına olan şeyler ile hangi davranışın doğru ya da yanlış olarak kabul edilebileceğinin idrak edilmesi için sürekli bir tefekkür, aralıksız müşahede ve eksiksiz bir araştırmaya ihtiyaç vardır. Ancak insanlardan her işi bırakıp bu derin muhakeme sürecine girmelerinin beklenmesi pek çok açıdan gerçek ile örtüşen bir beklenti olmayacaktır. Bu sebeple Allah'ın bir peygamber vasıtasıyla bu türden bilgileri bildirmesi O'nun lütuf ve rahmetinin bir eseri olarak kabul edilmiştir.¹⁵⁸ Allah'ın peygamberimiz vasıtasıyla insanlığa ilettiği buyruklarının Kur'ân-ı Kerîm ile elimizde bulunması çok büyük bir rahmet ve imkândır. Kur'ân iki kapak arası bir kitaptır. Acaba Rabbim benden ne istiyor ya da ne istemiş olabilir diye kütüphaneleri tarayarak binlerce kitap okumaya gerek kalmadan gerekli olan ilahi bilgiyi içeren mükemmel bir kitaptır. İnsanın işi bundan daha fazla kolaylaştırılmazdı. Demek ki kul olarak bize düşen, Rabbimizin buyruklarını en doğru şekilde öğrenip özümsemek ve en güzel şekilde uygulamaktır.

Allah'ın vahiy yolu ile kullarına bildirimde bulunmasının kul için manevi anlamda belki de en önemli anlamı Allah'ın kendisini önemseddiğini, bu yüzden ona doğru ve iyi olanı gösterdiğini bilmesidir. Allah'ın kulunu bir başına bırakmadığını, her an ona yakın, dost ve yardımcı olduğunu, dua ve taleplerine en güzel şekilde

¹⁵⁸ Nüreddin Sâbûnî, **Mâtürîdiyye Akaidi**, çev: Bekir Topaloğlu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara (2000), s. 104.

cevap vereceğini, emirlerine uyan kullarını en güzel şekilde mükâfatlandıracağını, uğradığı haksızlıklarının hesabını soracağını, kendisinden razı olan kullarından O'nun da razı olacağını bilmesidir. Muhtemelen insan için manevi anlamda bundan daha tatmin edici bir motivasyon kaynağı yoktur. Etrafındaki herkesten ve sahip olduğu her şeyden mahrum kalsa da yalnız olmadığını ve Allah'ın ona yeteceğini bilmesi büyük bir gönül tatmini ve huzur içinde hayatını devam ettirmesi için eşsiz bir lütuftur insana.

Vahyin Örnek Modeli: Peygamberler

Dinin ve bu dinin insanlar arasından seçilen bir elçi tarafından insanlara bildirilmesinin gerekliliğine dair şu ana kadar ifade edilenlerin yanında insanların çeşitli arzu ve isteklere yönelik nefsanî yapısı göz önünde bulundurulduğunda, onları çekip çevirecek ve birlik içinde yaşamlarını sürdürmelerini sağlayarak aralarındaki husumetleri çözecek bir öndere ihtiyaç duydukları da tarihsel bir gerçekliktir. Bu durum bir peygamberin halkını gerçeğe çağırarak birlik ve beraberlik içinde tutmasından, bir kral ya da hükümdarın toplumuna önderlik etmesine kadar çok çeşitli şekillerde gerçekleşmiştir. Ebû Mansûr el-Mâtürîdî inanoğlunun ilâhî bir bildirim ve onu tebliğ edecek bir peygamber olmadan kendi haline bırakılması durumunda çıkması kaçınılmaz olacak kargaşa ve husumetlere şu şekilde dikkat çekmiştir:

Doğrusu insanlar çeşitli arzulara ve farklı tabiatlara sahip kılınmıştır. Onların beşerî yapısına öyle baskın nefsanî istekler yerleştirilmiştir ki bu yaratılışlarıyla baş başa bırakılsalar menfaatlerin paylaşılmasında, muhtelif üstünlük, şeref, hükümlanlık ve iktidarların ele geçirilmesinde mutlaka birbirleriyle çekişirler. Bunu da karşılıklı nefret ve ardından kanlı mücadele takip eder. Böyle bir durumda toplumların birbirlerini

yok edişleri ve çöküşleri muhakkaktır. Hâlbuki evrenin var oluş amacı buna bağlı kılınsaydı, onun mevcudiyetinin hikmeti boşa gider, var edilişi abes olurdu.¹⁵⁹

Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinde insanın en güzel biçimde yaratıldığı¹⁶⁰ ve iman edip hayra ve barışa yönelik fiiller sergileyenlerin yaratılmışların en hayırlısı olduğu¹⁶¹ söylenmekle birlikte aynı zamanda onun nefsi ile baş başa kaldığında nasıl bir varlık olabileceğiyle ilgili de açıklamalarda bulunulur. İnsanın nefsani duygularına yenilip yaratıcısına karşı yaptığı hatalarla birlikte Allah'ın lütuf ve rahmeti sonucu vermiş olduğu sayısız nimet karşısında çok zalim ve nankör olduğu,¹⁶² Allah'ın nimetlerine rağmen çok az şükrettiği¹⁶³ kullar içinden şükredenlerin çok az olduğu¹⁶⁴ zor anında Allah'a yalvarıp yakarmasına rağmen o durumundan kurtulunca hemen eski haline dönerek azgınlık ve sapkınlığa bulaştığı,¹⁶⁵ neden yaratıldığını unutarak Rabbine karşı geldiği,¹⁶⁶ aceleci, hırslı, sabırsız, tahammülsüz,¹⁶⁷ tartışmaya en çok tutkun varlık olduğu,¹⁶⁸ nefsinin cimrilik ve doymazlığa yatkın oluşu¹⁶⁹ gibi pek çok olumsuz hal ve vasıflara sahip olduğuna dikkat çekilir. Hayatın içinde tüm bunlara ve belki de bir o kada-

159 Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, **Kitâbü't-Tevhîd**, çev: Bekir Topaloğlu, İSAM Yayınları, Ankara (2002), s. 4-5.

160 Tin Sûresi 95/4.

161 Beyyine Sûresi 98/7.

162 İbrâhim Sûresi 14/34.; Âdiyât Sûresi 100/6.

163 Arâf Sûresi 7/10.; Mü'minûn Sûresi 23/78.

164 Sebe Sûresi 34/13.

165 Yûnus Sûresi 10/22-23.; İsrâ Sûresi 17/67.

166 Nahl Sûresi 16/4.

167 Meâric Sûresi 70/19.

168 Kehf Sûresi 18/54.

169 Nisâ Sûresi 4/128.; Muhammed Sûresi 47/38.

rına daha şahit olunduğu bir gerçektir. Peki, insanoğlu bu denli olumsuz duygulara sahip iken onun bir peygamber aracılığı ile gönderilecek olan ilâhî buyruklara ihtiyaç duymadan kendi başına yaşamını sürdürebileceğinin söylenmesi gerçekçi bir yaklaşım mıdır?

İnsanlık tarihi incelendiğinde insanların mutlaka başlarında kendilerine yönetici olarak seçtikleri, ya da zaten içinde buldukları sistemin bir sonucu olarak bir liderlerinin olduğu veya o toplumlarla özdeşleşmiş tarihsel isimlerin bulunduğu görülmektedir. Bu liderlere duyulan saygı ve zaman zaman da korku sebebiyle onlara itaat esas olmakta ve sözü tartışmasız bir emir olarak algılanmaktadır. İşte peygamberlerin gönderilmelerinin en büyük faydalarından biri de, onların sahip oldukları liderlik ve fedakârlık özellikleridir. Onlar içinde buldukları toplumlarda kulluk ve ibadetinde titiz, üstün ahlâk timsali, cömert, hayır ve barışsever kişiler olarak örnek bir model oluşturmakta, insanlara iyiliği emredip onları kötülüklerden alıkoymaktadırlar.

Onları, bizim buyruğumuzla yol alan önderler yaptık. Onlara iyilikler yapmayı, namaz kılmayı, zekât vermeyi vahyettik. Onlar, yalnız bize kulluk ediyorlardı.¹⁷⁰

İnsanlık tarihine yön veren ve isimleri ölümsüz olmuş kişilerin en önde gelenlerinin genellikle peygamberler olduğunun söylenmesi yanlış olmayacaktır. Günümüzde dünya nüfusu dikkate alındığında tek Tanrılı üç büyük dinin ve bu dinler ile özdeşleşmiş peygamberlerin

---

170 Enbiyâ Sûresi 21/73.

ne kadar çok inananı ve takipçisi olduğunun görmezden gelinmesi mümkün değildir. İlâhî kaynaklı dinleri takip eden insanların tamamına yakınının Allah inancı başta olmak üzere O'nu her şeyden önemli ve yüce bir varlık olarak görerek hayatının merkezine koyması gerektiğini bilmesinden, zekât, sadaka gibi yardımlara kadar pek çok konudaki inanç ve uygulamaları dikkate alındığında tüm bunları din sayesinde gerçekleştirdikleri görülmektedir. Bu sonuçtan hareketle dinin insan hayatındaki gerekliliği bir kez daha açığa çıkmaktadır. Kendilerine peygamber gönderilen kavimlerin ne kadar üstün seviyede, ahlâkî ve medenî bir temele dayandıklarına dikkat etmek gerekir.

Allah; Âdem'i, Nûh'u, İbrâhim Âilesi'ni, İmrân Âilesi'ni seçerek âlemlere üstün kılmıştır.¹⁷¹

Karşı karşıya kaldıkları sayısız zorluklara rağmen Allah'tan aldıkları elçilik vazifesini yerine getirmek uğruna canları ve malları ile mücadele eden, yerine getirmiş oldukları tebliğ karşılığında insanlardan herhangi bir ücret istemeyen, dünyevî makam ve mevki peşinde koşmayarak Allah'tan başka hiç kimseden bir beklenti içinde olmayan ve ilâhî vahyi en başta bizzat kendi hayatlarında tatbik ederek yaşantısı ile sözleri uyum içinde olan peygamberlerin bu konudaki kararlı ve sağlam tutumları, onların Allah tarafından görevlendirilmiş olduklarını desteklemektedir. Ancak bunun yanında İslâm düşünürlerinin peygamberlerin Allah'tan aldıkları vahiyleri insanlara bildirirken üstlenmiş oldukları hayatî görevleri ile ilgili bazı yaklaşımlarda buldukları görülmektedir.

171 Âl-i İmrân Sûresi 3/33.

Peygamberlerin görevleri ile ilgili getirilen açıklamalar aynı zamanda peygamberlik müessesesinin insanların hem bu dünya hem de âhîret hayatındaki saadetinin temin edilebilmesi için ne denli gerekli olduğunun da delili olmaktadır. Bu yaklaşımların şu temel başlıklar altında toplanması mümkündür:¹⁷²

1. Allah'tan başka ilâh bulunmadığını insanlara bildirip sadece ona tapmaya ve ibadet etmeye dâvet etmek.
2. İnsanlara hak ve bâtil inançları tanıtip hak olanları benimsemeyi ve bâtil olanlarını terk etmeyi tavsiye etmek.
3. Âhîret âleminin vuku bulacağından insanları haberdar edip cennete girmeye vesile olan hak inanç ve iyi davranışlarla, cehenneme girmeyi gerektiren bâtil inanç ve kötü davranışları tanıtmak.
4. İlâhî buyrukları tebliğ edip açıkladıktan sonra bunları bizzat uygulayarak insanlara örnek olmak.
5. İnsanları varoluşun ve hayatın anlamını düşünmeye çağırıp bunun yollarını göstermek.
6. İnsanları, akıl yürütme kabiliyetlerini ve duyularını kullanarak evreni inceleyip sırlarını keşfetmeye teşvik etmek.
7. Öğüt vererek insanların dünya malına düşkünlüklerini ve nefsani arzularına yönelmelerini azaltıp âhîret âlemine de hazırlayarak yaşayan üstün ah-lâklı ve erdemli kişiler olmalarını sağlamak.
8. Allah'ın ve âhîretin varlığından haber vererek insanlara karşı Allah'ın kesin delilini teşkil etmek.

172 Muhammed Abduh, **Risâletü't-Tevhîd**, Neşreden: Muhammed Reşîd Rıza, el-Ceffan ve'l-Cabi, Limasol (2001), s. 109-112.

Allah tarafından peygamber ve elçi olarak seçilen insanların, içinde buldukları toplumlarda üstün meziyetlere sahip, saygı duyulan örnek insanlar oldukları görülmektedir. Peygamberler bu yönleriyle insanüstü değil ancak üstün insanlar olarak kabul edilmelidirler. Allah'ın seçkin kıldığı kullar olarak, insanlara Allah'tan aldıkları vahyi bildirmelerinin yanında üstün özellikleriyle de kitleleri etkileyerek tebliğ vazifelerini yerine getirmişlerdir. Aynı zamanda sahip oldukları bu insanî ve ahlâkî özellikler onların Allah'tan gelen vahiy ile uyum içinde olmalarını ve bu sayede insanlar üzerindeki etkilerinin de daha güçlü olmasını sağlamıştır. Aksi takdirde yani kendisine böyle bir görev gelmeden önceki hayatında çirkinlik ve azgınlıklar içinde olan birinin böyle bir görevle şerefendirilerek insanları doğru ve hayırlı olana çağırması ve bu konuda yeterince başarılı olup sözüne itibar edilmesi pek mümkün gözükmemektedir. Yine de en doğrusunu Allah bilir. Kur'ân-ı Kerîm âyetleri incelendiğinde Allah tarafından seçilerek insanlara önder olmak üzere gönderilen kişilerin bu görev ile şerefendirilmeden önce de sonra da güçlü bir karaktere sahip ve pek çok açıdan da örnek birer insan oldukları görülmektedir. Bu konudaki âyetlerin bir kısmı şu şekildedir:

İbrâhim, gerçekten yumuşak huylu bir insandı; herkes için ah eder, içini çekerdi, yalvarıp yakarırdı.¹⁷³ Dediler ki: “Ey Şuayb! Namazın mı emrediyor sana, atalarımızın tapar olduğunu terk etmemizi yahut mallarımızda dilediğimiz

---

173 Hüd Sûresi 11/75.

gibi davranmaktan vazgeçmemizi? Esasında sen; gerçekten yumuşak huylu, olgun bir insan-sın.”¹⁷⁴ Dediler ki: “Ey Sâlih! Sen bundan önce, aramızda aranan/ümit beslenen bir kişiydin. Şimdi kalkmış, atalarımızın kulluk ettiklerine kulluk etmemizi mi yasaklıyorsun?¹⁷⁵

Kulumuz Eyyûb’u da an! ...Biz onu sabırlı bulduk. Ne güzel kuldu o! Bize yönelen, yakaran biriydi o.¹⁷⁶ Güçlü-kuvvetli, basiret sahibi kullarımız İbrâhim, İshâk ve Yâkub’u da an! ...İsmâîl’i, Elyese’i, Zülkifl’i de an! Hepsi seçkinlerdendi.¹⁷⁷ Biz böylece ondan, kötülüğü ve fuhşu uzak tutuyorduk. Çünkü o, bizim samimi/seçkin kullarımızdandı.¹⁷⁸ “Bunun yorumunu bize bildir. Biz senin, güzel düşünüp güzel davrananlardan olduğun kanısındayız.”¹⁷⁹ “Yûsuf, ey özü-sözü doğru insan! Şu rüyâyı yorumla bize.” (Hz. Yûsuf).¹⁸⁰

Kitap’ta İdrîs’i de an. Çünkü o, özü-sözü tam uyuşan bir kişiydi.¹⁸¹ Kudretimize yemin olsun ki, onlardan önce Firavun’un kavmini de ince bir imtihana çektik de, asil ve onurlu bir resûl geldi onlara. (Hz. Musa).¹⁸² Katımızdan bir kalp

174 Hûd Sûresi 11/87.

175 Hûd Sûresi 11/62.

176 Sâd Sûresi 38/41-44.

177 Sâd Sûresi 38/45-48.

178 Yûsuf Sûresi 12/24.

179 Yûsuf Sûresi 12/36.

180 Yûsuf Sûresi 12/46.

181 Meryem Sûresi 19/56.

182 Duhân Sûresi 44/17.

yumuşaklığı, bir temizlik verdik. Korunan biriydi o. Ana-babasına iyilik eden biriydi; zorba, isyancı biri değil (Hz. Yahyâ).¹⁸³ Adı, Meryem oğlu İsmâ Mesîh'tir. Dünya ve âhirette yüz akıdır. Allah'a yaklaştırılanlardandır.¹⁸⁴ Zekeriyâ, Yahyâ, İsmâ ve İlyâs... Hepsi iyilik ve barış için çalışanlardandı.¹⁸⁵

Ve gerçekten sen, çok büyük bir ahlâk üzerindesin.¹⁸⁶ Yemin olsun, içinizden size onurlu bir resul gelmiştir.¹⁸⁷ O peygamber, inananlar için kendi nefislerinden daha dost, daha yakındır. (Hz. Muhammed).¹⁸⁸

Din duygusunun insanî içgüdünün zorunlu bir gereği olduğu ve dindarlık düşüncesinin insanın fitrî yönünden ayrıştırılamayacağı inancından hareket eden düşünürler insanlık tarihinin hiçbir dönemde Allah düşüncesinden uzak olmadığına dikkat çekmişlerdir. Ancak insanların bir kısmı her ne kadar Allah düşüncesine sahip olsalar da bu inançlarında bazı yanılırlara düşmek suretiyle çeşitli putları da tanrı edinmişler, görevlendirilen peygamberler ise insanları içinde buldukları bu yanılırdan kurtarmış ve onlara yüce Allah'ı gereğince bilip takdir etmenin yolunu göstermişlerdir.¹⁸⁹

183 Meryem Sûresi 19/13-14.

184 Âl-i İmrân Sûresi 3/45.

185 Enâm Sûresi 6/85.

186 Kalem Sûresi 68/4.

187 Tevbe Sûresi 9/128.

188 Ahzâb Sûresi 33/6.

189 Abdullatif el-Harputî, *Tenkîhu'l Kelâm Fî Akâid-i Ehli'l İslâm*, s. 228.

Allah'ı, şanına yaraşır biçimde takdir edemediler...¹⁹⁰

Peygamberlerin sadece dinî konularda değil onlarla bağlantılı olan sosyal ve beşerî konularda da insanlara örnek bir rehber oldukları görülmektedir. Örneğin Kur'ân-ı Kerîm'de zekât ve sadaka verilmesi çokça övülmüş ancak âyetler dikkate alındığında bunun net bir ölçüsü belirlenmemiştir. **“...Ve sana neyi infak edeceklerini (harcayacaklarını, vereceklerini) sorarlar. De ki: “Affettiklerinizi”. Böylece Allah size ayetlerini açıklar, umulur ki düşünürsünüz.”**¹⁹¹ ayeti dikkate alındığında esasen burada miktarın belirtilmemiş olması ihlâs sahibi bir mümin açısından daha fazla yükümlülük doğurmaktadır. Belirli bir ölçü ile zekât ve sadakaların verilmesiyle de bu emir yerine getirilebilecek olmasına rağmen insanların Allah'ın emri olan zekât ve sadakayı verirken mallarından ne kadar çok vazgeçebileceklerse onu vermeleri aynı zamanda kendi içinde bir imtihan da olmaktadır. İşte kişi peygamberlerin dünyevî mânada sahip oldukları tüm nimet ve imkânları cömertçe paylaşarak ihtiyaç sahiplerine vermelerini örnek alarak söz konusu ibadeti cömertlik ve gönül ferahlığıyla yerine getirebilmektedir. Paylaşmanın çoğalması aynı şekilde inananlar arasındaki kardeşlik bağlarının da güçlenmesini sağlayacaktır.

İnsanların doğru sözlü, dürüst ve adaletli olmaları ile hem kendi hem de yakınlarının aleyhine dahi olsa şâhitlikten kaçınmamaları, söz konusu ve benzeri pek çok

190 Hac Sûresi 22/74.

191 Bakara Sûresi 2/219.

erdemî tabiatı haline getirmiş peygamberlerin varlığı ile gerçekleşmiş ve bu yolla ahlâkî ve insanî sayısız güzelliğin devam ettirilmesi sağlanmıştır. Kısacası Allah'ın vahiy yoluyla insanlardan istemiş olduğu şeyler insanın güç yetireceği, yaşantısına yansıtacağı, uygulanabilir şeylerdir ki bunun en güzel örneğini peygamberlerin varlığı oluşturmaktadır. Peygamberler Allah'ın emir ve yasaklarını tebliğ ederken en başta tüm bu emir ve yasakları bizzat kendi hayatlarında pratiğe dönüştürmüş ve tebliğlerini hem söz hem de hâl ile ifade etmişlerdir. Kur'ân ayetleri bizlere peygamberlerin Allah'tan aldıkları mesajı insanlara iletirken aynı zamanda en güzel şekilde yaşanması yoluyla insanlar için örneklik teşkil ettiklerini haber vermektedir. Dinin tebliğ edilip en güzel şekilde temsil edilmesi için peygamberlik son derece önemlidir. Ancak pek çok ayetin dikkat çektiği gibi peygamberlerin ya da inananların görevi dini gerçekleri insanlara anlatmak ve tavsiyelerde bulunmaktır; onlar üzerinde baskı, zorlama kurmak değil. Peygamberimizin ve Hz. Âdem'den itibaren gönderilen tüm peygamberlerin din adına görevleri dini tebliğ etmek yani Allah'ın mesajını insanlara ulaştırmaktır; bu mesaja müdahalede bulunmak, ilaveler ya da değişiklikler yapmak vazifeleri olmadığı gibi, Peygamberlerin böyle bir eylemi gerçekleştirdiği de düşünülemez. Peygamberlerin vazifesi sadece dini tebliğ etmek ve en güzel şekilde örneklik ve öncülük etmektir. Bu ise son derece şerefli bir görevdir. Bu noktada Kur'ân, peygamberimizi çok açık bir şekilde bilgilendirilir:

Allah'a itaat edin, elçiye itaat edin, sakının. Eğer yüz çevirirseniz şunu bilin: Elçimize düşen sadece apaçık bir tebliğdir.¹⁹² Elçiye düşen, tebliğden başka bir şey değildir. Allah sizin açığa vurduklarınızı da gizlediklerinizi de bilir.¹⁹³ Ya onlara vaat ettiğimiz şeylerin bir kısmını sana gösteririz yahut da seni vefat ettiririz. O halde tebliğ etmek sana, hesap sormak bize düşer.¹⁹⁴ Elçilere düşen, açık bir tebliğden başkası değildir.¹⁹⁵ Eğer yalanlarsanız bilin ki, sizden önceki ümmetler de yalanlamıştı. Elçiye düşen, açık bir tebliğden başka şey değildir.¹⁹⁶ Yüz çevirirlerse, Biz seni onlar üzerine bekçi göndermedik. Sana düşen, tebliğden başkası değildir.¹⁹⁷ Sen onların üstüne bir zorba değilsin. O halde, benim tehdidimden korkanlara sadece Kur'ân ile öğüt ver.¹⁹⁸

---

192 Maide Sûresi 5/92.

193 Maide Sûresi 5/99.

194 Rad Sûresi 13/40.

195 Nahl Sûresi 16/35.

196 Ankebut Sûresi 29/18.

197 Şura Sûresi 42/48.

198 Kaf Sûresi 50/45.

İslâm Düşünürlerinin Peygamberliğin Gerekliliği Hakkındaki Görüşleri

Geleneksel ekoller olarak kabul edilen Selefiyye, Eş'ariyye ve Mâtüridiyye ile Mu'tezile ve Şîa arasında peygamberliğin gereksiz olduğu ile ilgili bir yaklaşımın bulunduğu söylemek oldukça zordur. Bu ekollerin her biri peygamberliğin mevcudiyetini ve önemini tasdik etmişlerdir. Aralarındaki farkın daha çok peygamberlik müessesesinin aklen vâcip (gerekli) ya da mümkün olduğu hususunda gerçekleştiği, aynı zamanda peygamberler gönderilmeden kişinin aklından hareketle Allah'ın varlığını bilmesinin gerekli olup olmadığı noktasında ortaya çıktığı görülmektedir. Selefiyye ve Eş'ariyye'ye göre peygamber gönderilmesi Allah için vâcip değil mümkündür. Zirâ Allah fillerinde özgür olduğu için O'nun herhangi bir konuda zorunluluk altında olduğunun iddia edilmesi söz konusu olamaz.¹⁹⁹ Mâtüridiyye'nin ise bu konuda Eş'ariyye'ye nazaran Mu'tezile'ye daha yakın olduğu ve peygamberliği aklen mümkün, Allah'ın hikmeti açısından ise vâcip gördüğü anlaşılmaktadır. Onlar peygamberlerin gönderilmelerinin Allah'ın hikmetinin bir gereği

199 Salih Sabri Yavuz, **İslâm Düşüncesinde Nübüvvet**, İnsan Yayınları, İstanbul (1998), s. 63, 77.

olduğu inancındaydılar.²⁰⁰ Örneğin Ebü'l-Muîn en-Neseî'ye göre peygamberlik pek çok kelâm âlimi tarafından zorunlu değil, mümkün olarak değerlendirilse de; muhakkik (sorgulayıcı) âlimler nezdinde peygamberlik, hikmetin gerekleri arasında yer almaktadır.²⁰¹ Mu'tezile ve Şîa'nın ise bu konuda benzer görüşleri benimsedikleri, peygamberliğin insanlar açısından faydalı olması ve Allah'ın insanlar için en hayırlı ve faydalı olan ne ise onu yaratması gerektiği inancından hareketle, peygamber göndermenin Allah için vâcib olduğunu savunurlar.²⁰² Eş'arîler dinî bildirim olmaması durumunda insanların akıllarıyla Allah'ı idrâk etmekle yükümlü olmayacakları görüşündeyken, Mâtürîdîler dinî bildirim olmadan da insanın akılla Allah'ı bilip sorumlu olacağı inancındadırlar. Eş'arîlere göre kişi, herhangi bir dinî bildirim olmaksızın Allah'ı bilebilse de, onun sorumluluğu ancak dinî bildirimle gerçekleşmektedir.²⁰³ Gazzâlî de bu konuda, şariat olmasaydı yüce Allah'ı bilmenin ve O'nun nimetlerine şükretmenin kullar açısından vâcib olmayacağını söyler ancak bu görüşü kabul etmeyen Mu'tezile'nin aklın mârifetullahı gerektirdiği görüşünü savunduğuna dikkat çeker.²⁰⁴ Mu'tezile âlimlerinin peygamberliği aklen vâcib görmeleri, bunun insanlık için faydalı olmasının yanında konuyu adâlet prensibi ile ilişkilendirmelerinden kaynaklanmaktadır. Buna göre Allah'ın insanlar

200 Salih Sabri Yavuz, **İslâm Düşüncesinde Nübüvvet**, s. 87.

201 Ebü'l-Muîn en-Neseî, **Kitâbü't-Temhîd li-Kavâidi't-Tevhîd**, çev: Hülya Alper, İz Yayıncılık, İstanbul (2007), s. 70.

202 Salih Sabri Yavuz, **İslâm Düşüncesinde Nübüvvet**, s. 94-97.

203 Salih Sabri Yavuz, **İslâm Düşüncesinde Nübüvvet**, s. 78.

204 Ebü Hâmid Gazzâlî, **al-İktisad fi'l-İ'tikad**, s. 160.

için çeşitli maslahatlar içeren hükümleri kendilerine bildirilmesi vâcip; bunu terk etmesi ise bizzat kendisine vâcip olanı yapmaması anlamına gelecektir. Adâlet prensibi ise, Allah'ın kendisine vâcip olanı ihlâl etmemesini gerektirmektedir.²⁰⁵

Dini inkâr edenlerin vahiy ve peygamberlik konusuna bakışları vahiy ve peygamberliğin imkânsızlığından çok, bunun gerekliliği ve faydaları noktasında şüphe duymalarına dayanmaktadır. Bu sebeple peygamberliğin aklen vâcip ya da mümkün olduğu tartışmaları bir yana, esas itibarıyla konumuz açısından da önemli olan peygamberliğin gerekliliği ve faydasıdır. Nitekim İslâm düşünürleri arasında bu konuda kayda değer bir ihtilafın olmadığı yukarıda ifade edilmişti.

Ebü Mansûr el-Mâtürîdî, nübüvveti Allah için vâcip değil, O'nun lütûf ve ihsânı olarak görmektedir. O, insanların nübüvvet konusunda çeşitli görüşler ileri sürerek bazı ayrılıklara düştüklerine ancak hidâyet önderleri, hayır öncüleri ve bilge kişilerin nübüvveti kabul ettiklerine dikkat çeker. Ona göre Allah'ın insanlar için bir takım emir ve yasaklar bildirmesi hikmetinin bir gereğidir. Zirâ insanlar emir ve yasaklar olmadan arzu ve şehvetin onları sürükleyeceği şeylere yönelerek hayatın sürekli olduğu zannına kapılacak ve aynı zamanda hemcinslerinin de benzer yönelişler gösterecek olması sebebiyle aralarında tartışma ve çekişmeden kaynaklanan husûmetler doğacaktır. Bu da insanların birbirlerini

205 İlyas Çelebi, **İslâm İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kadı Abdulcebbar**, Rağbet Yayınları, İstanbul (2002), s. 313.

ortadan kaldırmaya sevk edecektir. Bu sebeple Mâtürîdî'ye göre herkesin birbirinin hakkını bilip, her türlü te-câvüz ve azgınlıktan emin olarak hayatların korunması açısından vaad ve tehdit içeren helâl ve haramların belirlenmesi gerekli olmuştur.²⁰⁶

İmâm Mâtürîdî'ye göre Allah tarafından yaratılanlar zararlı ve faydalı olmak gibi iki ayrı statüde var edildiği gibi her nesne aynı zamanda hem eleme hem de hazza uygun kılınmıştır. Mâtürîdî, Allah'ın mahlûkatı bu şekilde yaratarak insanları elem verici şeylerle uyararak, haz verici şeylerle müjdelemek suretiyle sakındırma ve özendirme yöntemini kullanmayı amaçladığı görüşündedir.²⁰⁷ Mâtürîdî, Allah'ın insanlara hak etmeden edindikleri sayısız nimet ve imkân sunduğunu, oysa her insanın kendi başına tüm bu nimet ve imkânların kıymetini bilemeyeceğini, bu yüzden de insanların sevilip şükredilmeye lâ-yık olanı tespit edebilmeleri için, tüm bu nimetleri kendilerine lütfedeni tanımalarının gerekli olduğunu söyler.²⁰⁸ Akli başında insanların nefislerini şehvetin batağına düşmekten korumak isteyeceği bir gerçek olmakla birlikte, insan nefsinin yapısında, kurtuluş umduğu yerde helâke, fayda beklediği yerde zarara sürükleyecek bir bilgisizlik ve hoyratlık bulunduğu da bir gerçektir. İnsanın bu bilgisizlik ve hoyratlığı, ilâhî vahiy sayesinde tüm davranışların sonuçlarını bilen peygamberlere olan ihtiyacı ortaya koyduğu gibi, kişinin ancak bu yolla bayağı arzulara

206 Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, **Kitâbü't-Tevhîd**, s. 221-222.

207 Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, **Kitâbü't-Tevhîd**, s. 223.

208 Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, **Kitâbü't-Tevhîd**, s. 224.

tutsak olmadan peygamberler sayesinde nefsini terbiye edip kötülüklerden uzak kalabileceği de bir gerçektir.²⁰⁹

Mâtürîdî, insanların sadece dinî konularda değil aynı zamanda hayatın içinde karşılaştıkları pek çok zorluk ve musibet karşısında da kendilerince üstün bir bilgi ve deneyime sahip olduğuna inandıkları kişilere başvurarak, onların düşüncelerinden istifade etmek istediklerine dikkat çeker. Ona göre bu durum insanların kendi akıllarını yeterli bulmayarak başkalarının yardımına duydukları ihtiyacı ortaya koymaktadır. Bu yüzden iyi niyetli, doğru sözlü, güvenilir birine başvurarak onun öğüt ve tavsiyelerini dikkate almak aklî bir gereklilik olmaktadır.²¹⁰ Mâtürîdî, insanlığın yararına olacak hususları tespit etme konusunda bilginlerin farklı görüşleri sürdüklerine, birinin sahip olduğu bilgiye diğerinin sahip olmadığına, ancak küllî ilmin sadece Allah katında olduğu gerçeği düşünülürken, Allah'ın insanlar tarafından ihtiyaç duyulan tüm bilgi ve hikmeti peygamberleri aracılığıyla onlara ulaştırdığına dikkat çeker.²¹¹

İnsanların hakikate ulaşmada akıllarını kullanmalarının oldukça önemli olduğu, ancak dünya hayatının uğraşları ve aldatici süsü karşısında akılların sarsılarak sağlıklı şekilde çalışmalarının aksadığına dikkat çeken Mâtürîdî'ye göre, bunlara keder, sıkıntı ve acı gibi faktörlerin de eklenmesiyle insan aklı, hakikati kavramaktan âciz kalmaktadır. İnsanoğlu nefsanî arzuların egemenliği ile dünya hayatının ışıltısı altında çoğu zaman mâkul

209 Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, **Kitâbü't-Tevhîd**, s. 224.

210 Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, **Kitâbü't-Tevhîd**, s. 224.

211 Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, **Kitâbü't-Tevhîd**, s. 228.

bir duruş sergileyememekte, bu sebeple insanlara doğru yolu göstererek zor zamanlarda onları motive edip kılavuzluk yapacak birilerinin Allah tarafından elçi olarak görevlendirilmesi zorunlu hale gelmektedir.²¹²

Gazzâlî'nin, peygamberliği, aklın idrâk edemediği noktalar açısından gerekli gördüğü anlaşılmaktadır. Ona göre peygamberliğin mümkün oluşunun delili, var oluşuna dayanır. Bu sebeple o, aklın idrâk edemeyeceği konuların anlaşılmasında nübüvvet gibi bir yolun olmasını imkân dâhilinde görür.²¹³ Ona göre peygamber göndermek Allah üzerine vâcip olmamakla beraber, bu O'nun hakkında ne kötü ne de muhâl bir fiildir. Allah'ın bütün fiillerinin câiz olduğunu ancak hiçbirinin O'nun için vâcip olarak nitelendirilemeyeceğini söyleyen²¹⁴ Gazzâlî'ye göre, bir kimsenin nebî olup olmadığı hakkında şüpheye düşülmesi halinde, o kişinin nübüvveti ancak müşâhede (gözleme), tevâtür (yaygın söylenti) ya da sem' (nakle bağlı konular) yoluyla bilinebilir. Tıpkı tıbbı dair bir şeyler öğrenip kitaplarını ve eserlerini inceleyerek bir kişinin tabip olduğuna kanaat getirilmesi gibi, tebliğ ettiği Kur'ân'ın ve yaşantısının incelenmesiyle de Hz. Muhammed'in peygamberliğine kanaat getirilir.²¹⁵ Allah'ın konuşan (mütekellim), kâdir (her şeye gücü yeten) ve dileyen (irâde sahibi) yüce bir varlık olduğu gerçeği dikkate alındığında O'nun, kâinatı ve tüm canlılığı yoktan var ederek yaratıcı sıfatını tecelli ettirmesi gibi, bir takım

212 Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 228.

213 Ebû Hâmid Gazzâlî, *el-Munkız Mine'd-dalâl*, çev: Ahmed Subhi Furat, Şamil Yayınevi, İstanbul (1972), s. 68-69.

214 Ebû Hâmid Gazzâlî, *al-İktisad fi'l-İ'tikad*, s. 160.

215 Ebû Hâmid Gazzâlî, *el-Munkız Mine'd-dalâl*, s. 70.

sesler ve bunlara benzer deliller yaratmak suretiyle ilâhî kelâmını tecellî ettirerek konuşan ve dileyen bir varlık olduğunu göstermesi, nübüvvetin gerçekliğini de desteklemektedir.²¹⁶ Gazzâlî'ye göre insanın hakikati kavrama yetisi olan aklın bu konuda şu şekilde bir faydası bulunmaktadır:

Aklın faydası bize nübüvveti tanıtmak, peygamberleri tasdik ettirmek ve nübüvvetin doğruluğuna şehadet ettirmek, nübüvvet gözüyle idrâk edilen sırları anlamaktan âciz olduğunu itiraf ettirmek, bizi elimizden tutup körleri rehberlerine, şaşkına dönmüş hastaları şefkatli doktorlara teslim eder gibi nübüvvet makamına teslim etmektir. İşte aklın hududu, anlayacağı ve yürüyeceği yer buraya kadardır.²¹⁷

Gazzâlî, insanın yalnız akıyla hareket ederek tüm hikmetleri kavrayamayacağını, bu sebeple aklın âciz kaldığı hususlarda haber vermek üzere peygamberlere ihtiyacı olduğunu söylüyordu. O, peygamberin durumunu, bir doktorun hastası ile olan münasebetinden örnek getirmek suretiyle açıklamaya çalışır. Buna göre peygamberler de, tıpkı muâyene ettiği bir hastanın yanında iki çeşit ilaç bulan doktor konumundadır. Doktorun bu ilaçlardan birinin zehir etkisi yaparak hastayı öldüreceğini, diğerinin ise onun iyileşmesine vesile olacağını hastaya bildirmesi gibi, peygamberler de hem bu dünya hem de

216 Ebû Hâmid Gazzâlî, **al-İktisad fi'l-İ'tikad**, s. 143.; Yusuf Şevki Yavuz, "Peygamberlik Müessesesi ve Peygamberler", Bekir Topaloğlu-Yusuf Şevki Yavuz-İlyas Çelebi, **İslâm'da İnanç Esasları**, Çamlıca Yayınları, İstanbul (2002), s. 167.

217 Bülent Sönmez, **Peygamber ve Filozof**, Araştırma Yayınları, Ankara (2002), s. 111.

âhirette nelerin insanı helâk ya da mesut edeceğini ümmetlerine bildirmişlerdir.²¹⁸ İnsanın doktorun bilgi ve sözünden hareketle bunu tecrübe etmesi gibi, peygamberlerin getirdiklerinin doğruluğunun anlaşılması da, ilâhî vahyin bilgisinin aklen kavranarak bunun tasdik ve tecrübe edilmesiyle gerçekleşir. Kısacası Allah, peygamberler vasıtasıyla itaat etmenin bir ilaç, günah işlemenin ise bir hastalık olduğunu; imanın insanı mutluluğa, inkârın ise helâke sürüklediğini haber vermiştir. Peygamberlerin vazifesi sadece tebliğ etmek, ilim yoluyla irşâd etmek ve bununla yetinmektir. Aynen bir hastanın doktorun sözünü dinlemesinde olduğu gibi, peygamberin getirdiklerine iman edip uygulayanların uygulamaları kendi lehlerine; onları inkâr edenlerin davranışları ise kendi aleyhlerine olmaktadır. Gazzâlî'ye göre kaçınılması ya da yapılması gereken şeyleri bildirenler peygamberlerken, onların doğruluğunu bildirip tasdikleyen de akıl olmaktadır.²¹⁹

Gazzâlî, peygamberlerin akla uygun hususlar için gönderilmeleri halinde aklın buna ihtiyaç duymayacak olmasından dolayı peygamber göndermenin abes ve faydasız olacağı, oysa böyle bir durumun Allah için muhâl olduğu; peygamberlerin akla aykırı düşen hususlarla ilgili gönderilmeleri durumundaysa peygamberliğin tasdik ve kabulünün imkânsızlaşacağı şeklindeki şüpheleri değerlendirir. Gazzâlî bu konuda şu şekilde bir yaklaşımda bulunur:

218 Ebû Hâmid Gazzâlî, *al-İktisad fi'l-İ'tikad*, s. 141-142.

219 Ebû Hâmid Gazzâlî, *al-İktisad fi'l-İ'tikad*, s. 142-143.

Hız. Peygamber, genel olarak aklın tek başına bilmesi mümkün olmayan bir şeyi haber vermek için gönderilmiştir. Fakat akıl bunu bildiği zaman, tek başına anlamış olur. Çünkü akıl tek başına amellerin, sözlerin, ahlâk ve inançların faydalı ve zararlı olanlarını bildiremez. Akıl bir takım ilaçların ve kimyasal maddelerin özelliklerini tek başına idrak edemediği gibi, insanı bedbaht yapanla, mutlu kılanı birbirinden ayıramaz. Fakat akıl bir şeyi anladığı zaman; o şeyi iştirme yoluyla bilir, tasdik eder ve ondan faydalanır. Böylece de akıl, helak eden şeyden kaçınmış ve saadet veren şeye yönelmiş olur. Binaenaleyh, aklın, bir hastalığı ve bu hastalığın ilacını bilmede doktorun sözünden faydalanması ile daha sonra o doktorun sözünün doğruluğunu birtakım hallerin delâletiyle bilmesi arasında bir fark yoktur.²²⁰

Allah'ın insan aklını, insanları doğru yola sevk etmek üzere gönderdiği vahiy ile uyumlu bir şekilde yaratmış olduğu ve bu yüzden selîm bir insan aklıyla yaratıcısının sözleri arasında bir çatışma olmasının pek mümkün olmadığı; buna karşın, vahiyde, insan aklıyla çelişmekle birlikte insan aklına aşkın unsurların da var olduğu söylenebilir. İnsan aklında potansiyel olarak bulunan gerçeği kavrayıp tasdik etme gücünün, vahiy ile tam mânasıyla kemâle erdiğini söylemek mümkündür. Aynı şekilde vahiy olmadan doğru ile yanlış ayırabilmede de aklın yanılması kaçınılmaz olacaktır. İnsanların aklî ve ahlâkî kabullerinin içinde buldukları toplum ve şartlara göre değişkenlik gösterebildiği ifade edilmişti. Örneğin insanların doğal süreçler dışında kendi canlarına

220 Ebû Hâmid Gazzâlî, *al-İktisad fi'l-İ'tikad*, s. 144-145.

kıyarak yaşamlarının son bulması pek çok insan açısından hoş karşılanmayacak bir durumdur. Ancak bir topluluk düşünelim ki bu topluluğun mensubu olan kişiler kırk yaşlarına geldiklerinde zehirli olduğunu ve ölümleriyle sonuçlanacağını bilmelerine rağmen inançları gereği bir bitkiyi yemenin ruhlarını sonsuza kadar korkusuz ve kutsal kılacağına ve bunu gerçekleştirdiklerinde de yaşadıkları toplum açısından cesaretle anılacaklarına inansınlar. Aklen bu gibi bir durumun mantıksız olduğuna hükmedebiliriz. Ancak söz konusu toplumdaki kişiler, çocukluklarından itibaren görerek doğal karşılayabildikleri bu gibi bir durumu aklen yadırgamazlar. Ya da câhiliye dönemindeki bazı Araplar doğan kız çocuklarını diri diri toprağa gömerken de bunu gelenekleri doğrultusunda yapmakta ve muhtemelen de çoğunlukla bunun aklen saçma olduğunu düşünmemekteydiler. Yine insanların kendi elleriyle yaptıkları putlara tapındıkları hatta bazen de onları yedikleri düşünüldüğünde tüm bunları yapanların da akla aykırı davrandıklarına inandıklarını beklemek doğru olmasa gerek. Pek çok kavmin bâtil inançların batağında kalarak, büyü, sihir ve benzeri tuhaf inanç ve ibadet şekilleri geliştirdikleri ve bunları âdeta Allah'a ibadet eder gibi saygılı ve titiz bir şekilde yerine getirdikleri bilinmektedir. İşte bu ve benzeri sayısız durum göz önünde bulundurulduğunda, Allah tarafından gönderilecek bir vahye ve bu vahyin tebliğini yapmak üzere görevlendirilecek bir peygambere duyulacak ihtiyacın ne kadar hayati olduğunun görülmesi mümkündür. Zirâ insan, çevresel faktörlerin etkisiyle iyi olan bir şeyi çirkin ya da tam tersi çirkin olan bir şeyi de iyi

olarak kabul edebilme kabiliyetine sahiptir. Bu gibi durumların bertaraf edilmeleri ve insanların hayatlarından çıkartılmasında vahyin oldukça önemli bir role sahip olduğu görülmektedir.

Örneğin insanların neden zina etmemeleri ya da hırsızlık yaparak başkasına ait olan şeyleri çalmamaları gerektiğinin kendilerine bildirilmesi gerekir. Aksi halde zina eden birisi bunun insana zevk ve mutluluk verdiğini söyleyecek ayrıca bu fiili gerçekleştirirken her iki tarafın da bu duruma razı olduğunu ileri sürerek bunda hiçbir sakınca görmeyecektir. Aynı şekilde hırsızlık yapan birisi de bu fiili kendi tecrübe ve becerisi ile gerçekleştirmiş olmasını ileri sürerek malı çalınan kişi için eşyasına sahip olup korumasını bilseydi demek suretiyle o mal üzerinde hak iddiasında bulunacaktır. İlahi bir bildirim ve tarih boyunca gönderilen peygamberlerin bu bildirimleri uygulayarak yerleşik kılmaları olmadıkça insanları ne gibi duyguların dizginleyip bu yolla toplumsal nizamın sağlanabileceğinin belirlenmesi mümkün değildir. Yine her ne kadar bazı kimseler insan aklının yaratıcıyı bulmakta yeterli kılındığını savunup dışsal bir vahyin bu konuda ekleme yapacağı bir şey olmadığını savunular da, her insan için böyle bir durumun gerçekleşecek olmasını beklemek doğru değildir. Günümüz dünyasında dahi dinler bu kadar yaygın bir olgu olmasına rağmen pek çok insan, hayatı boyunca hem Allah hem de din ile ilgili kayda değer bir düşünceye sahip olmadan dünya hayatının ışıltısı içinde yaşayıp ömrünü tüketebilmektedir. Üstelik bu gibi insanların teist dinlerin hâkim

olduğu toplumlar içinde de çokça görüldükleri bir gerçektir. Allah'a ne inanan, ne de O'nu inkâr eden ancak tam anlamıyla yaşantısında konu edinmeyen bu insanların varlığı düşünüldüğünde, tarih boyunca hiçbir din ve peygamberin gönderilmemesi halinde insanların nasıl bir yaşantı üzerinde olacaklarının tahmin edilmesi zor değildir. Durum böyle olunca ilâhî bildirim ve doğru yolu gösterme olmaması halinde yaratılış amacından sapması muhtemel olan insanların âhirette hangi gerekçeler gösterilerek dünya hayatındaki yaşantılarından sorgulanıp sorumlu tutulacaklarının anlaşılması mümkün değildir.

Mu'tezile düşünürlerinden Kâdi Abdülcebâr peygamberliğe muhâliflerin başında Berâhime'nin geldiğine dikkat çekiyor ve bu grup tarafından ileri sürülen iddiaları değerlendirirken aynı zamanda peygamberliğin gerekliliği ile ilgili açıklamalarda bulunuyordu. Kâdi Abdülcebâr'ın meseleye, aklın iyi ve kötü fiilleri mutlak mânada bilmeye yeterli olup olmayacağı noktasından yaklaştığı görülür. Ona göre, her ne kadar akıllı insanlar zararlı olan şeylerden uzak durulması gerektiğini bilseler de, aklın kendi gücüyle, içinde fayda ve zarar bulunan fiillerin tamamını birbirinden ayırması mümkün değildir. Bu yüzden kişinin hataya düşmemesi için Allah tarafından uyarılması yani fiillerin durumlarının bildirilmesi için peygamberlerin gönderilmesi gerekir.²²¹

Çağdaş Selefîyye'nin öncülerinden olduğu kabul edilen Muhammed Abduh da (ö./1905) peygamberliğin aklîliği

221 İlyas Çelebi, *İslâm İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kadı Abdülcebbar*, s. 314-315.

ve gerekliliğini ortaya koymaya çalışmıştır. Abduh da özellikle hem bu dünya hem de âhiretteki faydalarını kendiliğimizden bilmemizin mümkün olmadığı inanç ve ibadetlerin bilinip uygulanabilmesiyle tüm bunların insanın her iki dünyadaki saadetini sağlamaya yönelik olduğunun yalnızca Allah tarafından bilinebileceği gerçeğinden hareketle bir rehbera yani vahiy ve peygambere duyulan ihtiyaca dikkat çekmiştir.²²²

Abduh, ihtiyaç duyulan bu yardımcının insanın kendi cinsinden olduğu takdirde insanlar üzerinde etkili olup getirdiklerinin onlar tarafından anlaşılıp kavranabileceğine dikkat çekerek nübüvvetin psiko-sosyal yönüne vurgu yapar.²²³ O aynı zamanda peygamberlik görevi verilen bu insanların alışlagelmiş sıradan vasıfların üzerinde bir takım niteliklere sahip olduğunu ve bu yönleri itibariyle de hemcinslerinden ayrılarak fark edildiklerini söyler. Ona göre şayet söz konusu bu rehberler insan soyundan olmasalardı, insanlar üzerinde etkili olamayacakları gibi üstün özelliklerinin bilinmesine de imkân olmayacaktı. Peygamberler bu özellikleri sayesinde Allah'tan aldıkları vahiylerden hareketle insan aklının anlayıp kavramakta yetersiz kaldığı noktaları açıklığa kavuşturarak Allah adına konuştuklarını da ispat ederler.²²⁴

Abduh, hüsün-kubuh (iyilik ve kötülüğün ölçüsü) meselesini değerlendirirken güzellik-iyilik, çirkinlik-kötülük kavramlarının bizzat eşyanın kendisinde olduğunu ve insan nefsinin de güzel ile çirkin arasındaki tabîî ayrımı

222 Muhammed Abduh, **Risâletü't-Tevhîd**, s. 135-136.

223 Muhammed Abduh, **Risâletü't-Tevhîd**, s. 136.

224 Muhammed Abduh, **Risâletü't-Tevhîd**, s. 136-137.

hissî olarak algıladığını söyler. Ancak güzellik ve çirkinlik kavramlarının insandan insana değişiklik gösterebileceğini de vurgular. Her ne kadar Abduh, güzellik ve çirkinliğin bizâtihi eşyada olduğunu söylese de insan aklının güç yetiremeyeceği metafizik konulardaki güzellik ve çirkinliğin bilinebilmesi için peygamberliğin zaruri olduğuna dikkat çeker. Zirâ bir takım amellerin bizâtihi güzel ya da çirkin olduklarının akıl ile kavranabilmesi mümkün değildir. İşte bu noktada bu amellerin güzel ya da çirkin tanımlamalarının yapılabilmesi için onların ilâhî bir emre ya da nehye (yasaklamaya) dayanmaları gerekir. Aklın sınırlarını aşan bu noktada vahiy devreye girer. Abduh'a göre bu gibi sebeplerden dolayı insan, akıldan başka bir yardımcıya ihtiyaç duymaktadır. Bu yardımcı ise vahyi tebliğ eden peygamberdir.²²⁵

Abduh'a göre peygamberler, Allah'ın varlığı, birliği ve sıfatları hakkında bilgilendirerek insanları imana dâvet etmek ve aynı zamanda kalplerin tam anlamıyla tatmin olmasını sağlayacak ilâhî nasları bildirmek için gelmişlerdir. Ona göre bu bilgilere ulaşabilmenin tek yolu, dindir. Din gerçeği açıklamak, inanç ve ibadetleri telkin etmek, iyi ve güzel olanı göstererek hayırlı şeylere yönelmek için vardır. Güzelliklerinin kavranamadığı emirler ile çirkinliklerinin kavranamadığı yasaklar vardır. Bu gibi amel ve davranışların güzellikleri din tarafından emredilmeleri çirkinlikleri ise yine din tarafından yasaklanmalarından kaynaklanmaktadır. Yani emredildikleri için güzel, yasaklandıkları için çirkin olurlar.²²⁶

225 Muhammed Abduh, **Risâletü't-Tevhîd**, s. 125-137.

226 Muhammed Abduh, **Risâletü't-Tevhîd**, s. 138-140.

Abduh, insanlığın resûllere olan ihtiyacını iki temel yolu esas alarak açıklamaya çalışır. Buna göre ilk yol insan nefsinin ölümden sonra devam ettiği yani bu dünya hayatından sonra başka bir hayatın olduğu inancıdır. Bu ise gayb alanına girmekte ve bu konuda ancak ilâhî bildirim sonucu bilgi edinilebilmektedir. Zirâ söz konusu bu iki âlem arasındaki bağın insan akli ve hisleriyle kurulabilmesi mümkün değildir. Abduh'un bu yol ile ilgili yaptığı açıklamada yukarıda da değinilen klasik yaklaşımları benimsediği görülmektedir.²²⁷ Abduh, insanlığın peygamberliğe olan ihtiyacını gösteren ikinci yolun ise doğrudan insanın tabiatından kaynaklandığını söyler. Abduh, hem geçmişte hem de çağımızda toplumdan ayrı olarak, orman ya da dağ başlarında hayvanlarla iç içe ilkel bir yaşam süren insanların varlığını delil göstererek, bu gibi insanların durumunu kovanından ve arılar topluluğundan ayrılarak kendi başına hayat sürmeye çalışan bal arısına benzetir. Oysa insan toplu halde, bir arada yaşamaya yönelik biçimde yaratılmıştır. Abduh'a göre, bu durum ve ihtiyaç, insanlık tarihi ile sabit olmakla birlikte, insanın konuşma yeteneği ile yaratılmış olması da onun ancak toplum halinde yaşamını sürdürebilen bir varlık olduğunun ayrı bir delilidir. Lisan, insanın hemcinsleriyle anlaşmasını, tanışıp kaynaşmasını sağlayan en güçlü araçtır ve insanların birbirleriyle anlaşabilme zureti göz önünde bulundurularak onlara verilmiştir.²²⁸

Fakat insanın topluluk halinde yaşamaya uygun bir fitratta var edilmiş olduğu gerçeği, onun aynı zamanda

227 Muhammed Abduh, **Risâletü't-Tevhîd**, s. 147-151.

228 Muhammed Abduh, **Risâletü't-Tevhîd**, s. 151-152.

nefsânî duygulara sahip olduğu gerçeğini değiştirmektedir. Anlayış, yaşayış, irâde ve kararlılık açlarından farklı özelliklere sahip insanların çeşitli ihtiras ve aç gözlülükler sebebiyle toplum içinde kargaşaya sebep oldukları görülmektedir. Bu da karşılıklı bir mücadele ve yok etmeye yönelik bir çabayı ortaya çıkarır. Toplum içindeki iyilik, eşitlik, adâlet, yardımlaşma, sevgi ve saygı gibi pek çok kavramın var olması ve devamını sağlayabilmesinin yegâne yolu olarak peygamberliğin gerekliliğini gören Abduh, peygamberlerin Allah'tan almış oldukları vahiy sayesinde insanlardaki eksikleri tamamlayarak toplum içindeki nizâm ve düzeni sağladıklarına inanır. Abduh'a göre kişi için aklın önemi ne ise insanlık için de peygamberliğin yani vahyin önemi odur.²²⁹

İslâm filozofları içinde peygamberlik konusunu esaslı olarak ele alanların başında Fârâbî'nin geldiği bilinmektedir. Fârâbî'nin vahiy ve peygamberliğe dair açıklamalarının, insan ile onun Faâl-akıl²³⁰ olarak nitelendirdiği varlık arasında gerçekleşen olağanüstü ilişkiye dayandığı görülür. Fârâbî'ye göre insan hayatının nihâî gayesi bu ilişkinin gerçekleşmesine bağlıdır. Aklın faaliyetini mümkün kılarak insandaki rasyonel etkinliği başlatmakla kalınarak aynı zamanda onu olgunlaştıran metafizik prensip olan Faâl-akılın aydınlatması olmaksızın insanın kendisini insan kılan özelliklere sahip olabilmesi ve en son yetkinliğini elde edebilmesi mümkün değildir.²³¹ Fârâbî'nin

229 Muhammed Abduh, **Risâletü't-Tevhîd**, s. 155-161.

230 Fârâbî'nin Faâl-akıl olarak nitelendirdiği varlık, İslâm inancında vahiy Hz. Muhammed'e ulaştıran Cebrail'e karşılık gelmektedir.

231 Yaşar Aydın, **Fârâbî'de Tanrı-İnsan İlişkisi**, İz Yayıncılık, İstanbul (2000), s. 129-130.

açıklamalarından nübüvveti, ilâhî bir müdahale olarak nitelendirmediği, onun özellikle kelâmcılar tarafından ortaya konulduğu şekliyle nübüvveti, Allah'ın kullarından dilediğine bahşettiği bir rahmet ve nimet olarak görmediği, Allah'ın ezelf ve ebedî olan adâletinin zorunlu bir sonucu olarak değerlendirdiği ifade edilir.²³² Fârâbî'ye göre Allah'ın vahiy vermek suretiyle peygamber kıldığı kişi bir insanın ulaşabileceği en yüksek mertebe ile şerefendirilir. Bu mertebeye erişen insan, insanlık mertebelerinin en mükemmeline ve saadetin en yüksek derecesine varmış olur; nefsi mükemmelleşir ve vahyin yol göstericiliğinde saadete ulaştıran her fiile vakıf olur.²³³

Kelâm âlimlerinin nübüvvet müessesesini ulûhiyet makamı açısından da değerlendirdikleri görülür. Buna göre Allah konuşan ve dileyen bir varlık olduğundan, tıpkı yaratıcı sıfatının kâinatın meydana gelmesiyle tecelli etmesi gibi, kelâm sıfatının da tecelli etmesi gerekmektedir ve nübüvvetin varlığı bunun en güzel göstergesidir.²³⁴ İslâm filozoflarından İbn Sînâ da Allah'ın sıfatları meselesini işlerken peygamberliği kelâm sıfatının bir tecellisi olarak değerlendirmiştir. O, Allah'ın konuşmasını O'ndan taşan bilgiler olarak peygamberin kalbine inmesi olarak tanımlar. Ona göre Allah'ın konuşması Hz. Peygamber'de oluşan bilgiden ibarettir. Peygamber melek vasıtasıyla gayba dair bilgilerle birlikte onlardan anlamlı sözler alır ve insan suretinde bir şahıs görür. İşte vahiy

232 Yaşar Aydın, *Fârâbî'de Tanrı-İnsan İlişkisi*, s. 152.

233 Fârâbî, *El-Medinetü'l Fâzıla*, çev: Nafiz Danışman, Maarif Basımevi, İstanbul (1956), s. 71.

234 Yusuf Şevki Yavuz, 'Peygamberlik Müessesesi ve Peygamberler', s. 167.

budur. İbn Sînâ'ya göre vahiy, zamansız olarak Hz. Peygamber'in kalbine bırakılanın onun nefsinde tasarlanıp canlanmasıdır. Bu durumu zihnin karşısındaki bir şeyi kavrama dönüştürmesine benzeten İbn Sînâ'ya göre bu bazen İbrânice bazen de Arapça olarak ifade edilir. Yani kaynak bir, dışa yansması farklı farklıdır.²³⁵

İbn Sînâ peygamberliğin gerekliliğini ortaya koyarken onun toplumsal açıdan faydalarına dikkat çekerek insanlar arasındaki birlik, düzen ve adâletin sağlanmasına yönelik fonksiyonlarına vurgu yapar. Ona göre insanoğlu yaratılışı itibariyle tek başına zorunlu ihtiyaçlarını temin edip, devamını sağlayamaması noktasında diğer canlılardan ayrılmakta ve bu yönüyle hayatını devam ettirebilmek için hemcinsleri ile toplu halde yaşama ihtiyacı içinde olduğunu göstermektedir.²³⁶ Toplumun bir parçası olan bireyler bir araya gelip sosyal ve ekonomik açılardan yardımlaşarak çeşitli alışverişlerde bulunurlar. Biri diğeri için buğday üretirken diğeri ekmek yapar. Ya da bir başkası terzilik maharetlerini ortaya koyarken diğeri bir iğne iplik üretir. İbn Sînâ'ya göre söz konusu durum açıkça insanın varlığını devam ettirebilmek için hemcinslerine olan ihtiyacını ve onlarla ortaklık kurması gerektiğini göstermektedir. Hem bu ihtiyaç hem de ortaklıktan doğan zorunlu ilişkinin ise bir yasa ve adâlete dayalı olması gerektiği gibi bu yasa ve adâleti sağlamak için de

235 İbn Sînâ, 'Tevhîdin Hakikâti ve Nübüvvetin İspâtı Üzerine', çev: Mahmut Kaya, **İslâm Filozoflarından Felsefe Metinleri**, Klasik, İstanbul (2003), s. 317.

236 İbn Sînâ, **Kitâbu'ş-Şifâ, Metafizik II**, çev: Ekrem Demirli-Ömer Türker, Litera Yayıncılık, İstanbul (2005), s. 187.

birinin bulunması gerekir.²³⁷ Bu kişinin insanlara hitap edip onları söz konusu yasalara uymak durumunda bırakacak biri olmasının yanında aynı zamanda onun insan cinsinden olması ve insanları kendi düşünce ve görüşleriyle baş başa bırakmaması gerekir. Aksi halde insanların görüş ayrılığına düşüp her birinin lehinde olanı adâlet aleyhinde olanı ise zulüm olarak algılaması kaçınılmaz olacaktır. Ona göre açık bir şekilde anlaşılmaktadır ki insan neslinin bekâsı (devamı) için böyle bir insana yani peygambere ihtiyaç duyulmaktadır.²³⁸

İbn Sînâ, söz konusu ihtiyaçları göz önünde bulundurarak insanları irşâd edecek (onlara doğru yolu gösterecek) bir peygamberin var olması ve diğer insanlarda bulunmayan bir özellik taşımasının zorunlu olduğunu söyler. Ona göre bu kişi Allah tarafından gelen vahyin kendisine indirilmesiyle insanlara Allah'ın tek ve kudretli Yaratıcı olduğunu, eşi ve benzeri bulunmadığını söylerken aynı zamanda ilâhî yasalar ile dünya ve âhîret hallerinden bahseder, ebedî kurtuluşu sağlayacak olan ibadetleri, doğru ve hayırlı işleri bildirip, hayırlı işlere teşvik eder, hayırsız işlerden ise yasaklar.²³⁹

İbn Rüşd'ün nübüvveti; ilâhî kanunların gerektiği gibi bildirilmesi, hukukun, adâletin ve ahlâkî faziletlerin ortaya konulması gibi sosyolojik ve psikolojik yönleri itibariye gerekli gördüğü anlaşılmaktadır. O, kelâmcıların nübüvveti kanıtı yollarından biri olarak kabul ettikleri mucizelerin, peygamberlerin elinde zuhûr ettiği

237 İbn Sînâ, *Kitâbu's-Şifâ*, s. 187-188.

238 İbn Sînâ, *Kitâbu's-Şifâ*, s. 188.

239 İbn Sînâ, *Kitâbu's-Şifâ*, s. 188-194.

müşâhede edilmedikçe söz konusu delilin sıhhatli olmasının mümkün olmadığını söyler. Ona göre ancak müşâhededen sonra mûcize, Allah tarafından gönderilen bir resûl ile gerçekte resûl olmayan birinin ayırt edilmesinde bir alâmet olabilir. İbn Rüşd'e göre bir kimsenin peygamber olduğuna aklî ve ilmî hakikatler değil, sadece amelî ve ahlâkî faziletler delalet eder.²⁴⁰ O, mûcize ve hârîka olayların peygamberliğin delili olamayacağını, zirâ aklın peygamberlik ile mûcize arasındaki irtibatı idrâk edemeyeceğini söylüyor ve Hz. Peygamber'in herkese meydan okuduğu ve peygamberlik iddiasının doğruluğuna delil saydığı esas mûcizenin Kur'ân-ı Kerîm olduğuna vurgu yapıyordu.²⁴¹

İbn Rüşd'e göre resûller ve nebîler adı verilen bir zümrenin varlığı bizâtihi bilinen tarihsel bir gerçekliktir. İnsanlar arasından bir sınıf olan bu zümre insânî bir öğrenme yoluyla değil, Allah'tan gelen vahiy ile halka şeriatlar ve kanunlar koyarlar. Ona göre bu zümrenin varlığını felsefe ile meşhûr olan şahısların varlığı ile tevâtüren sâbit olan diğer şeylerin varlığını inkâr edenlerden başkası reddetmez. İbn Rüşd'e göre Dehriyye (materyalistler) dışında bütün filozoflar ve insanlar, insan türünden bazı kişilerin kendilerine gelen vahye dayanarak hayırlı ve güzel fiiller ile ilmî bir takım gerçeklikleri halka tebliğ edip sapkın inanç ve uygulamalar ile çirkin işlerden onları menettikleri hususunda ittifak etmişlerdir.²⁴²

240 İbn Rüşd, **el-Keşf an Menâhici'l-Edille**, Hazırlayan: Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul (1985), s. 307-308.

241 İbn Rüşd, **el-Keşf an Menâhici'l-Edille**, s. 309-311.

242 İbn Rüşd, **el-Keşf an Menâhici'l-Edille**, s. 312-313.

İslâm düşünürleri açısından peygamberliğin yani vahyin gerekliliğinin çeşitli açılardan nasıl ele alındığı konusu genel hatları ile ifade edilmeye çalışıldı. Her ne kadar haklı olarak bu konuda çok çeşitli deliller geliştirilip bu gerekliliği inkâr eden ya da buna itirazlarda bulunanlara karşı aklî ve tutarlı bir yol izlenmeye çalışılmışsa da, Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi gibi bazı düşünürler açısından peygamberlerin gönderilmelerine gerek olup olmadığı konusunda uzun tartışmalara girmek, boş ve bu gerekliliğin ispatlanması için deliller getirmek de anlamsızdır. Zirâ bu yaklaşıma göre peygamberliğin gerekliliğinin tabiî delili, peygamberlerin getirmiş oldukları vahiyler ile birlikte tarih sahasında işgal ettikleri mevkidir. Bu sebeple insanlığın büyük çoğunluğunun binlerce yıldır peygamberlerin getirdiklerini takip ederek onlara derin bir saygı göstermesi gibi tarihsel bir gerçeklik karşısında delil aramak lüzumsuz bir külfet olmaktadır.²⁴³ Buna göre “Peygamberlerin ortaya koydukları şeyler, onların gerekliliklerinin delilidir” denilebilir. Astrofizikçi Prof. Michael H. Hart’ın “Tarihte En Etkili 100 Kişi” isimli meşhur eserindeki tarihteki en etkili kişiler sıralamasının 1. sırasında Hz. Muhammed’in 3. sırasında ise Hz. İsa’nın yer alması tesadüfî değildir.²⁴⁴

243 Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, *Üss-i İslâm, (İslâm İnanç Esasları)*, Sadeleştiren: Adnan Bülent Baloğlu-Halife Keskin, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara (2004), s. 39. Ayrıca Bkz: Ömer Aydın, ‘Filibeli Ahmed Hilmi’nin Din Anlayışı’, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 4, Yıl: 2002, s. 69-85.

244 Michael H. Hart, *The 100: A Ranking Of The Most Influential Persons In History*, Citadel Press, New York (2000), s. 3.

Modern Batı düşüncesi içinde de vahyin gerekliliği noktasında İslâm düşünürlerine benzer şekilde yaklaşımların bulunduğu bilinmektedir. Örneğin Hıristiyan din felsefecilerinden Richard Swinburne'nün vahyin gerekliliğini ortaya koyarak onu temellendirmek üzere çeşitli yaklaşımlarda bulunduğu görülür. Swinburne, bize olayları bildirmek ve ihtiyaç duyduğumuz doğruları vahyetmek için Allah'ın tarihe müdahale ettiğini söyler. O'na göre yardım görmemiş insan aklının bir Allah'ın var olduğuna hükmedebilmesi ve çok genel kabul edilebilecek bir takım ahlâkî doğrulara ulaşabilmesi mümkün olmakla birlikte insan, sınırlı akla ve hoşlanmadığı bir sonuçla karşılaştığında onu terk etme eğilimine sahip bir varlıktır. Bu sebeple dinî ve ahlâkî konular hakkındaki sonuçların insanların hayat biçimleriyle çatışması durumunda insanların bu sonuçları kabul etmekte isteksiz olmaları mümkündür.²⁴⁵ Bu yüzden Swinburne'e göre insanın bu yapısı ve yükümlülüklerinin neler olduğu ya da nihâî iyiliğinin nelere bağlı olduğunu bilebilmek için yardıma ihtiyaç duyan yönü dikkate alınarak, vahyin amacının yardım olmaksızın aklımızın bulamayacağı ya da emin olamayacağı şeylerin açıklanması olduğu söylenebilir.²⁴⁶

---

245 Richard Swinburne, *Is There A God?*, Oxford University Press, Oxford (1998), s. 123.

246 Richard Swinburne, *Is There A God?*, s. 124-125.

Ahret Motivasyonu İçin Dinin Gerekliliği

Tarih boyunca ilahi mesajın ortaya koymuş olduğu en temel öğretilerden biri ölüm sonrası ahret yaşamıdır. Teist dinler dışında bu konuda makul ve anlaşılabilir bir açıklama yapan başka hiçbir öğreti ya da felsefe bulunmamaktadır. Oysa insan için en temel soruların başında öldükten sonra kendisine ne olacağı sorusu gelmektedir. Ölümün yokluk yani bir son olmadığının anlaşılması ahret inancına bağlıdır. Ahret olmasa insan için bu dünya yaşanılmaz ve katlanılmaz bir yer olur. Ölüm korkusu ve yok olma endişesi sarar insanı. Dinî buyrukların insan aklıyla uyum içinde olduğu, zira Allah'ın insanı akıl melekesi ile var etmesine rağmen, ona vermiş olduğu bu yetiyle çelişecek buyruklarda bulunmayacağı ifade edilmiş, diğer yandan dinin, aklın sınırlarını aşan ancak akılla çelişmeyen bazı bildirimlerinin de söz konusu olduğuna vurgu yapılmıştı. Ahretin varlığı bu duruma örnektir. Ahretin varlığı insanın arzu ettiği bir şey olmasına rağmen din olmadan bilinip anlaşılabilmesi mümkün değildir. Her ne kadar ilâhî kaynaklı dinler bu dünyadaki hayatı düzenlemek, insana doğru ile yanlış göstererek yaratıcısı ile ilişkilerini belirlemek gibi sebeplerle gönderilmiş olsalar da dinin bir de onu ilâhî olmayan diğer tüm sistemlerden ayrıcalıklı kılan fizik ötesi

âlem ile ilgili bildirimleri bulunmaktadır. Bu bildirimlerin vahiy olmadan anlaşılıp kavranabilmesi mümkün gözükmemektedir. Ahiretin varlığına inanan ve bu dünyadaki davranışlarımıza göre ahirette ödül ya da cezaya uğrayacağımızı söyleyen ancak dinlerin varlığını kabul etmeyen kişilerin bu yaklaşımları dikkate alındığında, onların da hem âhiret hem de ödül ve ceza gibi inançları kabul etmelerinde ilâhî dinlerin etkisi altında kaldıkları görülmektedir. Çünkü Allah, var olduğu ile ilgili teminat vermeden ahiretin varlığını bilip inanmak mümkün değildir. Bu da ancak Allah'ın bu konuda insanlara bildirimde bulunmasıyla bilinebilir. Bunun tarihsel açıdan mevcut tek yolu ise vahiydir.

Ahiretin varlığı inkâr edildiği takdirde, hayatın varlığının bir amaca yönelik olduğunun ifade edilmesi de güçleşmektedir. Her ne kadar dini inkâr eden bazı çevreler ahlâklı ve erdemli bir davranışın âhiretteki ödül veya ceza duygusuyla değil, bizâtihi o davranış iyi olduğu için aklen yapılması gerektiğini söyleseler de, yine de âhiret olmadan insanların davranışlarını düzenleyip, pratikte ahlâkî açıdan uygun hareket etmelerinin de oldukça zor olacağı söylenebilir. Kişinin yaptığı iyilik ve kötülüklerin bu dünyada kaldığı ve en nihayetinde kendisi gibi yok olup gittiği düşünüldüğünde, iyiliğin iyilik olduğu için yapılabilmesini sağlayacak rasyonel bir sebebin bulunduğunu söylemek oldukça zordur. Ahiret olmadan hayat anlamsız ve trajikomik bir hikâyeden ibaret kalır.

Bu dünya hayatından sonra bir yaşam, hesap, ödül ve ceza gibi kavramların olmadığı düşünülmesi halinde

hayırlı ve doğru işlerin yapılabilmesi için ne gibi rasyonel bir temelin ortaya konulacağı ya da iyiliğe motive edip kötülükten caydıracak ne gibi bir yaptırımın var olacağı-
nın açıklanması mümkün değildir. İnsanların yapacakları işleri çoğu zaman kâr-zarar hesabına göre tasarladıkları ve ne tür neticeler ile karşılaşabileceklerini hesaplamaya çalıştıkları görülür. Ancak dinî emirlerin uygulanmalarında örneğin hayırlı ve iyi bir işin yerine getirilmesinde dünyevî manada her zaman kâr elde edilmeyebilir. Hatta insan maddî manada kayba uğramasından dolayı zorluk da çekebilir. Ancak her ne olursa olsun yapılan hayır ve iyiliklerin karşılıksız bırakılmayacağı bir günün varlığı insanı motive etmekte ve inanan bir kişi Allah'a olan sonsuz güveninin bir neticesi olarak söz konusu hayırları gönül rahatlığı içinde gerçekleştirmektedir. Ancak bu inancın ortadan kaldırılmasıyla insanlardan aynı tavrı beklemek oldukça zordur. Örneğin zekât ve sadaka gibi faaliyetlerin ibadet olarak yapılması başka, varlıklı bir insanın ibadet olduğunu gözetmeksizin sahip oldukları şeylerden fakirlere dağıtması başka bir şeydir. İlkinde yani bu faaliyeti bir ibadet için yapan kişi her ne durumla karşı karşıya kalsa da örneğin infakta bulunduğu kişilerin aslında ihtiyaç sahibi olmadıklarını öğrense de yardım yaptığı kişileri değiştirmek suretiyle bu faaliyetini devam ettirecektir. Zira onun için esas olan bu işin Allah rızası için yapılmasıdır. Ancak diğer örnekteki insan ibadet olmaksızın bu işi iyilik ya da yardım amaçlı gerçekleştirdiği için aldatılması halinde aynı duygu ve düşüncede olması oldukça güçleşecek hatta bu gibi sahtekârların varlığını bahane ederek iyilik ve yardım yapmaktan

vazgeçebilecektir. Burada vurgulanmak istenen şey yapılan işin ne için yapıldığının bilincinde olabilmektir. İnanan bir insan her durumda Allah'ın bu davranışından hoşnut olacağını ve kendisini ödüllendireceğini düşünebilir. Ancak ahiretin varlığını kabul etmeyen bir insan için aynı tavrın beklenmesi kolay değildir.

Yine pek çok konuda insanın âdil, iyiliksever, güvenilir, sabırlı, kanaatkâr, hoşgörü ve af sahibi olabilmesi için bu dünya hayatının geçiciliğini ve gerçek yaşamın âhîret hayatı olduğunu bilmesi gerekir. Bir insanın kendisine yapılan kötülük ya da haksızlığı iyilik ve güzellik ile karşılayabilmesi ancak dünya hayatının geçiciliğini kavraması, bu davranışından dolayı Allah'ın kendisinden razı olacağına inanması ve onu ahirette ödüllendirileceğini ümit etmesiyle gerçekleşebilir. Allah insanların vicdanlı ve adil olmalarını istiyor ama sadece onların vicdanına bırakmıyor işleri. Ahiret ile de motive ediyor kullarını.

Allah'ın yüce sisteminin bir neticesi olarak dünyevî imkânlar açısından yüzeysel bir bakışla inanan ya da inanmayan insanların birbirlerine olan üstünlüklerinin belirlenmesi kolay değildir. Bununla birlikte insanların çeşitli açılardan farklı özellik ve imkânlarla yaratılmış oldukları da bir gerçektir. Bu da dünya hayatındaki imtihanın bir parçasını oluşturmaktadır. Dünyevî imkânlar açısından zenginlik, sağlık, güzellik, güç, akıl ve benzeri pek çok şeye inananların da inanmayanların da sahip olduğu görülmektedir. Ya da fakirlik, hastalık, çirkinlik, zayıflık ve bilgisizlik gibi durumlar da her iki taraf için geçerlidir. Bu açıdan söz konusu özelliklere bakılarak

inanmanın ya da inanmamanın daha iyi olduğunun söylenmesi mümkün değildir. Allah'ın bu şekilde bir sistem meydana getirerek inanan ya da inanmayan kişilerin dünyevî üstünlüklere bakarak değil kendi iradeleri ile inandırmayı ya da inkâr etmeyi seçmelerini sağladığı söylenebilir. Örneğin insanlar tarafından arzulanan özelliklerin tek bir tarafta olduğunu düşünelim. Böyle bir durumda insanların büyük çoğunluğu söz konusu tarafta olmak isteyeceklerdir. Ancak yüce Allah müthiş bir denge kurarak rahmeti gereği her iki tarafa da çeşitli nimet ve imkânlar lütfetmiştir. Kur'ân'da bu dengenin Allah'ın bir lütfu olduğu ve şayet inananların inkâra sürüklenme tehlikeleri olmasaydı Allah'ın inkâr edenlere ne gibi dünyevî nimetler sunacağı şu şekilde ifade edilir:

Rabbinin rahmetini onlar mı bölüştürüyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Ve onların kimini kimine derecelerle üstün kıldık ki, bazısı bazısını tutup çalıştırsın. Rabbinin rahmeti, onların derleyip topladıklarından daha hayırlıdır. İnsanlar bir tek ümmet haline gelmeyecek olsalardı, o Rahman'a nankörlük edenlerin evlerine gümüşten tavanlar çatar, sırtlarına binip yükselecekleri merdivenler yapardık. Evlerine kapılar, üzerlerinde yan yatacakları koltuklar yapardık; her yanda süsler oluştururduk. İşte bütün bunlar, şu iğreti dünya hayatının nimetidir. Rabbinin katındaki âhiret ise takva sahipleri içindir.²⁴⁷

247 Zuhruf Sûresi 43/32-35.

Söz konusu durum ahiretin varlığının ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Her iki tarafın da sahip oldukları imkânlar oranında durumları değerlendirilip haklarında hüküm verilecektir. Dünyevî manada çeşitli nimet ve imkânlardan yoksun kalmasına rağmen inanıp hayra ve barışa yönelik iş üretmeye çabalayanlar sabırları ve Allah'a olan güvenleri, nimetlere sahip olan varlıklılar ise cömertlikleri ve sahip oldukları nimetlerin, Allah'ın bir emaneti olduğunu bilme mertlikleri sebebiyle ödüllendirileceklerdir. Nimetler içindeyken Allah'tan yüz çevirerek nankörlüğe sapanlar ile dünyada yoksun kaldıkları şeyler sebebiyle Allah'a isyan edenler ise cezalandırılacaklardır. İnananların da buna şâhit olup kalplerinin tatmin olması gerekir. İnanan insanların dinî ve ahlâkî endişeler sebebiyle dünya hayatında yoksun kaldıkları nimet ve imkânlardan dolayı âhirette fazlasıyla mükâfatlandırılmaları ve adâletin tam manasıyla gerçekleşmesi gerekmektedir.

Dünya çıkarını gözetene ondan veririz; âhiret yararını gözetene de ondan veririz. Şükredenleri ödüllendireceğiz biz.²⁴⁸

Dini inkâr eden bazı kişilerin ahlâkî davranışları, cennet müjdesi ya da cehennem korkusuyla değil, akli ile hareket eden birisinin uyması gereken kurallar olarak değerlendirdikleri görülür. Ya da kimilerince gelecek yaşamın varlığı inkâr edilmese de, cezalandırmanın varlığının reddedildiği görülür. Bu gibi anlayışları benimseyenlere göre geleneksel dinler tarafından ortaya konulan

248 Âl-i İmrân Sûresi 3/145.

cennet ve cehennem tasavvurunun aşıldığı, insanı bencilliğe sürükleyen ümit ve korkular yüzünden doğal olan ahlâk bozulmuştur. Hâlbuki insanın fiilleri açısından değerli olan yegâne sebep, doğruluk, erdem ve ahlâkın asıl kendi güzelliklerinden kaynaklanıyor olmasıdır. Onlara göre cehennemde ceza görmemek üzere yapılan ahlâkî bir davranış samimîlikten uzak olmaktadır. Pek çok konuda olduğu gibi bu kişilerin bu noktada da sanki insanlar tek bir tipten, aynı vicdani ve aklî melekelerden ibaretmiş gibi yaklaşımlarda buldukları görülmektedir. Ancak aynı kişiler dünyadaki ceza sistemlerinin gerekliliğini anlamakta ve bunu kendilerine problem yapmaktadırlar. Bu ise söz konusu kişilerin kendileri ile çeliştiklerini göstermektedir.

İnsanların büyük çoğunluğunun, caydırıcı yaptırımlar olmadan doğru davranışlarda bulunamayacaklarının kabul edildiği ve sosyal yaşam içinde çoğu zaman bu duruma tanıklık edildiği bir gerçektir. İnsanın çalışmak için dışarıdan bir etkiye ihtiyaç duyan bir makine olmadığını biliyoruz. İnsan yaşam içinde seçimlerini yapabilme noktasında özgür iradeye sahip bir varlıktır. Ahiretteki akıbetini ise bu dünyadaki yaşantısı belirleyeceğinden, insan dünya hayatındaki seçimlerinin sonucuna katlanmak durumundadır. Seçimi yapan insan olduğundan; mükâfat ve cezayı görececek olan da yine insandır. Dolayısıyla insanın bu dünyadaki seçimleri doğrultusunda ahiretteki akıbeti, sebep-sonuç ilişkisine dayalı bir durumdur. Bu sebep sonuç ilişkisi ile birlikte ahiretteki akıbetini belirleyecek olan sebepleri bilebilmesi ise ancak din sayesinde

mümkün olabilmektedir. Dünyevî sistemler içindeki ceza uygulamaları, insanların hareketlerini kontrol altına almalarını sağlamaktadır. Dünyada ceza sistemi olmayan hiçbir devlet ve topluluğun bulunmadığını gözlemlememiz; genel insan doğasının, cezanın caydırıcılığına duyduğu ihtiyacı göstermektedir. Bu sebeple insanları bu dünyadaki hatalardan uzak tutmak için âhirette kötülüklerin cezasız bırakılmayacağını, hesap gününde mutlak manada adâletin gerçekleşeceğinin bildirilmesi gerekmektedir. Yapılan kötülüklerin cezasız bırakılmayacağı yani yapanın yanına kâr kalmayacağını bildirilmesi Allah'ın rahmetinin bir sonucudur. Bununla birlikte ahirette ceza korkusu ve ödüllendirilme motivasyonu pek çok insanın zamanla ceza ve ödülden bağımsız bir şekilde ahlâki davranmasına ve sonunda ahlâka yatkın hale gelerek hatalardan uzak durmasına sebep olabilir. Dolayısıyla dinin ortaya koymuş olduğu cehennem korkusu ve cennet ümidi kişi ve toplum üzerinde olumlu anlamda bir etkide bulunarak daha ahlâklı bireylerden oluşan bir toplumun ortaya çıkmasına sebep oluyorsa bu durumun yanlış ya da samimiysiz olarak algılanması doğru değildir. İnsan yapacağı eylemden Allah'ın hoşnut olmayacağını ya da ahirette onu cezalandıracağını düşünerek başkalarına kötülük yapmaktan sakınıırken zamanla iyi bir insan olmanın kendisine kazandırdığı manevi huzur ve tatmini gö-rerek her hangi bir ceza korkusu olmadan da iyi olana yönelebilir. Sonuçta her birimizin hem kendi hayatımızda hem de etrafımızda kolaylıkla gözlemlediğimiz bir gerçek vardır ki bu da insan iyi ve güzel davranışlar yaptıkça iyilik yapması, kötü ve çirkin davranışlar yaptıkça

da kötülük yapması kolaylaşır. İyiliğe ve kötülüğe yatkınlık insanın tabiatı haline gelir. Dolayısıyla her ne sebeple olursa olsun insanın iyi tabiatını güçlendirip kötü tabiatını etkisiz hale getirmesi her durumda çok daha doğru ve akıllı bir tavidir.

Esasında bu durumu sosyal, hukuki, ekonomik ve eğitim açısından gelişmiş ve yeterince gelişmemiş toplumlardaki insan davranışlarından hareketle örneklendirmek ve desteklemek mümkündür. Örneğin yeterince gelişmemiş, hukuki ve güvenlik zafiyeti olan bir ülkede insanların sokak ortasında birbirlerini öldürmeleri, kavga etmeleri, başka insanların ırz ve hukukuna tecavüz etmeleri, trafik kurallarını ihlal edip kazalara sebep olmaları, kamu malına zarar vermeleri, yöneticilerin devletin imkânlarını kendilerinin ve yakınlarının yararlarına kullanmaları ve bundan maddi manevi menfaat elde etmeleri ya da örneğin yerlere çöp atıp tükürmeleri gibi pek çok eyleme şahit olunabilirken; sosyal, hukuki ve güvenlik açısından gelişmiş ülkelerde bu tür eylemlere daha az rastlanır. Bunun tek nedeni insanların aldıkları eğitim değil aynı zamanda topluma ve kamu malına verdiği bir zararın ya da başkalarının özgürlüğünü kısıtlamaya yönelik davranışlarının hem maddi hem de manevi anlamda ağır cezalarla karşılık bulmasıdır. Gelişmiş toplumdaki pek çok insan ceza yaptırımlarının gücü sayesinde davranışlarını daha fazla kontrol edebilmekte ya da hukuku kendi istek ve tepkisinin üzerinde kabul etmektedir. Dolayısıyla söz konusu durumun gelişmiş toplumdaki insan davranışlarını olumlu yönde etkilediği ve zamanla

bunun insanlar tarafından benimsenerek tabiat haline getirildiği söylenebilir. Aynı şekilde gelişmemiş ülkelerdeki zafiyetler sebebiyle ahlâk dışı ve kötü eylemlerin her geçen gün arttığına tanıklık edilebilmektedir.

Demek ki ceza ve yaptırımlar hem kötü bir eylemde bulunacak kişi hem de diğer bireyler için faydalıdır. Yapacağı kötü bir eylem sonrasında örneğin bir insanı öldürdüğünde bunun bedelini kendi hayatıyla veya müebbet bir hapis ile ödeyeceğini bilen biri bir anlık nefesine yenilip kolay kolay birini öldüremez. Ama hukuki zafiyetlerin ya da güçlünün kayırıldığı bir ortamda kolaylıkla adam öldürmek de başkalarına zarar vermek de son derece tabii bir durum haline gelir. Dolayısıyla cehennem tehdidi sadece kötü eylemleri önlemeye yönelik değil masum insanların mağdur edilmelerini önlemek için de önemlidir.

Bununla birlikte pek çok ateistin de toplumun kınamasından ya da kanunların dışında hareket ettiğinde yargılanarak ceza almaktan korktuğu için ahlâklı davranıldığı iddia edilebilir. Üstelik her ne kadar bunu iddia ettiğinizde ateistler bunun doğru olmadığını söyleseler de kimsenin elinde bunun doğru olmadığını ölçebilecek bir alet bulunmamaktadır. Dolayısıyla inanmayanlar tarafından iddia edilen şey kendileri için de geçerlidir. Kanunlardan ya da toplumun kınamasından korkan bir ateist kendisini hiç kimsenin görmeyeceği ve eylemin sonucunda hiçbir zarara uğramayacağı bir durumda istediği şeyi yapmakta bir sakınca görmeyebilir. Ancak bir inanan inancı ile uyumlu ve tutarlı bir hayat sürmek istiyorsa kimsenin kendisini görmeyeceği ve sonunda

hiçbir zarara uğramayacağı bir durumda dahi istediğini yapamayacağını bilecektir. Yine inancına uygun davranan yani inancını içselleştirmiş bir kişi için Allah'a inanmak, aynı zamanda rızasına aykırı davranmaktan korkmak ve O'nu hoşnut etmek için çalışmaktır. Her inanan cehennemden korktuğu ya da cennete girmeyi istediği için kötülüklerden uzak durup iyiliğe yönelmez. Allah'a olan inancı, sevgisi ve gönülden bağlılığı onun için her türlü hesap ve beklentinin üzerindedir. Bununla birlikte her ne kadar dinin ortaya koymuş olduğu Allah kul ilişkisine çok uygun olmasa da ve gerçek anlamda ahlâki bir tutum olarak görülmesi de bir insanın sadece korku ve ümit sebebiyle Allah'a kulluk etmesi, kötülüklerden uzak durarak iyiliğe yönelmesi yani bir anlamda ahirette kendi menfaatine olanı gözeterek çıkarıcı bir eylemde bulunması bile son derece rasyonel bir davranıştır. İnsanın elinde kullanabileceği tek hayat vardır. Bu hayatındaki eylem ve davranışlarını içinden gelmesi bile Allah'ın kurallarına uygun belirlemesi, içinden gelmediği için bu kuralları hiç dikkate almamasından daha doğru ve rasyonel bir davranış olacaktır.

Allah'ın emirlerine uyan, çirkin iş ve kötülüklerden uzak duran kulların âhîret hayatında cennet ile müjdelenmeleri ve bu konuda cennetin oldukça güçlü bir motivasyon aracı olarak kullanılması da, Allah'ın rahmetinin bir sonucudur. Allah bunu bize hiç bildirmese de yani iyiliklerimizin karşılığını cennet ile mükâfatlandırmasa da yine de Ona en güzel şekilde kulluk etmekten başka alternatifi yoktur insanın. Allah'ın en başta bizi

insan kılması ve beraberinde peşinen lütfetmiş olduğu sayısız nimet bile bir ömür Ona kulluk etmek için yeterli bir sebeptir. İnsanların geçici dünya hayatının menfaat ve metalarına kapılmamaları gerektiğini, zira gerçek yaşamın âhiret olduğunu ifade eden ayetler, aynı zamanda dünyadaki tüm nimet ve imkânların kat ve kat fazlasının inananlara cennet hayatında sunulacağını müjdelemektedirler. Yine insanların büyük çoğunluğunun çeşitli zorluklar, fakirlik, hastalıklar ile imtihan edildikleri dünya hayatında Allah'a karşı vazifelerini yerine getirerek isyana kapılmayanlar için cennetin vaat edilmiş olması insanın doğruluktan sapmaması için güçlü bir dayanak olmaktadır. Mutlak manada adâletin bu dünyada gerçekleşmediği; bazen haklının haksız, haksızın ise haklı muamelesi gördüğü gerçeği dikkate alındığında, insanın hakkını arayabileceği ve kimseye haksızlığın yapılmayacağı bir günün varlığından haberdar olması gerekir. Pek çok ayette Allah yolunda mücadele etmek, gerektiğinde mallar ve canlar ile didinmek tavsiye edilirken, yapılan hiçbir hayırlı işin karşılıksız bırakılmayacağını bildirilmesi de insan doğasının bir ihtiyacıdır:

Biz o gönderilen elçileri, müjdeciler ve uyarıcılar olmaktan öte bir şey için göndermiyoruz. İman edip hayrı ve barışı yerleştirenlere korku yoktur. Tasalanmayacaklardır onlar.²⁴⁹

Dünya nimetlerinin ışıltısı altında genellikle ölüm gerçeğinden uzak yaşayan modern insan, mutluluğu daha çok maddî şeye sahip olmakta aramış, daha fazlasını

249 En'âm Sûresi 6/48.

elde etmek ve daha fazlasını tüketmek suretiyle mutluluğunun da aynı oranda artacağına inanmıştır. Dinin en temel öğretilerinden olan paylaşma, yardımlaşma, zekât ve sadaka gibi faaliyetler genellikle yok sayılmış, ya da bunlar sosyal dayanışma gibi isimlerle ibadet olmaktan çıkarılmıştır. Günlük yaşamı içinde Allah'a ve dine gerektiği gibi yer vermeyen insanların tüm hesapları, hedef ve amaçları bu dünya ile sınırlı hale gelmiş ve dinin temelinde bulunan ahiret yokmuş gibi davranılmıştır. Kısacası dünya hayatının akışına kapılmış insanların büyük çoğunluğunun Allah inancına sahip olmakla birlikte, Allah yokmuşçasına yaşadıklarını söylemek mümkündür. Bunun önemli nedenlerinden biri dinin bir anlamda günlük yaşamın dışına çıkarılması ya da dini kuralların yok farz edilmesidir. Bu tutum ise Allah ile insan arasındaki ilişkinin belirsiz bir yapıya dönmesine ve insanların dinsel inançlarının zayıflamasına sebep olmaktadır.

Farkında olsun ya da olmasın, insan başta olmak üzere tüm canlılarda, var olma arzusunun bulunduğu bir gerçektir. Örneğin hiç kimse durduk yere ölmek istemez. Doğadaki hayvanları incelediğimizde, hayatta kalmak için müthiş bir uğraş verdiklerini görürüz. Hiçbir ceylan kendisine doğru hızla yaklaşan yırtıcı bir hayvan karşısında çaresizce yere yatıp avcısının kendisini avlamasını beklemeyiz. İster yaratılışı itibarıyla, isterse bir içgüdü olarak kabul edilsin, hayvanlarda dahi yaşama isteği varken canlılar ailesinin en üstün varlığı olan insanda her canlıdan daha şiddetli bir yaşama, yani var olma isteği olması kaçınılmazdır. Günlük yaşam içinde karşılaştığı sayısız

maddi manevi zorluk ve sıkıntıya rağmen her insan yaşama tutunabilmek için kendi çapında mücadele verir. Kendini ve sevdiklerini korumaya çalışır. Şüphesiz insandaki var olma istek ve tutkusu onu var eden Yaratıcısı tarafından içine verilmiş tabii bir haldir. Tam da bu noktada insanın var olma ve varlığını anlamlandırma ihtiyacına tatmin edici cevap verebilecek yegâne şey dindir. Çünkü dini buyruklar, içinde bulunduğumuz dünya hayatının geçici olduğu ve insan için gerçek ve sonsuz yurdun ahiret olduğunu bildirir. Bu sayede insan ölümün bir yokluk olmadığını anlar. Sonsuz yaşamda daha iyi bir durum ve konumda olmak için neden bu dünyada Allah'ın emirlerine uyması gerektiğini kavrar. Her işinde Allah'ın rızasını önceler. Hatta imanda kemale ermiş nice kişiler vardır ki sırf ölümden sonra Rabbine kavuşma ve sonsuz bir mükâfata ulaşma ümidi içinde Allah'ın izni ile ölüme karşı muhabbet duyar, ölümü arzular. Ölümü yokluk olarak gören kişiler içinse hayat son derece anlamsız ve ızdırap verici bir yer olur. Örneğin bir yakınının kaybettiğinde onu bir daha göremeyecek olduğunu düşündüğü için yokluğunu kabullenemeyerek yaşama isyan eder. Ya da sağlıklı bir ruh yapısına sahip değilse şayet zaten bir gün ölüp yok olacağı için çeşitli zorluklarla karşılaştığında hemen pes edip hayatına son verebilir.

Daha önce de ifade edildiği gibi Batı'da Aydınlanma düşüncesiyle birlikte ortaya çıkan süreç içinde insanların daha fazla dünyevileşecekleri ve bunun bir sonucu olarak dinin tam anlamıyla hayatın dışına itilmesiyle birlikte zamanla ortadan kalkacağına inananlar olmuştu.

Akla mutlak manada güven duyan insanoğlunun tüm problemlerini bu yolla çözebileceği ve yine bu yolla ihtiyaç duyduğu refah ve mutluluğa kavuşabileceği zannedilmişti. Ancak bazı araştırmacılara göre arkada bırakılan iki yüzyıllık dönem dikkate alındığında insanların sanıldığıının aksine dine çok daha fazla yöneldikleri ve çeşitli açılardan dinsel bir uyanışın gerçekleştiği görüldü. Her ne kadar Aydınlanma'nın ortaya çıkardığı dünyevileşme teorisinin ana temasını modernleşme ile birlikte hem toplumsal hem de bireysel anlamda dinin gerileyeceği inancı oluştursa da pek çok araştırmacının da dikkat çektiği gibi günümüze kadar yaşanan süreç, bu temel teorinin yanlışlığını ortaya koymuştur. Buna göre 1950'li yıllarda tarihçiler ve sosyal bilimciler tarafından ortaya konulan dünyevileşme teorileri, günümüz dünyasının istisnâî durumlar olmakla birlikte olabildiğine dinî bir dönem yaşadığı gerçeği ile geçersiz olmuştur. Bu yaklaşıma göre kısaca, dünyevileşmiş dine yönelişler genelde başarısızlığa uğrarken buna tepki gösteren ve doğaüstü inanç ve uygulamalar ihtiva eden bir takım dinî hareketler ise başarılı olmuş ve varlıklarını korumuşlardır.²⁵⁰ Çünkü dünyevileşme ve her şeyin sadece bu dünyadan ibaret olduğu düşüncesi insan aklını ve ruhunu tatmin etmekte yetersiz kalmaktadır.

---

250 Peter L. Berger, 'Sekülerizmin Gerilemesi', s. 13-15.

Kulluk Bilincine Varabilmek: Psikolojik ve Sosyolojik Açıdan Dua ve İbadetin Önemi

*İster ferdî ister içtimaî olsun dua, kâinatın dehşet verici sessizliği içinde, insanoğlunun kendisine bir cevap bulmak için hissettiği derin hasret ve iştiyakın ifadesidir.*²⁵¹

İnsanın yaratıcısıyla bir anlamda irtibata geçmesi duâ ve ibadet yolu ile olmaktadır. Duâ ve ibadetin insan üzerinde çok çeşitli faydaları olduğu, Allah'a gönülden bir bağlılıkla duâ eden insanların etmeyenlere nazaran daha mutlu ve huzurlu bir ruh haline sahip oldukları çeşitli deney ve anketlerle desteklenmiştir. Dini buyruklar, gerek ahlâki bildirimleri gerekse dua ve ibadet şekilleri ile insanların manevi gelişimini sağlar. İçselleştirilerek yapılan ibadetler sayesinde kulluk bilincine varan insan önce Yaratıcısını sonra da kendisini ve içinde bulunduğu evreni daha iyi tanıyıp anlamlandırmaya başlar.²⁵² İbadetler dini hayat ile çok sıkı bir bağ içindedir. Din psikolojisi

251 Muhammed İkbal, **İslâm'da Dini Tefekkürün Yeniden Teşekkülü**, çev: Sofi Huri, Kırkambar Kitaplığı, İstanbul (2002), s. 134.

252 Bakınız: Emre Dorman, **Duanız Olmasa Ne Öneminiz Var?**, İstanbul Yayınevi, İstanbul (2013).

üzerine yapılan araştırmalar sonucunda pek çok bilim adamı tarafından dinin, ibadet ve duanın kişisel gelişim üzerindeki olumlu etkileri tespit edilmiştir. İçselleştirilmiş kulluk bilincinin, güçlü, uyumlu ve sağlam karakterli bireylerin ortaya çıkmasını sağladığı gözlemlenmiştir. Din psikologlarının yaklaşımlarından hareketle ibadetin insan ve toplum üzerindeki olumlu etkilerinin bir kısmının şu şekilde ifade edilmesi mümkündür:

Dini inanç ve değerler, ibadet ve törenlerle dünya hayatına ilişkin dini açıklamalar insan hayatına bir anlam ve amaç kazandırır; insanlar arası ilişkileri düzene koyar; kişinin zihinsel açmazlarını çözer. Ayrıca dinin insanı davet ettiği ve yönlendirdiği ideallerle oluşturduğu cemaat hayatı kişiye bir kimlik kazandırır; cinsellik ve saldırganlık dürtülerinin ıslah edilip faydalı duruma getirilmesine hizmet eder; ruh sağlığını koruyucu, ruhi meseleleri tedavi edici etkiler yapar. Dinin, insanın iç dünyası ile tabii ve toplumsal çevre arasında denge ve uyum kurmasına yardımcı olmasında ve insana kişilik yapısındaki güçleri bütünleştirme imkânı vermesinde ibadetin büyük payı vardır.²⁵³

Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinde Allah'a gönülden teslim olan kullar olarak duâ etmek ve Allah'ın yüceliğini ifade etmek emredilmiştir. Duâ, çağırma, seslenmek, istemek; yardım talep etmek gibi anlamlara gelmektedir. Duâ kullun Allah'a olan bir yöneliştir. Duâ, kul üzerinde psikolojik manada bir rahatlama, huzur ve gönül tatmini doğurur. En ümitsiz anlarda ümit, acı ve kederlere karşı

253 Hayati Hökekleli, 'İbadet', **DİA**, TDV İslâm Ansiklopedisi, cilt: XIX, s. 248-249.

tahammül gücü, zorluklara karşı dik durma imkânı sağlar duâ. Duâda Allah ile kul arasında bir vasıta yoktur. Kul, Yaratanına halini arz eder.

Kullarım sana benden sorarlarsa ben Karîb'im, gerçekten çok yakınım. Duâ edenin çağrısına, bana çağırıp yakardığı anda cevap veririm.²⁵⁴

Allah insanları kendisine kulluk etsinler diye yarattığını söylemektedir. Var olmak yok olmaktan daha iyi ve güzeldir. Allah insana ahirette sonsuz bir varlık vermek istemekte bu yüzden de bu dünyada var edip imtihana tabi tutmaktadır. Kulluk etmek çok geniş anlam taşımaktadır. İnsanın Allah'a teslimiyet için yaratıldığını, insanın varlık sebebinin Allah için olduğunu ifade eder. Yani çok daha geniş anlamlar ifade eden kulluk kelimesinin sadece namaz, oruç gibi ibadetler için kullanılması hatalıdır.

Evrendeki düzeni incelediğimizde bunun tesadüfen oluşmasının mümkün olmadığını anlarız.²⁵⁵ Her şey Allah tarafından mükemmel bir şekilde yaratılmış olduğundan her şey Allah için var olmak zorundadır. Kulluk ifadesi bizim Allah için var olduğumuzu ifade eder. Mademki bizi Allah yaratmıştır Allah'ın yaratışındaki tüm hikmetleri bilemesek de ancak Allah'a bakan bir yönle var olmamız gerektiğini bilmemiz gerekir. Kur'ân ayetleri, canlı cansız tüm varlığın Allah ile kulluk ilişkisi içinde olduğunu ve her varlığın kendi yaratılış biçimine uygun

254 Bakara Sûresi 2/186.

255 Bakınız: Caner Taslaman, **Big Bang ve Tanrı**, İstanbul Yayınevi, İstanbul (2005); Emre Dorman, **Modern Bilim: "Tanrı Var"**, İstanbul Yayınevi, İstanbul (2011).

şekilde Allah'a yönelip Ona olan teslimiyetini ifade ettiğini bildirir.

Yedi gök, yerküre ve bunların içindekiler O'nu tespih ederler (yüceltirler). Hiçbir şey yoktur ki, O'nu överek tespih etmesin; fakat siz onların tespihlerini fark edemezsiniz.²⁵⁶ Göklerde ve yerde kim varsa gölgeleriyle birlikte ister istemez ve sabah-akşam Allah'a secde eder.²⁵⁷

İnsanın yaratılmış olduğu çok açıktır. Evrendeki tüm oluşumlar ve kendi varlığımız bunun delilidir. Allah tarafından yaratılmış olduğumuz inancını kabul etmeyenler ya da anlayamayanlar olabilir. Fakat hiç kimsenin bu fikre karşı getirebileceği ciddi bir alternatif yoktur. Yani bu görüş alternatifsizdir. Gerek bedenimiz gerekse evrendeki mikro oluşumlardan makro oluşumlara kadar tüm varlık âlemi tesadüflerle açıklanamayacak kadar mükemmel ve benzersizdir.

Ben, insanları ve cinleri bana kulluk etmeleri için yarattım.²⁵⁸

Allah'ın tüm işleri hikmetlidir. Yoktan var etme gücü ve sanatı sadece Allah'a mahsustur. Allah'ın bizler yok iken bizi varlık alanına çıkarması engin lütfunun bir sonucudur. Sağlıklı bir ruh ve zihin yapısına sahip olan kişilerin var olmaktan memnuniyet duydukları ve yok olmak istemedikleri bilinen bir gerçektir. Varlığı da, var

²⁵⁶ İsra Sûresi 17/44

²⁵⁷ Rad Sûresi 13/15. Ayrıca: Nahl Sûresi 16/48-49, Hac Sûresi 22/18, Nur Sûresi 24/41.

²⁵⁸ Zariyat Sûresi 51/56.

olma isteğini de yaratan Allah'tır. Durum böyleyken Allah var ve bizi yaratmıştır dememize rağmen sanki O yokmuş gibi davranmamız ciddi bir tezat oluşturmaktadır. Günümüz insanının en büyük problemi de budur. Allah'a inanan insanların sayısı ile inandığı halde inancının gereği olan şeyleri yapan insan sayısı arasındaki uçurum bu acı gerçeği göstermektedir. Kur'ân ayetleri örnek bir müslümanın nasıl davranması ve inanç-davranış uyumunu nasıl sağlaması gerektiği ile ilgili açık bildirimlerde bulunur. Allah'ı yüceliğine yakışır bir biçimde bilip O'na yönelmek, yapın dediklerini yapıp uzak durun dediklerinden de kaçınmak, inanç davranış uyumunun ilk ayağını oluşturmaktadır. Kula düşen, neden yaratıldığını ya da niçin var olduğunu sorgularken anlayamadığı şeylerin de bir hikmetinin olduğuna inanmak, kendini var eden kudrete karşı ne yapabileceğini öğrenmek ve varlığının gereğini yerine getirmeye çalışmaktır.

Kulluğun en güzel göstergelerinden biri ibadetlerin ihlaslı bir şekilde yerine getirilmesidir. İbadetler kulluğa anlam kazandırmakta ve insan ile Yaratıcısı arasındaki manevi irtibatı sağlamaktadır. Örneğin namaz düzenli yerine getirilen bir ibadet olduğundan bu vesile ile Allah ve din ile olan irtibatını devam ettiren kişi aynı zamanda dünyevi hırs ve doymazlıklardan kurtulmak için belirli vakitlerde dünya hayatının gerçeğini, ölümü ve ölüm sonrasını düşünür. Neden var olduğu ve nasıl bir yaşam sürmesi gerektiğini hatırlar. İbadetlerin hakkıyla yerine getirilebilmesi için onları aradan çıkartılmak için yerine getirilen ritüellere dönüştürmemek gerektiği gibi

ibadet esnasında Allah'a yapılan yakarışların da anlaşılması gerekir. Dua ve namaz gibi ibadetlere ihtiyaç duyan Allah değil, kuldur. Dolayısıyla ibadetler hakkında yerine getirildiği oranda insana fayda sağlayacak ve hayatındaki önceliklerini belirlemesinde ona destek olacaktır. İnsanlar inanmak ve inanmamak ya da başka bir ifade ile inanmak ama nefesine yenik düştüğü için gereklerini yerine getirmemek arasında sıkışıp kaldıkları için iman lezzetinden mahrum kalırlar. Gerçek bir iman kadar insanı tatmin edip hem bedenen hem de ruhi anlamda onu huzura erdirecek başka bir güç yoktur. Ancak bunun farkında olmayan kişiler için dini gereklilikler eziyet olarak görülmekte ya da aradan çıkartılıp vicdanın rahatlatıldığı bir ritüele dönüştürülmektedir.

Din psikolojisi üzerine yapılan çalışmalarda gerek bireysel gerekse topluluk halinde yerine getirilen dua ve ibadetlerin sosyolojik ve psikolojik açılardan kişi üzerindeki olumlu etkilerine dikkat çekildiği görülür. Buna göre ibadetler öncelikli olarak kişi tarafından bir görev olarak algılanmaktadır. Bu görevin yerine getirilmesi ise kişinin ruh sağlığını koruyarak dengeli bir kişilik kazanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bunun yanında dua ve ibadetlerin kişiyi başkalarına zarar verici davranışlardan alıkoyduğu, iradesini güçlendirerek aynı zamanda sabırlı ve disiplinli kıldığı, makam, mevki, mal, mülk gibi maddi unsurlara karşı duyulan aşırı bağlılık ve tutkunluğu azalttığı, şefkat ve merhamet duygularının gelişmesine destek olduğu, insani ilişkileri geliştirdiği ve bu sayede diğer bireylerle arasında saygı, sevgi ve bağlılık

duygularını güçlendirdiği ve yapılan dua ve ibadetlerin kişide oluşan günahkârlık ve suçluluk duygusunu ortadan kaldırdığı yönünde çeşitli tespitler yapılmıştır.²⁵⁹

İçinde dua ve ibadet olmayan bir hayat manevî yönden eksik ve kusurlu bir hayattır. İnsan ise daha ziyade manevi değerleri ile diğer canlılardan üstün olduğu için manevî değerlerinin eksik olmasıyla varlığının da eksik ve kusurlu olması kaçınılmaz olacaktır. Dini yönü eksik olan insanların hayatı anlamlandırma noktasında yaşadıkları sıkıntıların psikolojilerini olumsuz yönde etkilediği ve inançlı insanlara nazaran ruhsal açıdan çok daha fazla sorunlar yaşadıkları gözlenmektedir. Hayattan zevk alamama, mutsuz ve tatminsiz bir yaşam sürme, memnuniyetsizliğin beraberinde getirdiği ruhsal sıkıntılar ve bu durumdan kurtulmak için başvurulmuş maddelere bağımlılık gibi şeyler ve zaman zaman intihar ile sonuçlanan hayat hikâyeleri. İşte bu noktada din, kişinin sadece hayatını anlamlandırmakla kalmayıp aynı zamanda manevi değerleri maddi unsurlardan üstün tutmasını, gerçek huzur ve mutluluğu ulvi şeylerde aramasını, gönül huzuruna ve tatmin olmuş bir kalbe sahip olmasını, ölümü yokluk olarak görmeyip yaşamını bu gerçeğe göre ayarlamasını ve bu sayede hem bu gününü hem de yarınını anlamlı kılmalarını sağlamaktadır. Dolayısıyla insanlar dünyevileşmenin etkisi altında her ne kadar dinden uzaklaşıyor gibi görünseler de dinin insan üzerindeki manevî ve pratik etkileri kaçınılmaz olarak onu her dönemde insan için vazgeçilmez bir gereksinim kılmaktadır. Aksi

259 Hüseyin Peker, **Din Psikolojisi**, Çamlıca Yayınları, İstanbul (2003), s. 119-123.

türlü Allah'ın, dinin, dua, ibadet ve ahiret inancının olmadığı hayatın anlamı da olmayacaktır. İnsanın neden var olduğunu ve öldükten sonra kendisine ne olacağını bilmemesi yaşadığı hayatı yaşanılmaz kılmak için yeterlidir. Anlam ve değerden yoksun bir hayatı bir amaç uğruna ve ahlâki değerler üzerine yaşayıp şekillendirmek de anlamsızlaşacaktır.

Dua ve ibadetlerin yanında tövbe de kul için olmazsa olmaz bir ihtiyaçtır. Dönmek, vazgeçmek gibi anlamlara gelen tövbe, kulun hatalarının farkına vararak bu hatalardan vazgeçmesi demektir. Dini bildirimler olmadan insanın Allah'ı gerektiği gibi tanıyıp kavraması mümkün olmadığı gibi O'na ne şekilde dua ve ibadet edeceğini ya da hatalarından pişmanlık duyduğunda tövbe ederek bu hatasından uzak durması gerektiğini bilmesi de mümkün değildir. Şayet ilâhî bildirimler sayesinde kul için kurtuluş kapısı olan tövbenin varlığı bildirilmemiş olsaydı belki de pek çok insan içine düşmüş olduğu günah ve hatalarının affedilmeyeceğini düşünerek tövbe etmeyecek ve hatalarına hata ekleyerek ömrünü tamamlayacaktı. Oysa yüce Allah rahmeti gereği kullarına tövbe imkânı nasip etmiş ve bu yolla her fırsatta bizlere yeni bir şans tanımıştır.

Dua ve ibadetler kişinin kendisinden daha yüce kabul ettiği kutsal bir varlığa ya da kimi çoktanrılı inançlarda görüldüğü gibi varlıklara olan saygı ve bağlılığının bir ifadesi olarak dışa yansıyan ritüellerdir. Sadece Yahudi-Hıristiyan ve Müslümanlardan oluşan inanç sahipleri değil tarih boyunca var olmuş en büyük medeniyetlerden

en küçük kabile topluluğuna kadar dua ve ibadet ritüellerinin oldukça yaygın ve kendine has özelliklere sahip olduğu bir gerçektir. Antropolojik araştırmalar tarih boyunca küçük büyük her toplumun çeşitli ibadet şekillerine sahip olduklarını göstermektedir. Hatta sadece inanç sahibi insanların değil bir yaratıcının varlığına inanmadığını beyan eden kişilerin dahi zorluk, sıkıntı ve keder gibi durumlarda sığınacak bir kapı arama ihtiyacı içinde oldukları görülebilmektedir. Bu ise, insan yaratılışının kulluk ve ibadete olan ihtiyaç ve yöneliminin açık bir göstergesidir.

Kulluk bilincine varabilme ve hakkı verilerek yerine getirilmeye çalışılan ibadetler sayesinde kişiler hem manevi hem de maddi anlamda insanı diğer canlılardan ayıran temel niteliklere uygun davranışlar sergilerler. Kendisi için istediğini başkası için de isteyen hayırsever, toplumsal sorunlara karşı duyarlı, hoşgörülü, fedakâr, insani ve ahlâki açıdan üstün meziyetlere sahip, sorumluluklarını bilen, haktan, adaletten ve doğruluktan sapmayan, haksızlık ve zulüm karşısında sessiz kalmayan, bana dokunmayan yılan bin yaşasın demeyen, paylaşan, yardımlaşan ve Allah'ın kulu olma şerefi ile yeryüzünü her açıdan daha yaşanabilir kılmaya uğraşan bireyler olarak toplum içinde örnek bir model olurlar.

Elbette daha önce de ifade edildiği gibi kimi inançsız insanlar da insani ve ahlâki açıdan üstün meziyetlere sahip olabilirler. Hatta öyle ki bazen inançsız bir kişinin inançlı gözüken birinden daha ahlâklı davranışlar sergilediği de görülebilir. Ancak önemli olan iyiliğin Allah

öyle dilediği için yapılmasıdır. Birinde Allah'ın rızası ön plandayken diğesinde insani erdemin bunu gerektirdiği düşüncesi ön plandadır. Daha önce de dikkat çekildiği gibi Allah, din ve ahiret inancı olmadan ahlâkın ve iyiliğin rasyonel bir şekilde temellendirilmesi mümkün olmadığı gibi “iyi” ve “kötü” kavramlarının da olması mümkün değildir. Sadece bu dünya için yapılan iyilikler iyilik olarak kalırlar. Allah'ın rızası gözetilerek yapılan iyilikler ise ahirette mükâfat olarak kişiye geri dönerler.

Bunlar, Rablerinin ayetlerini ve O'na ulaşmayı inkâr etmişler de bütün amelleri boşa çıkmıştır. Bu yüzden kıyamet günü onlar için hiçbir ölçü tutturmayız/onlara hiçbir değer vermeyiz.²⁶⁰

Sosyal bir varlık olan insanın toplu halde yaşamaya ve diğer insanlarla ortak noktalarda birleşerek bundan güç almaya olan ihtiyacını göz ardı eden kişiler, insanların bir arada aynı din çatısı altında birleşmeye yönelik ihtiyacını hiçe sayarak da dinsel hassasiyetlerde zayıflamaya sebep olmuşlardır. Oysa inanan insanlar aynı inançlar altında birbirlerinden güç alarak birbirlerine örnek olmakta, olası hatalara karşı da birbirlerini uyarabilmektedirler. Bu ihtiyacı görmezden gelen kişiler kilise ve cami gibi inananları birleştiren, hem toplu hem de bireysel ibadete yönelik mabetleri hiçe saymışlardır. Böylelikle mabetlerin sosyal yönü de göz ardı edilmiştir.

Hiç şüphesiz insan psikolojisini en iyi bilen, insanı yaratan yüce Allah'tır. Bu sebeple insanı nefsi ile bir başına bırakmayarak onu hatalardan korumak ve doğru

260 Kehf Sûresi 18/105.

yola iletmek üzere dinler göndermiştir. Bu dinlerin de çeşitli ibadetler ile zenginleştirildikleri görülür. İnsanın yaratılış amacının başında gelen ibadetlerin yerine getirilmesi insanın faydasıdır. Zira insan dünya hayatının akışı içinde varlık amacından saparak başka amaçların peşine takılabilmektedir. Bunun önlenmesi ve bir düzene konulması için üç büyük dinde de belirli gün ve vakitlerin insanların ibadetine ayrılmış olduğu görülmektedir. Yahudilere cumartesi günü çalışmanın yasak edilmesi, o günün kutsanması ve o günde ibadetle meşgul olunmasının emredilmesi²⁶¹ ile Hıristiyanların pazar günü Kilise'ye gitmeleri ya da günün belirli saatlerinde duâ etmeleri,²⁶² Müslümanların günün belirli saatlerinde namaz ile mükellef kılınmaları ve cuma günü namaz için çağrı yapıldığında işi gücü bırakarak Allah'ı anmaya yönlendirilmeleri²⁶³ buna örnek olarak verilebilir.

İnsan yaratılışı itibariyle sınırlı ve zayıf bir varlıktır. Aynı zamanda kendini yeterli gördüğü zamanlarda sahip olduğu her şeyi Allah'a borçlu olduğunu unutma, zorluk ve sıkıntı anında ise hemen Allah'a sığınma eğilimindedir.²⁶⁴ Dua ve ibadetler sayesinde kişi bu gaflete düşmekten korunur. Allah'a her an muhtaç olduğunun bilincine varır. Allah'ın her an ondan haberdar olduğunun farkında olarak ölçülü ve dengeli davranır. Dua ve ibadet kulun Allah ile olan bağına güçlendirirken dua ve

261 **Eski Ahid:** Mısırdan Çıkış, 20: 8-12.

262 Michael A. Smith, "Hıristiyan Çileciler ve Keşişler", **Hıristiyanlık Tarihi**, çev: Sibel Sel-Levent Kınran, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul (2004), s. 226.

263 Cuma Süresi 62/9.

264 Zümer Süresi 39/49, Lokman Süresi 31/32, En'am Süresi 6/63-64, Fussilet Süresi 41/49-50.

ibadetten uzaklaşmak bu bağı zayıflatır. Gönülden yerine getirilmeye çalışılan kulluk kişiyi olgunlaştırır, güçlendirir. Bu yolla kişinin şuurunda Allah inancı ve dini değerlerin sürekli canlı kalması sağlanır. Allah'a gönülden bağlanan insan, dua, niyaz ve sığınma yoluyla ulvileşir. Allah'a duyduğu sevgi ve korku sayesinde güçlü bir irade ve sağlam bir karakter kazanan insan, ruhi ilkelliğinden kurtulur.²⁶⁵ Dini terbiyeden yoksun insan doyumsuzdur; ama istese de her şeye sahip olamaz. Nefsi sürekli bir arayış içindedir ama Allah dışında hiçbir şey bu arayışına tatmin edici bir cevap sunamaz. Nitekim Kur'ân ayetleri insanın bu durumuna güzel bir şekilde dikkat çekmektedir: **Kalpler ancak Allah'ın zikriyle tatmin bulur.**²⁶⁶

---

265 Günay Tümer, 'Din', **DİA**, IX, s. 317.

266 Rad Sûresi 13/28.

EK

Dinin Gerekliliğine Karşı Getirilen Bazı İddiaların Değerlendirilmesi

Dinin gereksiz olduğunu savunan çevreler tarafından vahye dayalı dinlerin şiddetle eleştirilerek insanların dinî konularda sahip oldukları tüm problemlerin söz konusu dinlere mâl edildiği görülür. Bununla birlikte ilâhî kaynaklı olduğu kabul edilen dinlerin çeşitli kültür ve inançlardan etkilenerek ortaya çıktıkları iddia edilir. İnsanlık tarihi dikkate alındığında birbirinden bağımsız pek çok topluluğun benzer bir takım inanç ve uygulamalara sahip oldukları görülmektedir. Ancak çoğu zaman bu uygulamalar özü itibariyle benzerlikler gösterse de sonuçları itibariyle birbirlerinden çok farklı inanç ve kabullere dönüşmüşlerdir. İslâm inançları açısından ilâhî kaynaklı dinin, insanlık tarihi kadar eskiye dayandığı kabul edilir. Yani Allah ilk insandan itibaren insanlık ile irtibatını koparmamış ve birçok peygamber vasıtasıyla onlara hem içinde buldukları yaşam hem de ölüm sonrası yaşam için gerekli olan bildirimlerde bulunmuştur. Bu ise her

ne kadar yeryüzünde hak dinlerin çizgisinden uzaklaşmış çeşitli inanç ve kültürler bulunsa da tüm inançların ortak bir kökene dayandıklarını ve tevhit dışındaki dinlerin de hak bir dinin bozulmuş bir şekli veya hak dinlerden etkilenecek onlardan çeşitli inançları almış olduklarını göstermektedir.²⁶⁷

Yeryüzündeki pek çok dinsel inanç ve öğretinin insanüstü bir takım nedenlere dayandırıldığı görülebilir. Bu kimi zaman hak dinlerde olduğu gibi tek bir Allah düşüncesine kimi zaman ise çeşitli ruh ve tanrılara dayandırılır. Ancak yeryüzündeki hiçbir inanç ve öğretinin geleneksel dinler ve özellikle de İslâm dini kadar hem bu dünya hem de âhiretle ilgili insanı tam anlamıyla tatmin eden yeterli bir açıklamada bulunduğu söylenemez. Mevcut üç büyük dinin de içerikleri ve makullükleri bakımından diğer inanç ve öğretilerden çok daha donanımlı olduklarını anlamak zor değildir. Bu yüzden şayet aralarında herhangi bir etkileşimden söz etmek gerekirse, diğer inanç ve kabullerin ilâhî kaynaklı hak dinlerden etkilenmiş olduklarının söylenmesi gerekir. Bununla birlikte geleneksel dinlerin birbirleri ile çeliştikleri ya da

267 Metin boyunca teist dinler ya da hak dinler olarak kullanılan ifadeler özellikle Yahudilik-Hıristiyanlık ve İslâm dinlerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Esas itibarıyla Allah katında geçerli olan tek din İslâm yani Allah'a teslim olma dinidir. Tüm peygamberler de İslâm dini üzerinde olan Müslüman peygamberlerdir. Dolayısıyla 'dinler' ifadesi literatürde ve halk arasında bu şekilde kullanıldığı için burada da dinler olarak kullanılmıştır. Yoksa Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar tek bir din vardır. Bunun ortak adı da İslâm'dır. Bakınız: **Allah katında din, İslâm'dır.** Âl-i İmrân Sûresi 3/19. **Kim İslâm'dan/Allah'a teslim olmaktan başka bir din ararsa artık o, ondan asla kabul edilmeyecektir. Ve o, âhirette kaybedenlerden olacaktır.** Âl-i İmrân Sûresi 3/85.

birbirlerini yalanladıklarının iddia edilmesi de sağlam delillere dayalı bir iddia değildir. Zaten tarih boyunca görevlendirilmiş peygamberler getirdikleri vahiyden hareketle insanlara tebliğ ettikleri sözleri ilk defa kendilerinin söylendiğini iddia etmemiş ve kendilerinden önce peygamberler ile hak elçiler olduğunu tasdiklemiştir. Tam aksine hem yeni bir şariat getiren hem de mevcut bir şariatın devamı için görevlendirilen tüm peygamberler, insanlık için ortak mesaj olan ilâhî buyrukları bildirmiş ve kendilerinden önceki çeşitli elçiler ve kavimlerden örnekler vermek suretiyle toplumlarını uyarılmışlardır. Bu ise tüm hak dinlerin aynı ilâhî kaynağın mahsulü olduklarını göstermektedir.

Özellikle Hıristiyanlığın pagan inançlarının etkisinde kaldığı ve pek çok öğretisinin söz konusu inançlara dayandığının iddia edildiği görülür. Bu yaklaşım ve iddialar incelendiğinde aralarında bir takım benzerlikler kurulması dışında söz konusu iddiaların sağlam bir dayanağının bulunmadığı görülmektedir. Hıristiyanlığın yaygın olan bazı temel inançlarının İslâmî açıdan doğru ve sağlam bir Allah tasavvuru ile örtüşmediği bir gerçek olmakla birlikte onun hiçbir şekilde pagan dinlerinde görüldüğü gibi çok tanrılı ve tanrılar arası mücadelelerin yaşandığı bir sistemle örtüştürülmesi mümkün değildir. Hiçbir Hıristiyan din adamı ya da mensubu birden fazla Allah'a inandığını iddia etmez. Bu durum, teslis (üçleme) karşıtı Hıristiyanların da Yahudi ve Müslümanlarla birlikte ifade ettikleri gibi tamamen Hıristiyanlığın insan ürünü uydurmalarla karışması sonucu maruz

kaldığı Allah ve peygamberlik konularındaki bozulmalardan kaynaklanmaktadır.

İnsan yaratılışı itibariyle dine muhtaç kılınmıştır. Allah da bu ihtiyacı gidermek üzere insanlara dini buyruklar ile bildirimlerde bulunmuştur. Bundan daha tabîî bir durum yoktur; zira Allah'ın kullarından neler istediğinin ve kulların hem dünya hem de ahiret menfaatleri için doğru olanın ne olduğunu bilmelerinin yoludur din. Aydınlanma olarak kabul edilen 18. Yüzyıl Batı düşüncesi ve kimi aydınlar Batı dünyasının içinde bulunduğu buhrandan kurtulmanın yegâne yolunun dini öğretilerin ortadan kaldırılmasından geçtiğine inandıkları bilinmektedir. Ancak söz konusu düşünürlerin ihmal ettikleri önemli bir gerçek vardı ki o da insanın doğasının dine olan ihtiyacıdır. Kimi psikologlar bu ihtiyaçların da suni bir ihtiyaç olduğunu ve gerek Allah gerekse din inancının insanoğlunun korkuları sebebiyle ortaya çıkarıldığını iddia ettiler. Bu anlayışa göre insanlığın gelişmesiyle birlikte zaman içinde dinler de ortadan kalkacak ve insanın ve hazlarının merkeze alındığı bir dünya anlayışı hâkim olacaktı.

Ancak daha önce de çeşitli örneklerle gösterildiği gibi günümüze kadar gelen süreç içinde bu beklentinin haklı çıkmadığı görüldü. Günümüz insanının içinden adeta deşarj edilen manevi enerjinin daha da artarak şarj olmaya doğru bir özlem duyduğu görüldü. Bu boşluk beraberinde yeni arayışlar getirmişti. Üç büyük dine yönelik ilginin gün geçtikçe hissedilir oranda artmasının yanında gerek Hıristiyan kökenli gerekse uzak doğu ve Hint kökenli yeni mistik akımların ortaya çıktığı

görüldü. Kurulan yeni tarikatlar, mistisizmin yükseliş geçmesi, gönül dindarlığı diyebileceğimiz bireysel dindarlıktan toplu halde hareket edilen grupların oluşması, etrafına topladıkları binlerce, on binlerce mensup ile toplu halde gerçekleştirilen dini ve sosyal faaliyetler ortaya çıktı. Bunun yanında toplu intihar ve cinsel içerikli ahlâksız oyunlara varıncaya kadar sapkın inanç ve uygulamalara sahip çeşitli ‘dini’ içerikli grupların dahi ortaya çıktığı görüldü. Tüm bunlar ise insanın dine olan ihtiyacını, ortak bir değer ya da ortak bir payda çatısı altında bir arada bulunma ihtiyacını yani din olmadan insanın yaratılışına uygun şekilde yaşayamayacağını ve içindeki inanma ve bağlanma ihtiyacını tatmin etmek için yanlış yollara sapabileceğini gösterdi.²⁶⁸

Bazı çevreler tarafından ortaya atılan bir diğer iddia ise mevcut hak dinlerin birbirlerinden ya da örneğin Sümerler gibi toplumlardan türediği ve aynı zamanda söz konusu dinlerin birbirlerini yalanladıkları şeklindeki iddiadır. Bu tür iddiaların ortaya atılmasının bir nedeni dini konulardaki yetersiz bilgiye sahip olunması bir diğer nedeni de söz konusu bu asılsız iddiaları dayanak göstererek dinin geçersiz kılınmaya çalışılmasıdır. Öncelikle belirtmek gerekir ki Allah katında geçerli olan tek bir din vardır o da İslâm, yani Allah’a teslim olmaktır. Hz. Âdem’den itibaren gönderilen tüm peygamberler aynı dini tebliğ etmek üzere görevlendirilmişlerdir. Yani kısacası İslâm tüm hak dinlerin ortak adıdır. Özünü ise tevhit inancına yani Allah’ın yanına başka ilahlar koymadan

268 Detaylı Bilgi İçin: Ali Köse, **Milenyum Tarikatları, Batı’da Yeni Dini Akımlar**, Timaş Yayınları, İstanbul (2011).

yalnız Allah'a kulluk ve ibadet edilmesine dayalıdır. Bu nokta dikkate alındığında mevcut dinlerde ya da dinsel metinlerde benzer şeylerin ifade edilmesi gayet doğaldır. Çünkü hepsi de aynı ilâhî kaynaktan beslenmişlerdir. Bununla birlikte Kur'ân ayetleri, peygamberlerin yalnız bir kısmından haber vermekte, isimleri ve gönderildikleri toplumlar zikredilmese de bütün toplumlara peygamberler gönderildiğini bildirmekte, uyarılmamış kişilerin ise ahirette sorumlu tutulmayacaklarını ifade etmektedir. Bu noktadan hareketle de özellikle ulaşılabilen en eski kültürel kaynaklarda ya da Sümerlere ait bir takım kitabe ve yazılarda hak dinlerle benzerlikler bulunması doğaldır. Bu toplumlara da bazı peygamberler gönderilmiş ama zamanla kendilerine gelen peygamberlerin öğretilerini değişikliğe uğratmaları ya da hak bir dinden etkilenmiş olmaları mümkündür. Kur'ân'ın kendisinden önce gelen hak dinleri tasdiklediği, onları meşru kıldığı ancak aynı zamanda insani müdahaleler sonucu bozulan inanç ve uygulamalarını da düzelterek insanları hak yoluna çağırdığı görülür. Bununla birlikte özellikle Kur'ân'ı Kerim ayetleri Allah'ın varlığı, birliği, evrenin ve yaşamın yoktan var edilişi, insanın yeryüzündeki varlık amacı ve ölüm sonrası gibi en temel varoluşsal sorular ile Allah-Evren-İnsan ilişkisini en makul ve tatmin edici şekilde kurar. Kur'ân'ın kendisinden önceki çeşitli inanç ve kültürlerden etkilenerek yazıldığını iddia ettikleri sistemler ise pek çok temel meselede kendi içinde çelişki, tutarsızlık ve bilgisizlik ihtiva ederler.²⁶⁹

269 Kur'ân'ın ilahi bir kelâm olduğu, akıl, vicdan, bilim, felsefe ve tarihsel açıdan yanlışlanamayacak ve insan sözü olamayacak mucizevi bilgiler ihtiva

İnsanların bir kısmının yaşamları içinde dine gereken önemi vermiyor ya da dini gereksiz bir olgu olarak değerlendiriyor olmalarına bahane olarak ileri sürdükleri iddiaların başında “Dinlerin savaş ve kargaşa sebebi olduğu” yanılığısı gelmektedir.²⁷⁰ Bu sebeple kimi zaman “Ben dinle pek ilgilenmem ama Allah’a inanırım” diyen kişilerle karşılaşsınız. Dinlerin yeryüzündeki fesat ve kargaşanın sebebi olduğu iddialarının tam anlamıyla olaya tek taraflı bakılmasından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Üç büyük din açısından insanların ortak atadan yani Allah tarafından yaratılan ilk insandan geldiği inancının en temel kabullerden biri olduğu söylenebilir.²⁷¹ Yani tüm dinlerin özünde insanlar kardeşlerdir. Bu yüzden vahiy kaynaklı dinlerin haksız yere öldürmeyi, çalıp çırpmayı, adaletsizliği, hak ve hukuktan uzaklaşmayı tavsiye etmesi mümkün değildir. Dinler insanların ortak noktalarda buluşup barış içinde yaşamaları ve her iki dünyaları için de gerekli olan şeyleri öğrenmeleri için çeşitli bildirimlerde bulunmuşlardır. Ancak insanoglunun bozguncu yönünün bu gerçeği unuttuğu ve dinleri kendi istek ve tutkuları doğrultusunda kullanarak özünden uzaklaşmasına sebep olduğu da bir gerçektir. Bu sebeple herhangi bir kişi ya da toplumun yapmış

---

eden son derece tutarlı bir kitap olduğu ve çeşitli kültürlerden etkilenilerek yazıldığı iddia edilen kültürlerdeki saçmalık ve tutarsızlıklar, Allah’ın izni ile ayrı bir çalışmada detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

270 Söz konusu yanılığısı ile ilgili burada yazılanlar, ‘**Dini Konularda Kendini Kandırmamanın 40 Yolu**’ isimli çalışmamızın ‘Dinler Savaş ve Kargaşaya Sebep Olmuşlardır’ başlıklı 40. maddesi ile aynıdır. Konunun önemi ve çalışmamız ile alakası sebebiyle burada da yer verilmiştir.

271 **Eski Ahid:** Yaratılış, 2: 7., 5: 1-3.; **Yeni Ahid:** Luka, 3: 38.; **Kur’ân-ı Kerim:** Bakara Süresi 2/30-31.

olduğu bir hata, haksızlık yahut zulmün mensubu olduğu dine mâl edilmesi söz konusu edilemez.

Kutsal Kitap²⁷² içinde çeşitli konularda çelişkili yahut insanî müdahalelere mâruz kalmış kısımların bulunduğu bir gerçek olmakla birlikte mevcut haliyle ilâhî buyruk ve anlatımları ihtiva ettiği de bir gerçektir. Özellikle peygamberlerle ilgili olarak anlatılan kıssaların bir kısmının Kur'ân-ı Kerîm tarafından da tasdik edildiği görülür. Bu ise söz konusu kitapların tamamen tahrifâta uğramadığını göstermektedir. Bununla birlikte Kutsal Kitap içinde iddia edilen suçlamaların aksine akla ve insan yaratılışına uygun pek çok ifadenin de var olduğu görülür. Kutsal Kitap'ın en çok bilinen on emri²⁷³ dikkate alındığında, bu emirlerden hareket etmesi gereken bir dinin, insanlar arasında fitne ve fesat çıkartıp savaşımlara sebep olduğunun iddia edilmesi mümkün değildir. Kutsal Kitap'ta insanlara karşı uygulanacak haksız şiddetin aynısıyla cezalandırılacağı ifade edilirken,²⁷⁴ aynı zamanda insanlar arasında bir husumet olmaması için dünyevî konulardaki olası haksızlıkların önlenmesine yönelik yasalar da

272 Tevrat ve İnciller

273 **1.** Benden başka tanrın olmayacak. **2.** Kendine yukarıda gökyüzünde, aşağıda yeryüzünde ya da yer altındaki sulara yaşayan herhangi bir canlıya benzer put yapmayacaksın. Putların önünde eğilmeyecek, onlara tapmayacaksın. **3.** Yehova'nın Rab'in ismini boş yere ağza almayacaksın. **4.** Sebt gününü takdis etmek için onu hatırında tutacaksın. **5.** Babana ve anana hürmet edeceksin. **6.** Öldürmeyeceksin. **7.** Zina etmeyeceksin. **8.** Çalmayacaksın. **9.** Komşuna karşı yalan şahadet etmeyeceksin. **10.** Komşunun evine, karısına yahut kölesine yahut cariyesine yahut öküzüne yahut eşeğine yahut komşunun hiçbir şeyine göz dikmeyeceksin. **Eski Ahid:** Mısırdan Çıkış, 20: 1-17.

274 **Eski Ahid:** Mısırdan Çıkış, 21: 12-27.

getirilmiştir.²⁷⁵ Yine sosyal sorumluluklar ile ilgili olarak da çeşitli ayetler yer almaktadır. Yabancıya haksızlık ve baskı yapılmaması, dul ve öksüzün hakkının yenmemesi,²⁷⁶ bir yoksula ödünç para verildiğinde ona tefecilik yapılmaması, üzerine fâiz eklenmemesi, komşudan ödünç alınan bir şeyin iade edilmesi,²⁷⁷ yalan haber taşınmaması, haksız yere tanıklık edilmemesi, kötü kişilerin tarafında olunmaması,²⁷⁸ hırsızlık, hile yapılmaması, yalan söylenmemesi, Allah adına yalan yere yemin edilmemesi, komşuya haksızlık edilmemesi, işçiye alacağıının hemen verilmesi, sağır ve kör gibi engellilere zorluk çıkartılmaması, adâletin saptırılmaması, insanların arka-larından çekiştirilmemesi, kimseye nefret beslenmemesi, günah işleyenin uyarılması, intikam alınmaması, kin beslenilmemesi, herkesin komşusunu kendisi gibi sevmesi,²⁷⁹ yaşlılara saygı gösterilmesi,²⁸⁰ tartı ve ölçüde hile yapılmaması²⁸¹ gibi pek çok ahlâkî ve insanî tavsiyenin bulunduğu görülür.

İncillerde ise insanlar ile hatta düşman kabul edilenlerle bile çok daha müsamahalı bir ilişki içinde bulunulmasının tavsiye edildiği görülmektedir. Öyle ki Eski Ahid’te göze göz, dişe diş olan kısas uygulamasının Hz. İsa tarafından kaldırıldığı, kötülöklere karşı direnmemenin, sağ yanağına tokat yiyene sol yanağını da çevirmesinin

275 **Eski Ahid:** Mısırdan Çıkış, 21: 28-36; 22: 1-14.

276 **Eski Ahid:** Mısırdan Çıkış, 22: 21-22.

277 **Eski Ahid:** Mısırdan Çıkış, 22: 25-26.

278 **Eski Ahid:** Mısırdan Çıkış, 23: 1.

279 **Eski Ahid:** Levililer, 19: 11-19.

280 **Eski Ahid:** Levililer, 19: 32.

281 **Eski Ahid:** Levililer, 19: 35-36.

söylendiği görülür.²⁸² Yine İnciller’de düşmanların dahi sevilmesi, zulmedenler için duâ edilmesi,²⁸³ gösterişten uzak bir şekilde gizlice ihtiyaç sahiplerine sadaka verilmesi,²⁸⁴ başkalarının suçlarının bağışlanması,²⁸⁵ dünya nimetlerine kapılıp hazineler biriktirilmemesi,²⁸⁶ başkalarının haksız yere yargılanmaması, suçlu çıkartılmaya çalışılmaması, affedilmesi,²⁸⁷ hata ve kusurların aranmaması, insanlara iyiliklerle muamele edilmesi²⁸⁸ gibi pek çok erdemli davranışın tavsiye edildiği görülür. Tüm bunlar, çeşitli çevrelerin Kutsal Kitap’ın insanları nefrete, ayrılıklara, zulüm ve sapkınlıklara sevk ettiği, bu yüzden ilgili metinlerin Allah’ın sözleri olmaktan çok uzak oldukları yönündeki iddialarını geçersiz kılmaktadır. Tüm bunlar ve benzerleri Kutsal Kitap’a yönelik olarak getirilen eleştirilerin tek yönlü olduğunu, bazı açılardan haklı sebepleri olmasına rağmen bu kitapların mâkul yönlerinin dikkate alınmadığını göstermektedir. Neredeyse tüm eserlerinde aklın gücüne ve önemine dikkat çeken ve aklı, ahlâk ilkelerinin temel şartı olarak konumlandıran ünlü Alman filozof Kant 1789 yılında yazdığı bir mektupta akıl tarafından desteklenen ahlâki ilke ve de-

282 **Yeni Ahid:** Matta: 5: 38-42; Luka: 6: 29-30. İlgili kısım şu şekilde geçmektedir: “Göze göz, dişe diş dendiğini duydunuz. Ama ben size diyorum ki, kötüyü karşı direnmeyin. Sağ yanağınıza bir tokat atana öbür yanağınızı da çevirin. Size karşı davacı olup mintanınızı almak isteyen abanızı da verin. Sizi bin adım yol yürümeye zorlayana iki bin adım yürüyün. Sizden bir şey dileyene verin, sizden ödünç isteyen geri çevirmeyin.”

283 Matta: 5: 44.

284 Matta: 6: 1-4.

285 Matta: 6: 14.

286 Matta: 6: 19-21.

287 Luka: 6: 37.

288 Luka: 6: 41-42.

ğerlerin ilk olarak İncil tarafından ortaya konulduğunu şu sözleri ile ifade ediyordu:

Eğer İncil, salt bir biçimde daha önce öğretmemiş olsaydı akıl, bugün tanık olduğumuz yetkinlik içinde onları anlayamayacaktı. Bu kanunlar (vahiy yoluyla) verildiği için akıl, onların doğru ve gerçek olduklarına başkalarını inandırabilir.²⁸⁹

Yahudi ve Hıristiyan Kutsal metinlerinin zaman içinde bazı din adamları elinde âdeta oyuncağa çevrilerek diledikleri şekilde yorumlanmış olduğu, maddî, siyasî ve mezhepsel çekişmeler sonucu dinlerin özünde olmayan pek çok uydurmanın gerçek ile karıştırıldığı doğrudur. Ancak bu durum mevcut metinlerin hiçbir şekilde ilâhî bir içeriğe sahip olmadıkları ve içinde hem insanî hem de ahlâkî açıdan takdir edilecek bir yönün bulunmadığını göstermez. Yahudi ve Hıristiyan kutsal metinlerine getirilen temel itirazların Kur'ân-ı Kerîm'e getirilmesi mümkün değildir. Kur'ân ayetlerinin hem bu dünya hem de âhirete yönelik insanın faydasına olan şeyleri açıklayıp, Allah-evren-insan münasebetini mükemmel bir şekilde ortaya koyması doğal olarak pek çok problemin çözümü olmaktadır.

İnsanlık tarihi boyunca işlenen suçların, zulüm ve baskıların dinsel temelli olduğunun iddia edilmesi de gerçeği yansıtmamaktadır. Zirâ bu durum dinlerin özünden değil o dine mensubiyeti bulunan insanların bozukluklarından ve dini yanlış yorumlamalarından kaynaklanmaktadır.

289 Kant, *Philosophical Correspondence*, s. 158. Aktaran: Mehmet Aydın, *Tanrı-Ahlâk İlişkisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 133.

Hiçbir dinsel metnin: “Yıkın, yağmalayın, bozgunculuk yapın, haksız yere cana kıyın ya da fitne-fesat çıkartın” şeklinde emirlerde bulunduğu iddia edilemez. Tarih boyunca bazı insanların dini, nefsi arzularına âlet etmeleri her din mensubunun zalim ve bozguncu olduğu anlamına gelmez. Aksine dünya tarihi boyunca dinlerin insanlığı medeni bir şekilde birliktelik içinde yaşamaya sevk ettiği görülür. Bununla birlikte dinlerin savaş ve kargaşa sebebi olduğunu iddia eden kimi çevrelerin örneğin Stalin’in yaptıklarına bakarak komünizmi suçlamadıklarını görürsünüz. Bu ise söz konusu kişi ve çevrelerin meselelere yönelik olarak çifte standart uyguladıklarını göstermektedir.

Tarih içinde Kilise’nin ve onun mensubu olan bazı din adamlarının insanlık dışı çeşitli uygulamalarda bulunmuş olmaları söz konusu kurum ve mensuplarının tamamının da her dönemde aynı tutum ve inançlarda olduğunu göstermez. Bazı katı uygulamalara rağmen Kilise içinde hayırlı işlerin yapılmasına yönelik çeşitli faaliyetlerin olduğu, her türlü dünyevi istek ve tutkudan uzak bir şekilde kendilerini Allah’a adayan inananların da bulunduğu bir gerçektir. Yüzlerce yıldır Kilise ve samimi din adamları vasıtasıyla tüm dünyadaki insanlara yönelik yardım ve hayır programlarının düzenlendiği, savaşlar süresince Kilise’ye bağlı râhip ve râhibelerin gönüllü olarak insanları tedavi etmek için seferber olduğu ve daha pek çok hayırlı işlere vesile olunduğu görülür. Din adamlarının misyonerlik faaliyetleri ile dünyanın en uzak bölgelerindeki halklara giderek dinî tebliğ ve telkinlerde bulunmaları, inançsız, putperest ve kabile dinlerine mensup

pek çok insanı önemli tahrifatlar yapılmış olmasına rağmen İslâm inançlarına daha yakın bir din olan Hıristiyanlığa çevirmelerinin ve bu uğurda hayatlarını adanmalarının takdir edilmesi gerekir.

Doğal olarak bir din adamının yaptığı hata, sıradan insanların yaptıklarından çok daha fazla dikkat çeker. Ancak dini, insanlık için engel olarak gören zihniyetin kasıtlı olarak her fırsatta dinler ve dindarlarla ilgili gerçekten uzak, abartılı bir takım ithamlarda bulunmaya çalıştıkları görülür. Sanki kötülük ve ahlâksızlığın sebebi dindarlarmış gibi bir din adamının ya da dindarın hatasından hareketle tüm din adamlarının ya da dindarların zan altında bırakıldıkları görülür. Medya tarafından hem bu gibi kişilerin sayılarının abartıldığı hem de söz konusu kişilerin sapkınlıklarının kasıtlı olarak dine fatura edildiği görülür. Örneğin medya açısından bir köpeğin bir insanı ısırması manşetten verilecek bir haber niteliği taşımazken, bir insanın köpeği ısırması gibi istisnai bir durumun manşet olacağında hiç şüphe yoktur. Bu sebeple zaman zaman Batı medyasında ya da ülkemizde, bir din adamının sapkın bir davranış sergilemesinin olay yapıldığı ve sanki bütün din adamları öyleymiş gibi bu tür haberler üzerinden dine ve dindarlara çeşitli ithamlarda bulunulduğu görülür. Gerek Yahudi-Hıristiyan gerekse İslâm tarihinde zaman zaman dini ve insani açıdan zulüm sebebi olacak bir takım inanç ve uygulamaların ortaya çıktığı kabul edilebilir. Ancak hiçbir dönemdeki din adamlarının tamamının kimi çevrelerce tasvir edildiği gibi olduğu kabul edilemez. Kilise açısından da

durum aynıdır. Tarih boyunca Kilise içinde de uygulamaları ve din anlayışı açısından oldukça mâkul bir yaklaşım benimseyen papaların bulunduğu inkâr edilemez.

Kutsal Kitap'ta yer alan ahlâki ilkeler gibi Kur'ân da gerek ferdi gerekse toplumsal manada eşsiz bir ahlâki sistem koyar ortaya. Kur'ân-ı Kerîm, dini, ahlâki, sosyal ve beşeri ayetleri ile tüm insanlığa rahmet ve kılavuz olarak gönderilmiştir. Ortaya koymuş olduğu değerleri ile akıl, mantık ve insan yaratılışıyla müthiş bir uyum içindedir. Şüphesiz bunun en büyük sebebi Kur'ân'ın her şeyin yaratıcısı Allah tarafından bildirildiği haliyle korunmuş olmasıdır. Kur'ân, birbirinden çok farklı konulara temas etmesine rağmen kendi içindeki eşsiz tutarlılığı sebebiyle mucizevî bir şekilde insanı kendine hayran bırakır. Kur'ân ayetleri en zor konularda dahi getirmiş olduğu sade anlatım ve açıklamalarıyla her seviyeden insana hitap edebilmekte ve bu sayede insanlığa bir hidayet rehberi ve kılavuz olabilmektedir.

Kur'ân günümüzden 1400 yıl gibi bir süre önce insanlığa bir rehber olmak ve kıyamete kadar hüküm sürmek üzere gönderilmesine rağmen her dönemde mevcut çağın ilerisinde olmuş, temas ettiği noktalarda ise daima haklı çıkmıştır. Tarih boyunca çeşitli din ve kültürlerde mevcut bulunan gerek evren gerekse en küçüğünden en büyüğüne kadar canlılar ile ilgili inanç ve iddialar göz önünde bulundurulduğunda, Kur'ân'ın önem ve değeri daha da iyi anlaşılmakta ve tarihsel süreç içindeki bu haklılığı da Kur'ân'ın insan sözü olamayacağıının önemli bir kanıtı olmaktadır. Dinlerin yeryüzünde

fitne ve kargaşa sebebi olduğunu, insani ve ahlâki değerleri hiçe saydığını iddia edenler için Kur'ân'da yer alan temel ahlâki ve insani değerlere yönelik buyrukları hatırlamak bu gibi asılsız iddia sahipleri için yeterli bir cevap olacaktır.

Kur'ân'da Allah'tan başkasına kulluk edilmemesi²⁹⁰, haksız yere cana kıyılmaması²⁹¹, yeryüzünde fesat ve bozgunculuk çıkarılmaması²⁹², zina edilmemesi²⁹³, hırsızlık yapılmaması²⁹⁴, dinde baskı ve zorlama yapılmaması²⁹⁵, alınan bir haber karşısında iyice araştırılıp inceleme yapılması²⁹⁶, fakirlerin gözetilmesi; zekât ve sadakaların verilmesi²⁹⁷, doğruluktan şaşılmaması, dosdoğru yol üzerinde olunması²⁹⁸, iyi ve güzel olana özendirip, kötü ve çirkin olandan sakındırılması²⁹⁹, helal ve temiz rızıklardan yenilmesi³⁰⁰, israf edilmemesi³⁰¹, daima barışın esas alınması³⁰², kötülüklerin en güzel bir tavırla savılması³⁰³, insanlar arasında adaletle hükmedilmesi³⁰⁴, faiz alınmaması³⁰⁵ anne-baba ve yakınları aleyhine de olsa, zengin

290 Nisa Sûresi 4/36.

291 İsrâ Sûresi 17/33.

292 Şuara Sûresi 26/183.

293 İsrâ Sûresi 17/32.

294 Maide Sûresi 5/38-39.

295 Bakara Sûresi 2/256.

296 En'âm Sûresi 6/98.

297 Müzzemmil Sûresi 73/20.

298 Ahkaf Sûresi 46/13.

299 Tövbe Sûresi 9/71.

300 Nahl Sûresi 16/114.

301 A'raf Sûresi 7/31.

302 Bakara Sûresi 2/208.

303 Fussilet Sûresi 41/34.

304 Nisa Sûresi 4/58.

305 Bakara Sûresi 2/275.

veya fakir de olsalar, adaletin dimdik ayakta tutularak Allah için tanıklık edilmesi³⁰⁶, şahitlikten kaçılmaması, yalan yere şahitlik yapılmaması³⁰⁷, aklın işletilmesi³⁰⁸, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünülmesi³⁰⁹, hayra ve barışa yönelik işler yaparak ihlaslı olunması³¹⁰, güvenilir³¹¹, fedakâr³¹², çalışkan³¹³ olunması, yalan ve hileden uzak durulması³¹⁴, hayırlı işlerde yarışılması³¹⁵ yardımlaşılması³¹⁶, güzel söz söylenmesi³¹⁷, güler yüzlü olunması³¹⁸, insanlara selam verilmesi ve selamlarının alınması³¹⁹, affetmenin ve hoşgörünün esas alınması³²⁰, zandan uzak durulması, sinsi casuslar gibi ayıp aranmaması, gıybet edilmemesi³²¹, insanlar aleyhine söz taşınmaması³²² emanetlere ve verilen sözlere sadık kalınması³²³, emanetlerin ehil kişilere verilmesi³²⁴, ölçü ve tartıda dürüst olunması³²⁵, yetimin, öksüzün ve ihtiyaç

---

306 Nisa Sûresi 4/134.

307 Bakara Sûresi 2/283.

308 Enbiya Sûresi 21/10.

309 Âl-i İmrân Sûresi 3/191.

310 Hud Sûresi 11/23.

311 Araf Sûresi 7/68.

312 Âl-i İmrân Sûresi 3/146.

313 İnşirah Sûresi 94/7-8.

314 Nahl Sûresi 16/105.

315 Bakara Sûresi 2/148.

316 Maide Sûresi 5/2.

317 İbrahim Sûresi 14/24-26.

318 İnsan Sûresi 76/8-10.

319 Nisa Sûresi 4/86.

320 Nur Sûresi 4/22.

321 Hucurat Sûresi 49/12.

322 Kalem Sûresi 68/10-13.

323 Mearic Sûresi 70/32.

324 Nisa Sûresi 4/58.

325 Rahman Sûresi 55/8.

sahibinin gözetilmesi³²⁶, yoksulluk korkusuyla çocukların öldürülmemesi³²⁷, intihar edilmemesi³²⁸, sevilen şeylerden infak edilmesi (verilmesi/harcanması)³²⁹, insanlar arasında barışın sağlanması³³⁰, insanlara öğüt verip gerçeklerin hatırlatılması³³¹, çirkin işlerden, fenalık ve azgınlıktan uzak durulması³³², zalimlere eğilim gösterilmemesi³³³ lüzumsuz söz ve davranışlardan yüz çevrilmesi³³⁴, boş yere yemin edilmemesi³³⁵ ana-babaya çok iyi davranılması³³⁶, yapılan iyiliklerin başa kakılmaması³³⁷, öfke lenilmemesi³³⁸, kibirlenerek insanlardan yüz çevrilmemesi, yeryüzünde kasılarak yürünmemesi³³⁹, insanlar ile alay edilmemesi ve onlara lakaplar takılmaması³⁴⁰, insanların evlerine habersiz ve onların izni olmadan girilmemesi³⁴¹, insanın daima kendini sorgulaması ve nefsini temize çıkarmaya çalışmaması³⁴², başkalarının sahip olduğu nimetlere göz dikilmemesi³⁴³, uyuşturucu, içki ve kumardan uzak durulması³⁴⁴, kötülük ve düşmanlık üzerine

326 Nisa Sûresi 4/36.

327 İsrâ Sûresi 17/31.

328 Nisa Sûresi 4/29-30.

329 Âl-i İmrân Sûresi 3/92.

330 Hucurat Sûresi 49/9-10.

331 Zariyat Sûresi 51/55.

332 Nahl Sûresi 16/90.

333 Hud Sûresi 11/113.

334 Müminun Sûresi 23/1-5.

335 Mücadile Sûresi 58/16.

336 İsrâ Sûresi 17/23.

337 Müddessir Sûresi 74/6.

338 Şura Sûresi 42/37.

339 Lokman Sûresi 31/18.

340 Hucurat Sûresi 49/11.

341 Nur Sûresi 24/27.

342 Necm Sûresi 53/32.

343 Nisa Sûresi 4/32.

344 Maide Sûresi 5/90-91.

yardımlaşılmaması³⁴⁵, çirkin iş ve edepsizliklerin yayılmaması³⁴⁶ ve Allah'ın sınırlarının aşılmaması³⁴⁷ gibi gerek ferdi gerekse toplumsal yaşamı güzelleştirecek şeylere uyulması emredilir.

Tarihte dinsel ve mezhepsel bazı savaş ve anlaşmazlıkların yaşanmış olduğu bir gerçek olmakla birlikte esasen insanlık tarihindeki pek çok savaşın dinsel içerikli ya da mezhepsel anlaşmazlıklardan kaynaklandığının iddia edilmesi gerçeği yansıtmamaktadır. Pek çok savaşın dinden ziyade toplumların çoğalıp yayılmaları, yeni yerler keşfedip zenginleşmeleri ve sömürgecilik gibi nedenlerden kaynaklandığı görülür. Makedonyalı İskender'in ordusuyla Hindistan'a kadar gitmesi de, Roma İmparatorluğu'nun geniş bir coğrafyada hâkimiyet kurması da, Cengiz Han ve oğullarının Avrupa'ya kadar dayanarak karşısına çıkan her yeri yıkıp yağmalaması da, dinsel nedenlerden kaynaklanmamıştır. Hattâ Haçlı Seferleri olarak bilinen ve Hıristiyanlar ile Müslümanlar arasında gerçekleşen çeşitli savaşların da dinsel nedenlerden çok, siyasî ve ekonomik nedenlere dayandığı bilinmektedir. Tarihte pek çok medeniyetin savaşlar sonucu yıkıldığı ve yine savaşlar sonucu kurulduğu görülebilir. Dünya tarihindeki en kanlı olayların yaşandığı ve en fazla insanın hayatını kaybettiği I. ve II. Dünya savaşları da tamamen siyasî sebeplerden kaynaklanmıştır. I.ve II. Dünya Savaşlarıyla ilgili bazı verileri incelediğinizde örneğin 1914'te Britanya ordusunda görevli olan 25 yaşın altındaki Oxford ve Cambridge öğrencilerinin dörtte birinin öldüğünü

345 Maide Sûresi 5/2.

346 Nur Sûresi 24/19.

347 Bakara Sûresi 2/229.

görebilirsiniz. Yine sadece Batı Cephesinde Fransızlar 1.6 milyon, İngilizler 800.000, Almanlar 1.8 milyon, Amerikalılar 116.000 kayıp vermişlerdi. Bununla birlikte savaş yöntemleri de son derece acımasızdı. İki savaşta da zehirli gazlar kullanıldı. I. Dünya Savaşında Almanlar bu yönteme başvurmuşlardı. İtalyanlar da II. Dünya Savaşında sömürgelerine karşı bu barbar silahı kullandılar.³⁴⁸ İkinci dünya savaşında birincisinin aksine üniformalı askerler kadar siviller de öldürüldü. Almanya'daki 5.7 milyon Rus savaş tutsağının 3.3 milyonu öldü. 1959'a gelindiğinde bile Rusya'da her 4 erkeğe karşılık 35 ile 50 yaş arasında 7 kadın vardı.³⁴⁹

Charles Phillips ve Alan Axelrod tarafından hazırlanan Encyclopedia of Wars (Savaşların Ansiklopedisi) isimli kapsamlı çalışmada 1763 savaş listelenmiştir. Araştırmacıların ulaştıkları sonuç neticesinde söz konusu 1763 savaştan sadece 123 tanesinin dini sebeplerle ilgili olarak sınıflandırılabilceği ortaya çıkmıştır.³⁵⁰ Dini sebeplere dayalı olarak sınıflandırılabilcek 123 savaşın, listelenen 1763 savaşın %7'den azına, söz konusu savaşlarda öldürülen insan sayısının ise savaşlarda öldürülen insan sayısının %2'sinden azına karşılık geldiği görülmüştür. Örneğin Haçlı Savaşları'nda 1 ila 3 milyon civarı insanın

348 Eric Hobsbawm, **Kısa 20.Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı**, çev: Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul (1996), s. 38-41.

349 Eric Hobsbawm, **Kısa 20.Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı**, s. 59.

350 Haçlı Savaşları gibi savaşların gerçekte dini sebeplere dayanmadığı bilirse de dini sebeplere dayanan savaşlar kategorisinde değerlendirilmiştir. Tarihsel savaşlar tarafsız bir şekilde incelendiğinde esasen dini sebeplere dayalı çok az savaş çıktığı görülecektir. Üstelik söz konusu bu savaşların ne kadarının gerçekten dinler tarafından emredildiği de ayrı bir tartışma konusudur. Bilindiği gibi çoğu zaman insanlar dinlerin emretmediği şeyleri dinlere mal ederek kendi emellerine ulaşmaya çalışmışlardır.

trajik bir şekilde can verdiği, yaklaşık 3000 kişinin Engizisyon mahkemelerince ölüm cezasına çarptırıldıkları yerde sadece 1. Dünya Savaşı'nda yaklaşık 35 milyon asker ve sivilin anlamsız ve din dışı sebeplerle can verdiği görülmüştür.

Bununla birlikte örneğin Napolyon'un Seferleri, Amerikan ve Fransız Devrimleri, Amerikan İç Savaşı, 1. Dünya Savaşı, Rus Devrimi, 2. Dünya Savaşı ve Kore Vietnam Çatışması gibi pek çok modern savaşın da dini sebeplere dayanmadıkları tespit edilmiştir. Yine yalnız 20. yüzyılda 160 milyon sivil soykırıma uğramış, yaklaşık 100 milyon civarı insan da komünist Rusya ve Çin yönetimleri tarafından öldürülmüştür.³⁵¹

Bazı araştırmacıların da dikkat çektiği gibi esasen I. Dünya Savaşı ile birlikte milyonlarca insan daha önce hiç bu kadar farkına varmadıkları ölçüde insan davranışlarının akıl dışı yönlerinin farkına varmışlar,³⁵² aynı zamanda dinî ve ahlâkî hassasiyetin gözetilmemesi durumunda insanın ne denli yıkıcı ve yok edici olabildiği gerçeğine tanık olmuşlardır. Bu yüzden her ne kadar bazı kişiler geleneksel dinleri savaşların asıl nedeni olarak göstermeye çalışarak dini hakikatleri görmezden gelmeye ve dini yükümlülükten kurtulmaya çalışsalar da bunun gerçeği yansıtmaktan çok uzak olduğu rahatlıkla görülebilir. Üstelik bu savaşların ironik bir şekilde insanların “dini bir kenara bırakıp aydınlandıkları” bir dönemde gerçekleşmiş olmasının da dikkatten kaçırılmaması gerekir.

351 Detaylı Bilgi İçin Bakınız: Charles Phillips, Alan Axelrod, **Encyclopedia of Wars**, Facts on File, New York (2004).

352 William H. McNeill, **Dünya Tarihi**, çev: Alâeddin Şenel, İmge Kitabevi, Ankara (2002), s. 790-791.

Ünlü ateist Hitchens dinlerin zararlarını anlatırken Saddam Hüseyin örneğini verir. Onu İslâm dinini zararlara kanıt olarak gösterir. Peki, Saddam Hüseyin deyince bizim aklımıza ne gelir? Muhtemelen elinde bir kalaşnikofla Amerika'ya meydan okuyan bir mücahit fikri canlanır zihnimizde. Körfez savaşında dine bol bol referans veren, Allah'ın izniyle “kâfir Amerikayı” dize getiren bir adam olarak hatırlanır Saddam Hüseyin. Oysa biraz tarihe gidildiğinde resmi daha net görmek mümkündür. Saddam'ın partisi Baas sosyalist eğilimlere sahip seküler bir partidir. En başından beri böyledir. Kurucusu ve Saddam'dan önceki lideri Michel Aflaq da Hristiyan'dır. Saddam İran Irak savaşında İran'ın İslâmcı olduğunu kendisinin ise seküler olduğunu söylemişti. Peki, Saddam İslâmi referanslara nasıl sarılmıştır? Körfez savaşında Amerika'ya karşı savaşırken birden Saddam'ın namaz kılan fotoğrafları ortaya çıktı. Bayrağa Allahu Ekber yazısı eklendi. Hatta kendi kanıyla bir Kur'ân yazılması talimatı verdi. Dikkat edin bu dönemde Saddam Irak içinde bir bütünleşme sağlamak istiyordu ve bunu dini istismar ederek yaptı. Şimdi bu örneği din savaşı olarak görmek ne kadar mantıklı. Üstelik Amerika'nın Ortadoğu politikasının altında yatanları bilirken. Bu örnek dinin zaman zaman savaşlar için kullanılabildiğini gösterir ancak dinin savaşa yol açacağını göstermez. Çoğunlukla maddi çıkarlar ve ülkeler arasındaki hırslar dini savaşlar olarak sunulur.³⁵³

353 Kur'ân-ı Kerim açısından kabul edilebilecek tek savaş sebebi meşru müdafaa'nın gerekli olduğu durumlardır. Bunun dışında savaşın değil aksine barışın esas alınması hem bireyler hem de toplumlar arasında kardeşlik ruhunun tesis edilmesi tavsiye edilir. Ancak tarih boyunca siyasetin, güç, iktidar ve dünyevi çıkarların anlamından ve amacından saptırıldığı pek çok

William T. Cavanaugh'un, **The Myth of Religious Violence** (Dini Şiddet Miti) isimli eseri de bu konuda önemlidir. Söz konusu çalışmada din savaşlarına örnek gösterilen savaşların aslında ne kadar dini olduğu tartışılır. Örneğin 16. ve 17. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkan savaşlar çoğunlukla Katoliklerle Protestanlar arasındaki savaşa örnek olarak sunulur ve din savaşı olarak betimlenir. Oysa tarihin detayına inince bu iddia hayli şüpheli hale gelir. Örneğin bu dönemde Katolik Fransa ile Katolik kral tarafından yönetilen Kutsal Roma İmparatorluğu savaşmış, Fransa'nın yardımına Müslüman Osmanlı yetişmiştir. Dikkat edin Katolikler savaşıyor yardıma Müslümanlar geliyor. Yine bazı Protestan prensler Katolik Kral V. Charles'ı destekler. Kime karşı? Protestanlara karşı. Kardinal Richelieu Fransa'daki Protestanlara karşı Protestan Hollandalılardan yardım alır. Yine din savaşı diye anılan dönemde Fransa'da Katolik barona karşı Katolik ve Kalvinist köylüler beraber savaşır. Tüm bu örnekler din savaşlarının bile tümüyle din savaşı olmadıklarının kanıtlarıdır.³⁵⁴

---

kavramdan biri de hiç şüphesiz 'Cihad' kavramıdır. Detaylı bilgi için: Caner Taslamam, **Terör'ün ve Cihad'ın Retoriği: Felsefi ve Teolojik Değerlendirmeler**, İstanbul Yayınevi, İstanbul (2014). Bununla birlikte günümüzde barış dini İslâm'ı tam anlamıyla korku ve terör dinine dönüştüren ve haksız yere katliamlar yapan hatta iktidar ve dünyevi çıkarlar uğruna çoğunlukla Müslümanları öldüren "müslümanlar" olduğu gibi bunu fırsat bilerek tüm dünyada bir İslâm korkusu oluşturmaya çalışan ve sadece kötü örnekleri esas alan ülkeler ve çevreler de bulunmaktadır. Gerçek inananlara düşen ise İslâm ile mensuplarının farkını en güzel şekilde anlatmak ve Kur'an ayetlerine uygun örnek birer Müslüman olmaktır.

354 Bakınız: William T. Cavanaugh, **The Myth of Religious Violence**, Oxford University Press, Oxford, (2009).